

МЕЃУНАРОДЕН ЦЕНТАР ЗА СЛАВЈАНСКА ПРОСВЕТА - СВЕТИ НИКОЛЕ

«МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД»
(ФИЛОЗОФИЈА, ЛИНГВИСТИКА, КУЛТУРОЛОГИЈА)

СПИСАНИЕ
на научни трудови

ДЕВЕТТА МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА
КОНФЕРЕНЦИЈА
МЕЃУНАРОДЕН СЛАВЈАНСКИ УНИВЕРЗИТЕТ
„ГАВРИЛО РОМАНОВИЧ ДЕРЖАВИН“

Година V

Број 4

Април 2018

- СВЕТИ НИКОЛЕ, Р. МАКЕДОНИЈА -
- 2018

Издавач: Меѓународен Центар за Славјанска Просвета - Свети Николе

За издавачот: Михаела Ѓорчева, директор

Наслов: «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД» (ФИЛОЗОФИЈА, ЛИНГВИСТИКА, КУЛТУРОЛОГИЈА)

Организационен одбор:

Претседател: д-р Јордан Ѓорчев, Македонија

Заменик Претседател: д-р Стромов Владимир Јуревич, Русија

Член: м-р Борче Серафимовски, Македонија

Уредувачки одбор:

Проф. д-р Душан Николовски, Македонија

Доц. д-р Александар Илиевски, Македонија

Проф. д-р Мирослав Крстиќ, Србија

Проф. д-р Момчило Симоновиќ, Србија

Проф. д-р Тодор Галунов – Бугарија

Проф. д-р Даниела Тасевска – Бугарија

Доц. д-р Хаџиб Салкич, Босна и Херцеговина

д-р Татјана Осадчаја, Русија

Доц. д-р Вера Шунаева, Русија

Технички раководител: м-р Милена Спасовска

Уредник: Доц. д-р Јордан Ѓорчев

Компјутерска обработка и дизајн: Благој Митев, Адријано Панајотов, Иван Нацевски

ISSN (принт) 1857-9299

ISSN (онлајн) 1857-9302

Адреса на комисијата: ул. Маршал Тито 77, Свети Николе, Р. Македонија

Контакт телефон: +389 (0)32 440 330

Организациониот одбор им се заблагодарува на сите учесници за соработката!

Напомена:

Организациониот одбор на Деветтата меѓународна научна конференција «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК-ЗАПАД» не одговара за можните повреди на авторските права на научните трудови објавени во списанието. Целосната одговорност за оригиналноста, автентичноста и лекторирањето на научните трудови објавени во списанието е на самите автори на трудовите.

Секој научен труд пред објавувањето во списанието «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК-ЗАПАД» е рецензиран од двајца анонимни рецензенти од соодветната научна област.

Печати: Печатница МЦСП, Свети Николе

Тираж: 100

Година 5, Број 4, Април 2018, Свети Николе, Република Македонија

МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ
ИСТОК - ЗАПАД
(ФИЛОЗОФИЈА, ЛИНГВИСТИКА,
КУЛТУРОЛОГИЈА)

СОДРЖИНА

<i>Христо Петрески</i>		
КАРНЕВАЛИ И КАРНЕВАЛИЗАЦИЈА		1
<i>Бабина Л.В.</i>		
<i>Долгова Е.В.</i>		
РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА ЗНАНИЈ О ЧЕЛОВЕКЕ АНГЛИЙСКИМИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИМИ ЕДИНИЦАМИ, СОДЕРЖАЩИМИ НАИМЕНОВАНИЯ ОДЕЖДЫ И МЕБЕЛИ		5
<i>Косенкова Ирина Алексеевна</i>		
ПРОБЛЕМЫ, ВОЗНИКАЮЩИЕ ПРИ ИЗУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО, И ВОЗМОЖНЫЕ ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ		9
<i>Трајче Стојанов</i>		
ТИПИЧНИ ПРОБЛЕМИ ВО РУСКАТА РЕЛИГИСКА ФИЛОЗОФИЈА		15
<i>М.В. Никольский</i>		
<i>Т.М. Никольская</i>		
ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫХ ОСНОВ УЧАЩИХСЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ УСТАВНОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ИКОНЫ		23
<i>Јоана Хаци-Лега Христоска</i>		
СИМБОЛИКАТА НА ЖЕНАТА И НА МАЖОТ И ЛИНГВИСТИЧКИТЕ ИСТРАЖУВАЊА		29
<i>Јована С. Стевановић</i>		
КОГНИТИВНИ ПРИСТУП НАСТАВИ ТВОРБЕ РЕЧИ У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ		35
<i>П.Ф. Жолудева</i>		
<i>Е.Ю. Дубовицкая</i>		
Бюрократизм как основа выражения стереотипного знания		41
<i>Е.А. Чуксина</i>		
ИССЛЕДОВАНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО КОНЦЕПТА FEAR ЧЕРЕЗ ЯЗЫКОВЫЕ СРЕДСТВА ЕГО ВЕРБАЛЬНОЙ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ		47
<i>Чович Лариса Ивановна</i>		
СРЕДСТВА ИСТОРИЧЕСКОЙ СТИЛИЗАЦИИ В РОМАНЕ Д.С.МЕРЕЖКОВСКОГО «АНТИХРИСТ (ПЕТР И АЛЕКСЕЙ)» И СПОСОБЫ ИХ ПЕРЕВОДА НА СЕРБСКИЙ ЯЗЫК		53
<i>Белякова Наталья Витальевна</i>		
<i>Кочanova Екатерина Александровна</i>		
Домашний театр в традиции западной и восточной культуры		59
<i>Снапкова Татьяна Сергеевна</i>		
<i>Белякова Н.В.</i>		
Домашний театр в традиции западной и восточной культуры		65
<i>Бранимир Човић</i>		
ОТ ПЕРЕВОДА КЛЮЧЕВЫХ ФРАГМЕНТОВ К ОСНОВНОЙ ИДЕЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ		69

Дарья Бельских PERIPHERAL ZOOSEMIC ADJECTIVES IN RUSSIAN AND BRITISH LIN- GUOCULTURES	77
<i>Рябых Екатерина Борисовна</i> <i>Коломлена Ирина Владимировна</i> Феномен «мультикультурализма» в творчестве Кадзуо Исигуро	83
<i>Кирил Трајчев</i> ПРОБЛЕМОТ НА БОГОПОЗНАНИЕТО И ОБОЖУВАЊЕТО НА ЧОВЕКОТ ВО ФИЛОСОФИЈАТА НА СВЕТИ ГРИГОРИЈ ПАЛАМА	89
<i>Shqipe Morina</i> Language, Culture and Identity through English Language in a Multi-Ethnic Society - A Case Study in Western Balkan Countries	95
<i>Јасмина Пресилска</i> ФРАНЦУСКИОТ ЈАЗИК КАКО ЈАЗИК НА ДИПЛОМАТИЈАТА	101
<i>Maja Милевска-Кулевска</i> Влијанието на Советот на Европа и неговата јазична политика врз образовната политика и реформите во образованието на Р Македонија	107
<i>Anokhina Iuliia Vyacheslavovna</i> KISSING AS A NONVERBAL COMMUNICATION SIGNAL BETWEEN LITERALLY CHARACTERS	111
СПЕЦИЈАЛЕН ДЕЛ	
<i>Tomasz Bekrycht</i> A CRISIS OVER THE IDEA OF THE TRIPARTITE SEPARATION OF POWERS. SOME REMARKS ON THE GROUNDS OF THE CONTEMPORARY DISPUTE OVER THE CONSTITUTIONAL TRIBUNAL IN POLAND – LEGAL PHILOSOPHY PERSPECTIVE	119
<i>Владо Камбовски</i> МОРАЛНА ЗАСНОВАНОСТ НА ПРАВОТО: ПОТРАГА ПО НОВА ПАРАДИГМА	125
<i>Светомир Шкариќ</i> ПРАВОТО ПОМЕЃУ ПОЛИТИКАТА И ЕТИКАТА	145
СПЕЦИЈАЛЕН ДЕЛ	
<i>Martin Popovski</i> PHIL(M)OSOPHY FOR CHILDREN	155
<i>Patricia Verdeau</i> PHILOSOPHY OF EDUCATION, EDUCATION IN PHILOSOPHY, PHILOSOPHY IN THE EDUCATION	163
<i>Lazarev (Rostoshinsky) Andrei</i> METAPHYSICS IN EDUCATION AND LINGUISTICS	171
<i>Chaslav D. Koprivitsa</i> PHILOSOPHY AS EDUCATION AND/OR PROFESSION	177

ОБЛАСТ
**ФИЛОЗОФИЈА,
ЛИНГВИСТИКА И
КУЛТУРОЛОГИЈА**

394.25(497.772):[378.48-6:7/8]

Проф. д-р Христо Петрески
 Институт за култура и уметност
 МСУ „Гаврило Романович Державин“ Свети Николе - Битола

КАРНЕВАЛИ И КАРНЕВАЛИЗАЦИЈА

Апстракт: Кон крајот на 19-от, во 20-от, во и во почетокот на 21-от век се случува вистинска експанзија, тоест ерупција на карневалите кај нас и во светот. Карневалите се спектакли, обземаат и воодушевуваат со својата масовност, шареноликост, привлечност и провокативност, па не е ни чудно што речиси секој град, па и поголемо населено место има свој карневал.

Но, карневалите не се одлика само на метрополите и туристичките места (Рио де Жанеиро, Венеција), туку и на помалите средини, како што се на пример кај нас: Струмица, Прилеп, Вевчани, Куратица, Бегниште, Ратево, Љубанци, Чапари, Мокриево... Значи, кај нас и во светот - постои вистинска дисперзија на карневалските манифестации и тие се расместени и се случуваат секаде каде што има дух и духовна култура, односно импулс и поттик за креација и дружење, но и за забава и релаксација...

Сепак, карневалите се општествен феномен, но и естетски чин. Затоа, ние во овој наш труд ќе се позанимаваме и со корените, генезата и значењето на карневалите и карневализацијата, но и со конкретните придонеси и резултати на тој план, посебно во Република Македонија.

Клучни зборови: карневали, карневализација, Вевчани, Струмица, протест, масовност, јавност

CARNIVALS AND CARNIVALISATION

Abstract: Towards the end of the 19th century, during the 20th century and at the beginning of the 21st century, there was a real expansion, i.e. eruption of carnivals in Macedonia and worldwide. Carnivals are spectacles, they captive and enrapture people with their colorful parades, obscure costumes and flamboyant parties, it is no wonder that almost every city and small town has its own carnival.

But carnivals are not a characteristic only for the big cities and the tourist locations (Rio de Janeiro, Venice), they are also being held in small towns in Macedonia such as: Strumica, Prilep, Vevcani, Kuratika, Begniste, Ratevo, Lubanci, Capari, Mokrijevo... In Macedonia and worldwide, there is a real dispersion of carnival manifestations, they are being held at places where there is a spiritual culture, and they are also a motive for friendship, fun and relaxation...

Carnivals are social phenomena and an aesthetic act. Therefore, in this work we will include the roots the genesis and the meaning of the carnivals and the carnivalization in the Republic of Macedonia.

Key words: carnivals, carnivalization, Vevcani, Strumica, protest, mass, public

ВОВЕД

Карневалите се одлика на автохтоното население, тоест произлегуваат и се дело и креација на група граѓани, здружение и слично, односно на една помала или поголема заедница. Тие во своите почетоци биле локални и затворени, односно

во нив учествувало главно и исклучиво локалното (домашното) население, но денес тоа веќе не е правило, поради миграциите и глобализацијата, па домицилноста се губи на сметка на гостувањата и учествата на поединци и групи без никакви старосни, полови и други ограничувања. Сеедно дали станува збор за карневалите во Њу Орлеанс или на Куба, или пак во Струмица и Прилеп, речиси целата календарска година е исполнета со карневали и карнавалски поворки.

Денес, карневалите се дел и од културната политика и развојот на културниот туризам, па како масовни и атрактивни случувања подразбираат индивидуално и колективно учество. Всушност, станува збор за народно претставување, колективна ерупција и катарза, или како што сметаат некои од теоретичарите - магично време за дозволени слободи. Кога велиме дозволени, тоа значи и се мисли - во рамките и во границите на пристојноста, коректноста и невулгарноста, односно без омаловажувања, навреди, расна, полова, верска дискриминација и слично.

ФОРМИ И СОДРЖИНИ

Карневалите се (ре)инкарнацији на минатото, фактографија на сегашноста, визија за иднината... Како докази, документи и предвесници, тие се појавуваат и опстојуваат и во периодот на препородот, просветителството и ренесансата. Преку маските, ритуалите, гестовите и поворките - јавно, директно и конкретно и пред најшироките народни маси се упатуваат пораките за направеното и доживеаното во претходниот период, за актуелните настани и случувања, но и за евентуалните и можни иднински визии и исчекорувања... Всушност, на улицата како јавна сцена и бина (подиум), дефилираат различни старосни индивидуи, но најчесто цели групации, па и генерации - со своите вкусови, ставови, проекции... Не е во прашање само надворешен декор и покажување (прикажување), иако гардеробата и костимите имаат доминантно место.

Од архаичниот тип и инкарнациите на претците, денес карнавалските поворки го изодуваат својот развоен историски и трансформациски пат на бројни и различни јавни локации (најчесто плоштади и улици, а многу поретко сали и помали простори). Иако во своите почетоци, па и денес - поворките понекогаш се движат од куќа до куќа (поради неодминувањето и дарувањето), па и покрај финансискиот афект, сепак, се чини, примарна е социјалната, психолошката, па и хуманитарната, а не материјалната димензија. И, она што е мошне битно, за разлика од минатото - кога во карневалите учествувале исклучиво само припадниците на машкиот пол, од втората половина на 20-от век во карнавалските поворки и маскирањата учествуваат и припадничките на понежниот пол.

ИГРА

Архаичните облици (форми) на карневалите - ги има во детската игра. Поточно, како во и при превртената пирамида и призма - возрасните се играат како деца! Карневалот е, всушност, обратен свет. Сé се случува како во превртено огледало.

Можеби е во прашање потреба и недостиг од игра, но и чувство за недоволна можност за афирмација и креација. Па, како и да е, преку маски(рање) и игра(ње) - се оживуваат и случуваат обреди, ритуали и традиции. Во взајемност, односно симбиоза и компаративност (огледност и надгледност), на традициите и современоста - се манифестира ритуалот со маските, дијалогот на културите и

миграциите на идеите. Како ретко кога и каде - се бришат старосните граници (нема млади и стари), па преку преоблекувањето, говорот (вербалниот, но и на телото) се воспоставува копче (поврзување) со минатото. Потоа, населението масовно и јавно излегува во обиколка на населеното место.

За разлика од минатото кога лицата се црне(е)ле со пепел, или лицата се маскирале со женски чорапи преку главите, сега се користат најразлични предмети и средства. Порано (пре)облекувањето било евтино, привремено и импровизирано, а сега се кројат, шијат и купуваат и скапи костими, но и се (про)изведуваат најразлични други макети, маски, прототипови... Изгледот на учесниците во карневалите е, се чини, (нај)значаен, но исто така и самиот ритуал. Значи, појавноста, манифестирањето, говорот (изреченото), гестот, мимиката, пантомимата...

Цел еден комплекс и корпус од елементи, симболи, специфики, феномени, сензации и слично е поврзан со културното милје на секој поодделен карневал или маскенбал. Од задгрбниот живот и култот на мртвите - до најсовремените и најактуелните процеси и појави, институции и личности, настани и случувања... Асоцијативно, метафорично, сликовито...

ЈАЗИК

Всушност, карневалите и маскенбалите говорат пред сé и над сé за нашето (човековото) однесување. Тоа е тој заеднички, единствен и универзален симболичен јазик (јазикот на симболите). Предметите со кои катадневно се служиме, неизбришливите и незаобиколни обичаи, верувања и традиции, но и современите турбуленции, парадокси, апсурди и превирања (превривања)...

Различни, а сепак сплотени етникуми (етнички заедници), кои се мешаат, преплетуваат и надополнуваат, како и духовната култура и општествениот живот, во мултикультурната средина како единствен, неделив и компактен конгломерат. Се разбира, притоа, со сето богатство, специфичностите, како на изложба (излог), на показ и доказ...

- » Културата на сеќавањата и културата на случувањата...
- » Креациите и креативноста...
- » Историјата на еден регион и народ...
- » Магиската, религиска симболика...
- » Димензиите на сензибилитетот, носивоста и раскошот, имагинацијата и културата...

Фантастичен е тој след и расплет, таа волшебна претстава и игра, тоа непрегледно море од колорит, убавина, динамика, пулсации, внатрешен немир и надворешни сензации и манифестации...

ЛИТЕРАТУРА

1. Петрески, Х., (2011) Македонска филмска критика, Скопје: ЕCPA
2. Петрески, Х., (2011) Македонска театарска критика, Скопје: ЕCPA
3. Петрески, Х., (2013) Театарот како имагинарен остров, Скопје: Феникс
4. Петрески, Х., (2015) Ликовната уметност е она што (не) се гледа, Скопје: Феникс
5. Петрески, Х., (2017) Театарот како режија на светот, Скопје: ЕФТА

811.111'373.7

Бабина Л.В.

ФГБОУ ВО «Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина»

Долгова Е.В.

ФГБОУ ВО «Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина»

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ЗНАНИЙ О ЧЕЛОВЕКЕ АНГЛИЙСКИМИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИМИ ЕДИНИЦАМИ, СОДЕРЖАЩИМИ НАИМЕНОВАНИЯ ОДЕЖДЫ И МЕБЕЛИ

Аннотация: В статье рассматриваются фразеологические единицы английского языка, содержащие наименования одежды и мебели, как средства репрезентации знаний о человеке. Выявляется, что фразеологические единицы могут передавать многоаспектные знания о человеке. Отмечается, что концепт ЧЕЛОВЕК, представленный фразеологическими единицами, может быть представлен в виде общей когнитивной матрицы, когнитивными контекстами которой служат выявленные в ходе изучения знания о действиях и поведении, состояниях и существовании, а также психологических и социальных качествах человека. Также обращается внимание на специфическую составляющую семантики фразеологических единиц, включающую национально-культурный, оценочный и индивидуальный компоненты.

Ключевые слова: фразеологические единицы, содержащие наименования одежды и мебели, английский язык, репрезентация знаний о человеке, когнитивно-матричный анализ, когнитивная матрица, когнитивный контекст.

REPRESENTATION OF KNOWLEDGE ABOUT MAN BY ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS CONTAINING CLOTHES AND FURNITURE NAMES

Abstract: The article deals with phraseological units of the English language, containing the names of clothes and furniture, as a means of representation of the knowledge of man. It reveals that phraseological units can transmit multidimensional knowledge about man. It is noted that the concept MAN represented by phraseological units can be presented as the common cognitive matrix in which revealed in the course of the study knowledge about actions and behavior, conditions and existence and also psychological and social qualities of man serve as cognitive contexts. Also the attention is drawn to the specific part of the semantics of phraseological units, including the national and cultural, evaluative and individual components.

Keywords: phraseological units containing the names of clothes and furniture, English, representation of knowledge about man, cognitive and matrix analysis, cognitive matrix, cognitive context.

Предметы гардероба и мебели составляют неотъемлемую часть нашей жизни, поэтому неудивительно, что их наименования входят в состав фразеологических единиц (далее ФЕ) многих языков. Такие фразеологизмы

способны передавать различные смыслы, дающие представление не только о том или ином объекте, но и представления о человеке и различных аспектах окружающей его действительности.

Целью данной статьи является рассмотрение семантики ФЕ английского языка, содержащих наименования одежды и мебели, и изучение структуры концепта ЧЕЛОВЕК, репрезентируемого ими. Данный концепт может быть рассмотрен как фразеологический концепт интегративного характера, иллюстрирующий многоаспектность знаний о людях, отраженных в фразеологии.

Для изучения многоаспектного знания матричного формата используется когнитивно-матричный анализ, получивший подробное рассмотрение в работах Н.Н. Болдырева. Когнитивная матрица представляет собой концептуально-сложный формат знания, систему взаимосвязанных когнитивных контекстов или областей концептуализации объекта. В структуре когнитивной матрицы данные контексты получают статус независимых друг от друга компонентов. Более того, эти контексты носят опциональный характер и не предполагают их обязательно одновременного иерархического ассоциирования с тем или иным словом или концептом. В зависимости от способа репрезентации выделяют общую и частную когнитивные матрицы. Общая и частная когнитивные матрицы могут рассматриваться как многомерные системы взаимосвязанных когнитивных контекстов, передающих многоаспектность знания об определенной области или многоаспектность осмысливания того или иного явления соответственно [Болдырев 2009, 2014]. Для рассматриваемого материала актуальным представляется обращение к общей когнитивной матрице, которая может наследоваться частной когнитивной матрицей, характеризующейся типом построения: «ядро – периферия».

В процессе изучения ФЕ были условно разделены на три семантические группы: 1) деятельность и поведение, 2) состояния и существование, 3) психологические и социальные качества, анализ которых позволил построить когнитивную матрицу ЧЕЛОВЕК, включающую три когнитивных контекста. Таким образом, концепт ЧЕЛОВЕК, объективируемый исследуемыми единицами, мы предлагаем изучать, применяя когнитивно-матричный анализ.

Рассмотрим ФЕ, представляющие указанные когнитивные контексты.

1. *Деятельность и поведение:*

- » to hang on somebody's sleeve [ERPD 1984: 679] (букв. висеть на чьем-либо рукаве) – быть в полной зависимости от кого-либо; соглашаться со всем, что кто-либо говорит или делает;
- » to hang up one's boots [PDEI 1994: 168] (букв. повесить свои бутсы) – уйти на пенсию (отсылка к ситуации, когда футбольный игрок вешает свои бутсы после матча);
- » to talk through one's hat [PDEI 1994: 173] (букв. говорить сквозь свою шляпу) – говорить глупости;
- » to take one's seat [ERPD 1984: 665] (букв. занять свое место) – занять свое место приступить к выполнению своих обязанностей (в парламенте или конгрессе);
- » to get out of bed on the wrong side [PDEI 1994: 149] (букв. встать с кровати не с той стороны) – проснуться в плохом настроении, встать не стоя ноги;
- » to fall between two stools [PDEI 1994: 151] (букв. упасть между двумя

стульями) – колебаться при выборе той или иной стратегии поведения и в итоге не преуспеть ни в одной из них.

Отметим, что в основе функционирования данных единиц заложен механизм метафорического переосмысливания: действия, производимые над предметами одежды и мебели, служат отправной точкой для создания аналогий, помогающих описать действия, осуществляемые людьми. Большинство таких единиц понятны на обыденном уровне без проведения дополнительного исследования. Однако для полного понимания механизма переосмысливания некоторых фразеологизмов требуется обращение к этимологическим словарям. Это факт иллюстрирует пример *to turn the tables* [ERPD 1984: 742] (букв. поворачивать столы) – одержать верх после поражения, взять реванш; поменяться ролями (с кем-либо); отплатить той же монетой; бить противника его же оружием. Эта ФЕ восходит к 1630-м гг. В древнеанглийском и среднеанглийском языке игра *backgammon* (нарды) носила название *tables* [OED]. Употребление данной единицы берет начало из старой традиции меняться положением во время игры, так что игрок, находившийся в худшей ситуации, мог воспользоваться преимуществом соперника.

2. Состояния и существование:

- » *to be hot under the collar* [PDEI 1994: 171] (букв. быть горячим под воротником) – быть сердитым, взволнованным;
- » *to be in another person's shoes* [PDEI 1994: 168] (букв. быть в обуви другого человека) – быть на чьем-либо месте в какой-то ситуации;
- » *to feel like a wet rag* [PDEI 1994: 176] (букв. чувствовать себя как мокрая тряпка) – чувствовать себя абсолютно обессиленным;
- » *to be on the shelf* [ERPD 1984: 675] (букв. быть на полке) – быть отстраненным от дел, списанным в архив; оставаться старой девой, не выйти замуж;
- » *to get to the chair* [ERPD 1984: 137] (букв. сесть в кресло) – амер. сесть на электрический стул, быть казненным на электрическом стуле.

Очевидно, что примеры данной группы также базируются на метафорическом переосмысливании. Однако при отборе ФЕ, содержащих наименования мебели, было отмечено, что, к примеру, через такое наименование, как *bench* (скамья) производится отсылка к профессиональной деятельности, в обиходе которой используется эта разновидность мебели: *to be on the bench* [ERPD 1984: 76] (букв. быть на скамейке) – быть судьей; *to be raised to the bench* [ERPD 1984: 76] (букв. быть поднятым до скамьи) – быть назначенным судьей, получить место судьи. Таким образом, в данных примерах также присутствует метонимический перенос, отсылающий нас к профессии судьи.

3. Психологические и социальные качества:

- » *a bad hat* [PDEI 1994: 173] (букв. плохая шляпа) – темная личность;
- » *a mad-cap* [PDEI 1994: 174] (букв. сумасшедшая шапка) – сумасброд, сорвиголова.

Эти единицы характеризуются тем, что благодаря метонимическому переносу они способны использоваться в качестве непосредственного наименования человека. Таким образом, через упоминание шляпы происходит отсылка к человеку, а при помощи прилагательного дается представление об определенной характеристике человека. При формировании ФЕ данной группы также может использоваться метафорический перенос:

- » too big for one's boots [PDEI 1994: 168] (букв. слишком большой для своих ботинок) – самоуверенный, самодовольный;
- » part of the furniture [PDEI 1994: 149] (букв. часть мебели) – человек, чье присутствие игнорируется, так как он больше не играет важной роли в жизни семьи и не пользуется ее уважением;
- » not out of the top drawer [PDEI 1994: 151] (букв. не из верхнего ящика (почти всегда в негативном контексте)) – не леди/не джентльмен;
- » a stool-pigeon [PDEI 1994: 151] (букв. табуретный голубь) – доносчик, подсадная утка.

Как видно из примеров, ФЕ данной группы в образной форме передают самые разнообразные сведения о людях. При передаче информации о человеке в центре внимания оказывается конкретное качество, которое становится своеобразным ярлыком, ведь большинство примеров именно этой группы могут использоваться для обозначения людей.

Анализ семантики всех рассмотренных ФЕ показывает, что ФЕ, включающие наименования одежды и мебели, используются как средства репрезентации знаний о человеке. Разнообразные действия, связанные с называемыми ими объектами, используются как основа для осмыслиения и оценки явлений окружающей действительности, в центре которой находится человек. Ключевыми являются отношение людей к объектам, наименования которых используются во ФЕ, распространенность этих объектов в повседневном обиходе. Данные аспекты учитываются при формировании семантики каждой ФЕ, определяют дополнительные смыслы, свойственные ФЕ, которые понятны носителям языка, входящим в соответствующую культурную группу, и не всегда доступны представителям других культур, либо доступны не в полной мере. Такие дополнительные смыслы, определяющие национально-культурную составляющую семантики ФЕ, оценки и индивидуальные семантические добавления, так или иначе привносимые каждым человеком, необходимо отдельно учитывать, исследуя репрезентацию концептов посредством ФЕ. Данные аспекты помогают экспрессивно и образно передавать знания о людях.

Таким образом, концепт ЧЕЛОВЕК, получающий объективацию посредством ФЕ английского языка, содержащих наименования одежды и мебели, может быть представлен как общая когнитивная матрица, состоящая из трёх когнитивных контекстов: 1) деятельность и поведение, 2) состояния и существование, 3) психологические и социальные качества.

ЛИТЕРАТУРА

1. Болдырев Н.Н. Концептуальная основа языка // Когнитивные исследования языка. 2009. Вып. IV. Концептуализация мира в языке: коллективная монография. С. 25-77.
2. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика. Введение в когнитивную лингвистику: курс лекций ; М-во обр. и науки РФ, Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина, Рос. ассоциация лингвистов-когнитиологов. Изд. 4-е, испр. и доп. – Тамбов: Издательский дом ТГУ им Г.Р. Державина, 2014.-236 с.
3. ERPD – Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь/Лит. ред. М.Д.Литвинова. 4-е изд., перераб. и доп. М. Рус.яз., 1984.
4. OED – Online Etymology Dictionary, URL: <http://www.etymonline.com/>
5. PDEI – Gulland D.M., Hinds-Howell D. The Penguin Dictionary of English Idioms. Second edition. L.: Penguin Books, 1994.

Косенкова Ирина Алексеевна, кандидат филологических наук
Тамбовский государственный университет имени Г.Р.Державина

ПРОБЛЕМЫ, ВОЗНИКАЮЩИЕ ПРИ ИЗУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО, И ВОЗМОЖНЫЕ ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Аннотация: В последние годы растет число людей, изучающих русский язык как иностранный. По мнению специалистов, русский язык является одним из самых сложных языков для изучения. В данной статье рассматриваются трудности, с которыми сталкиваются иностранные студенты в процессе изучения русского языка и предлагаются возможные пути их решения. В статье особо отмечается роль преподавателя в учебном процессе, подчеркивается, что его личностные и профессиональные качества могут существенно помочь студенту при изучении русского языка. (69 слов)

Ключевые слова: Русский язык как иностранный, проблемы изучения русского языка как иностранного, лексический запас, роль преподавателя, фонетические проблемы, лексические проблемы, грамматические проблемы, обучение чтению

PROBLEMS ARISING IN THE COURSE OF THE STUDY OF THE RUSSIAN LANGUAGE AS FOREIGN, AND POSSIBLE WAYS OF THEIR SOLUTION

Abstract: In recent years, the number of people learning Russian as a foreign language is growing. According to experts, the Russian language is one of the most difficult languages to learn. This article discusses the difficulties faced by foreign students in the process of learning of the Russian language and suggests possible ways to solve them. The article emphasizes the role of the teacher in the educational process, highlights that his personal and professional qualities can significantly help the student in the study of the Russian language. (85 слов)

Keywords: Grammatical problems, learning to read, lexical problems, phonetic problems, problems of learning of Russian as a foreign language, role of the teacher, Russian as a foreign language, vocabulary.

Сегодня среди актуальных проблем языкоznания особенно выделяется проблема билингвизма. Проблема эта возникла давно, но именно в последние десятилетия она выходит в число ведущих проблем, принимая такие большие масштабы. Причины этого связаны, прежде всего, с глобализацией, происходящей во всех сферах нашей жизни. Мир сегодня – это открытое культурно-образовательное пространство. Люди имеют возможность беспрепятственно посещать разные страны, обмениваться информацией. Наша страна тоже нацелена на интеграцию в мировое и, прежде всего, европейское пространство. В этой связи как никогда остро стоит проблема владения несколькими языками. Билингвизм – это очень распространенное явление и имеет тенденцию к увеличению.

Проблема двуязычия (билингвизм) уже давно рассматривается в лингвистической литературе. Специалисты, изучая явление, отмечают все плюсы и минусы его (преимущества и недостатки). В научной литературе можно ознакомиться с исследованиями, указывающими на положительные и отрицательные стороны владения несколькими языками, но, безусловно, большинство специалистов признают, что владение двумя или несколькими языками дает больше возможностей индивидууму для адаптации в новой для него реальности. А поскольку это требование нашего времени, то количество людей, изучающих второй иностранный язык постоянно растет. Уже на сегодняшний день, по текущим оценкам экспертов, более пятидесяти процентов людей нашей планеты в той или иной мере охвачены этой проблемой, и их число будет только увеличиваться. Вот и число иностранных граждан желающих или вынужденных изучать русский язык неуклонно растет в последние десятилетия. В связи с этим на первый план выдвигается проблема преподавания русского языка как иностранного.

Как известно, конечной целью обучения иностранным языкам является приобретение обучающимися умений и навыков, позволяющих воспринимать и понимать иноязычную речь, участвовать в процессе коммуникации, т. е. формирование языковой компетенции. Языковая компетенция лиц, изучающих иностранный язык, определяется тремя основными навыками: фонетическими, лексическими и грамматическими. Цель данной статьи рассмотреть наиболее часто встречающиеся в процессе овладения русским языком трудности и предложить пути их решения. И начнем мы с лексического аспекта, поскольку овладение любым языком, в том числе и русским, начинается с накопления словарного запаса, и в дальнейшем, говоря об уровне владения языком, мы, в том числе, подразумеваем и достаточный запас лексических единиц в активном словаре индивидуума. Следует отметить, что эта работа включает в себя и работу над семантикой слова, и работу над грамматическими формами слова, и работу над употреблением слова в речи. На данном этапе хочется предложить такой вид работы, как работа по созданию словаря каждым обучающимся. Слова в этом словаре будут объединяться по лексико-семантическим группам, например, «посуда», «одежда», «глаголы движения», «прилагательные цвета» и т.д. Объем словарной статьи в данном случае ничем не ограничивается. Словарная статья такого «личного» словаря включает не только значение слова, но и все его грамматические формы, словосочетания, контекстное употребление, стилистические особенности. Кроме того, обучающийся по своему усмотрению может дополнить ее в любой момент учебы.

Следующие проблемы, на которых хотелось бы остановиться и с которыми сталкиваются изучающие русский язык как иностранный, это проблемы на фонетическом уровне русского языка. В языковедческой литературе вы прочтете, что проблемы в изучении русского языка начинаются на самом раннем этапе - уже при изучении алфавита. И связаны они прежде всего с тем, что студентам необходимо запомнить как произносится каждая буква, а также каждый звук. Возможно, выскажу крамольную для кого-то мысль, но я считаю, что знание алфавита не нужно на этапе овладения навыками чтения на русском языке, более того, оно этому мешает. Даже носителям языка. И это не голословные заявления. Имея опыт работы учителем начальных классов, могу привести массу примеров, когда родители будущего первоклассника сталкиваются с проблемой во время

подготовки своего ребенка к школе: считать научили, а читать никак. В чем причина? Родители, не обладая методикой обучения грамоте, не могут обучить 5-летнего сына или дочь чтению, но заставить его, как они говорят, выучить буквы, это они могут. Потом гордо заявляют: «Он знает все буквы». Но, как правило, именно эти дети и испытывают наибольшие трудности в обучении чтению: знание названий букв не помогает, а мешает им. Видя написанные на доске буквы, они сразу подсознательно вспоминают механически выученное название буквы и произносят: «эмаэма» «энээс». И ребенок искренне не понимает, почему вы говорите, что здесь написано «мама» и «нос».

Еще раз повторю, что знание названий букв современного русского алфавита не несет никакой информации и никак не помогает в его усвоении, в отличие от церковнославянского языка. В нем «имя буквы» (название) имеет смысл. Например, «слово», «добро», «земля», «люди» и т.д. Кроме того, первый звук в названии буквы – это звук произнесения ее при чтении. В данном случае С,Д,З,Л. Сравните с русским алфавитом: ЭР,ЭС,ЭЛЬ,КА. Не говоря уже о тех ярких исторических сведениях, которые получает ребенок при этом. Например, преподаватель сообщает, что в заставной букве В («ВЕДИ»), так исторически сложилось, рисуется маска. Имя буквы «веди» связано с корнем ведать, то есть знать. Маска – символ тайны, окружающей знание. А в букве Д («ДОБРО») лик царя Давида. Сколько исторических сведений человек при этом получает! А какие сведения мы сообщаем, говоря обучающимся «ДЭ»? И он добросовестно запоминает, и читает ДЭА. ДЭУ, ДЭЫ (вместо слогов ДА, ДУ, ДЫ).

На первоначальном этапе знакомства с языком считаю не нужным выучивание названий букв. Достаточно четко произвести звук. И запомнить именно звук. Так и говорим студенту: «Звук М, П, С и т.д.». Таким образом предложенный русскими словесниками девятнадцатого века звукобуквенный принцип, видоизменяется в звуковой. Зато очень хорошо на уроке отрабатывается произношение звука, есть время для этой работы, происходит неоднократное повторение. Студент не путается, что именно он должен называть БЭ или Б. Легче и быстрее идет обучение слоговому чтению Б+О=БО, БЭ+О=БО (, а =БЭО).

Необходимо также сказать и о ведущей роли преподавателя в организации учебной деятельности. Безусловно, очень важно подобрать материал так, чтобы заинтересовать студентов. Тексты должны быть профессионально направленными, содержать сведения о той профессии, которую будет постигать студент, включать термины и рассматривать профессиональные ситуации. Кроме того, они могут и должны содержать информацию о стране языка, в данном случае о России, ее истории, литературе, культурных традициях. Все это будет способствовать выработке заинтересованности в изучении русского языка и разнообразит формы работы на уроке. Так, при знакомстве с устным народным творчеством можно предложить игровую модель подачи таких жанров, как потешки и пестушки. Например, две потешки «Стадо» и «Капуста»:

Пастушок, пастушок,

Заиграй в рожок.

Рано утром на заре

Гони стадо к реке.

Овечки в реке умываются.

Барашки в овражке бодаются.

Козочки у лозочки поскакивают.

Гуси в луже покрякивают.
Мы капусту рубим, рубим.
Мы морковку трем, трем.
Мы капусту солим, солим.
Мы капусту жмем, жмем.
Сок капустный пьем, пьем.

Повторение за педагогом слов и движений вызывает всплеск эмоций и является хорошим упражнением для фонетической работы и лексической (выяснение лексического значения слов и пополнение словарного запаса).

Не менее важным является и умение педагога учитывать личностные особенности студента в процессе обучения, с целью создания ситуации успеха, вовлечения студента в деятельность, в коммуникацию.

Важно всегда помнить, что изучение иностранного языка призвано сформировать личность, способную и желающую участвовать в межкультурной коммуникации, способную решать, поставленные перед ней языковые задачи. И начать можно со знакомства с национально-культурными традициями иностранных студентов. Как правило, люди с удовольствием рассказывают о своей Родине и, если видят в преподавателе заинтересованного слушателя, идет на сближение; между ними устанавливаются партнерские отношения, которые помогут в учебном процессе.

Таким образом, в процессе изучения русского языка как иностранного студент сталкивается со многими трудностями. Все эти проблемы разрешимы. Задача преподавателя при этом, используя знания методики, педагогики и психологии, помочь студенту преодолеть эти сложности.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Алиева А.Э. Роль аутентичных текстов в обучении чтению // Достижения науки и образования, 2017. № 4 (17). С. 62-63.
2. Алферова Г. А., Луцкая С. В. Проблемы билингвизма в современном обществе // Молодой ученый, 2015.
3. Берсенева М.С. Чтение на занятиях по русскому языку: теоретические проблемы обучения инофонов // Русский язык как неродной: новое в теории и методике: сб. науч. Ст. М., 2008, 224с.
4. Боченкова М.Ю. Билингвизм и билингвальная среда как социокультурный и психолого-педагогический феномен// Научно-методический электронный журнал «Концепт». - 2016.- Т.2.- С.586-590. – URL:<http://e-koncept.ru/2016/46136.htm>.
5. Вольнова Д.Н., Меланченко Е.А. Организация процесса обучения русскому языку как иностранному: актуальные проблемы преподавания русского языка как иностранного, роль преподавателя и учащегося в процессе обучения // Современные научные исследования и инновации. 2016. № 8 [Электронный ресурс]. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2016/08/68724> (дата обращения: 17.01.2018).
6. Дақылыч Л.Ч. Роль русского языка на международной арене // Филология и литературоведение. 2014. № 2 [Электронный ресурс]. URL: <http://philology.snauka.ru/2014/02/672> (дата обращения: 29.09.2017).

7. Збанацкая Ю.Ю., Миронова Е.А. Психолингвистические аспекты билингвизма // Научное сообщество студентов XXI столетия. Гуманитарные науки : сб. ст. по мат.ЛII междунар. Студ. Науч.-практ. Конф. №4 (52). URL: htths://sibac info/archive/guman/4 (52)/pdf
8. Захарова Л.А. Церковнославянский имяслов. Рабочая тетрадь. Методическая разработка для изучения Закона Божия в воскресных школах, православных гимназиях и Основ Православия в общеобразовательных школах. – 2-е изд. М: Ока Книга, 2013. – 88с.
9. КирюшкинаВ.А.Приёмырасширениялексическогозапасаиноязычных учащихся при изучении синонимов русского языка // Современные научные исследования и инновации. 2017. № 3 [Электронный ресурс]. URL: <http://web.s nauka.ru/issues/2017/03/79863> (дата обращения: 15.01.2018).
10. Сайдова С.Ё. Чтение и познавательная деятельность // Достижения науки и образования, 2017. № 4 (17). С. 85-86.
11. Филимонова М.С., Крылов Д.А. Билингвизм как тенденция языкового развития современного общества // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 1. URL: <http://science-education.ru/ru/article/view?id=5558> (дата обращения: 17.02.2016).
12. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. Л., 1974.
13. Юсупова Ш.Б. Поэтапное становление навыка понимания незнакомых производных слов при чтении // Достижения науки и образования, 2017. № 4 (17). С. 58-59

271.2-1(=161.1)

Трајче Стојанов

ТИПИЧНИ ПРОБЛЕМИ ВО РУСКАТА РЕЛИГИСКА ФИЛОСОФИЈА

Апстракт: За свој предмет на обработка овој труд ја има руската религиска философија, поточно, нејзините проблеми, изнесени во делата на руските мислители, но и нивните толкувачи. Целта е да се детектираат, издвојат, да се вообличат, формулираат, и делумно објаснат основните проблеми во руската религиска философија. Свесни сме за широчината и обемот на вака поставената цел на нашето истражување. Се разбира дека ова е прилично амбициозна задача за која немаме илузии дека е целосно остварлива во еден ваков труд, затоа во случајов ова ќе претставува само краток преглед и поттик за идни истражувања. Како и да е, согласно методот на фреквенцијата на зачестеност на овие проблеми и нивната особеност, во текстот издвојуваме пет типични проблеми за руската религиозна философија: 1. Соборно познание; 2. Сеединство; 3. Софија; 4. Богочовештвото; 5. Руска идеја

Клучни зборови: руска религиска философија, Соборно познание, Сеединство, Софија, Богочовештво, Руска идеја.

TYPICAL PROBLEMS IN RUSSIAN RELIGIOUS PHILOOSPHY

Abstract: The subject of this paper is Russian religious philosophy, more precisely its problems. The goal is to detect, isolate and formulate and partially explain these main problems in Russian religious philosophy. The author is aware of the scope of this task and impossibility to complete this kind of a task in a limited paper of this nature. So, this paper is just a detection of what we consider to represent peculiar problems of Russian religious philosophy. These problems for us are an original Russian contribution to philosophy in general and this paper is short review of it. According to us, these problems are: 1. Catholicity (Sobornost) 2. Wholeunity (Vseedinstvo) 3. Sophia (Sofija) 4. Godmanhood (Bogocholovechestvo) 5. Russian idea (Rusaya ideja).

Keywords: Russian religious philosophy, Catholicity (Sobornost), Wholeunity (Vseedinstvo), Sophia (Sofija), Godmanhood (Bogocholovechestvo), Russian idea (Rusaya ideja).

Руската религиска философија е интересен феномен во историјата на светската философија. Таа поседува уникатност *sui generis*. „Во историјата на руската мисла има толку многу тајновито и необјасниво“¹ – ќе констатира Флоровски во својата истакната студија за руската философија. И тоа, само по себе, е доволен предизвик за нејзино проучување. Таа философија е полна, не само со оригинални концепти и идеи, туку и во целина е оригинален израз на специфичниот дух на еден народ. Специфичната руска религиска философија била родена токму од специфичноста на рускиот дух, на уникатноста на рускиот народ.

Текстов има за задача да ѝ ја презентира на јавноста руската мисла низ еден проблемски пристап и со тоа да инспирира понатамошни истражувања

¹ Георгије, В., Флоровски, Путеви руског богословља, ЦИД, Подгорица, 1997, 13

и публикации во оваа област, отколку да претставува сеопфатна и исцрпна енциклопедија. Ова е скромен труд со енциклопоедиски дух.

Па во тој контекст ние се одлучивме да издвоиме пет проблеми:

- » Првиот проблем го нарековме соборно познание. Тоа во суштина се гносеолошки и антрополошки проблеми, или поточно, се работи за специфичниот пристап на руската религиска философија кон проблемите на познанието, а во контекст на антропологијата. Овие проблеми, на ваков начин се тематизирани главно во работата на словенофилите, кај Кирејевски, Хомјаков, кај Владимир Соловјов, но и подоцна во традицијата продолжена од кнезовите Трубецки, како и С. Франк и други. Оваа категорија-кованица – „соборно познание“ ја сметаме најпогодна за опишување на темите кои се однесуваат на епистемолошките и антрополошките проблеми кои ги покрива овој термин.

Терминот соборност, позајмен од богословските науки, во философската терминологија го воведува словенофилот Хомјаков и со него се обидува да објасни разновидни гносеолошки, антрополошки и историософски појави. Додека Кирејевски пак, го употребува поимот интегрално знаење за да тематизира одредени феномени во гносеологијата, но не без да ги поврзе со антропологијата и воопшто со православното искуство. Се разбира одгласи на ваков антрополошки-гносеолошки пристап има и пред нив – Одојевски на пример, со неговото инсистирање на „человитост“ кај човекот, Веневитов со „интуицијата“ како извор на познание, или особено Чаадајев со неговата директна антиципација на тезата за соборната природа на свеста; но во една посистематска форма, овој концепт го разработуваат првенствено словенофилите.

Ние го земавме терминот соборност од Хомјаков како објаснувачки за гносеолошките феномени, но со оглед на тоа што тој упатува на еден поширок комплекс проблеми – метафизички, антрополошки, историософски – сакавме да покажеме дека проблемите на познанието кај Русите се вкоренети во еден поширок комплекс на метафизички и пред сè, антрополошки проблеми, со што подобро се илустрира нивната религиска, православна инспирираност. Затоа што во православието проблемот на познанието, воедно е и проблем на човекот. Така и словенофилите - целосно на позициите на православното учење - ги разрешуваат гносеолошките прашања во антропологијата, антрополошките во гносеологијата.

- » Вториот проблем се однесува на проблемот сеединство. Можеби кога ќе се спомене руска религиска философија, прво на што ќе се помисли е на поимот сеединство, како некакво оригинално наследство на таа мисла. И тоа делумно е точно, затоа што тука всушност се поставува рамката во која ќе се разгледуваат сите следни проблеми, затоа што во основа сите се резултат на тој концепт на сеединството. Сеединството е метафизичкиот фон на кој се разработуваат и каде се бараат решенијата за сите проблеми во руската религиска мисла.

Без да ги набројуваме сите имиња во руската мисла кои се зафаќаат со овој проблем, ќе се ги наведеме само мислителите кои ги олицетворуваат четирите типови на концептот за сеединството. Имено, вообичаено е прифатено дека има четири видови, четири форми или варијанти во кои се изразува овој концепт на сеединството:

1. Софиолошки (Соловјов, Булгаков);
2. Монодуалистички (панентеистички) (Карсавин, Франк);
3. Моноплуралитички (Лопатин, Лоски);
4. Философски симболизам (Флоренски, Лосев);

Да наведеме некои обиди за дефинирање на овој сложен, првенствено онтолошки и метафизички проблем во руската религиска мисла. „Ако се обидеме да дадеме определба веројатно мора да се каже така: сеединството е онтолошка категорија која го означува принципот на внатрешната форма на целосното единство на мноштвото, согласно кое сите елементи на таквото мноштво се меѓусебно идентични и идентични со целината, но истовремено не сливајќи се во идентично и целосно единство, туку образуваат посебен полифоничен систем, ‘трансрационално единство на раздвоеност и взајнопроникнатост’ како што го формулирал С.Л. Франк”² Во репрезентативната Енциклопедијата на руската философија, под редакција на М. Маслин, пак се наоѓа следнава дефиниција на поимот сеединство: „философска категорија (идеја, принцип) која го изразува органското единство на универзалното светско битие, взајмното проникнување и раздвоеноста (различноста – Т.С.), на деловите што го чинат, нивната идентичност – како меѓусебна, така и со целината, со квалитативна специфичност и индивидуалност.”³

Гледаме во овие определби светот, битието, апсолутот – тоа е сè и единство на различностите. Затоа не само единство, ами и сеединство, оти единството не е доволно, т.е. само поимот единство, не е доволно експликативен за она што го имаат на ум руските мислители. Единството на Бог со светот и светот со Бога, како и на сите поединечни феномени. Затоа не е единство, оти не станува збор само за единство на Бог и светот, или на единство на поединчното, туку и за единство на сите поединечни феномени меѓусебно, но и во Бога; на светот со Бога и Бог во светот – на сè меѓу себе и во Бога = сеединство.

Во таа смисла би можело да се каже дека поимот на сеединството е генеричкиот поим кој во себе ги опфаќа останатите поими - проблеми во руската религиска философија. По својата суштина кога се говори за сеединството, првенствено всушност се говори за руската метафизика, или поточно, за руското сфаќање на Апсолутот.⁴ Оваа категорија е првенствено онтолошка и со неа се изразува одреден начин, форма, структура на постоечкото. Но со оглед на тоа што тоа постоечко се сфаќа универзално, сеопфатно, сепроникнувачко, кое во себе ги обединува и апсолутот и светот, и мноштвото и единечното, и событијата и човекот,... оваа категорија во руската философија добива најшироко значење и станува интерпретативна категорија во сите философски дисциплини. Така, таа не е само онтолошка, метафизичка категорија, туку и гносеолошка, антрополошка, етичка, историософска, па и социолошка и историска категорија.

» Третиот проблем е Софија-можебинајпознатиот, но и најконтроверзниот „продукт“ на руската мисла; тоа во основа се онтолошки и метафизички теории најмногу разработувани од Соловјов, Булгаков и Флоренски, кои

² С.С. Хоружий. После перерыва. Пути русской философии <<http://do.gendocs.ru/docs/index-184463.html>> Пристапено на 20.07. 2012

³ Енциклопедија руске философије, Михаил, А. Маслин (уред.), Логос/Укронија, Београд, 2009, 687-688

⁴ Детален и сеопфатен преглед на метафизиката кај Русите дава книгата на: И.И., Евлампиев, История русской метафизики в XIX-XX веках: русская философия в поисках Абсолюта. 2 тома, Алтейя Санкт Петербург, 2000. Тука се изложува сфаќањето на Апсолутот од словенофилите и Достоевски, преку Соловјов, Булгаков и Флоренски, до Шестов, Бергаев, Иљин, Карсавин и Лоски. Додека пак, за метафизичките идеи во Русија пред XIX – от век види ја книгата: Т.В., Артемьев, История метафизики в России XVIII века, Алтейя, Санкт Петербург, 1996

детално (да не кажеме систематски, затоа што тоа е повеќе интуиција отколку логички конзистентен концепт), го изложуваат своето сфаќање за Софија, иако, различните аспекти на Софија дозволуваат таа да се најде во идеите и на други руски мислители [С. Франк во неговиот концепт за сеединството, Лосев со неговото учење за имињата, С. Трубецки (особено во неговата рана фаза), Е. Трубецки, Ф. Бухарев, можеби дури и Достоевски со неговото инсистирање на Богочовекот и богочовештвото и др.].

Посвојот карактер, учењето за Софија се јавува како космолоско, онтолошко, метафизичко и теолошко учење, во кое теолошките начела воедно се и философски и обратно. Тешко е еднозначно да се определи овој поим и неговиот обем. Ова учење се раѓа на крајот на XIX и почетокот на XX век, после долгото зрење во свеста не само на мислителите, туку и во културата на рускиот народ. Имено, Софија, Премудроста Божја има посебно место во православната традиција, а особено во руското православие. Не случајно храмот во Константинопол е „Св. Софија“, а особено не се случајни десетиците храмови ширум Русија со такво име: во Киев, Новгород, Полоцки, Вологд, Тобольск, Архангелск и др. Тоа е едниот корен на овој поим. Како философски релевантен, пак тој влегува уште од почетокот на философската традиција. Софија како концепт, всушност е резултат на таа иста философска традиција поставена од словенофилите, за која говоревме на почетокот. Во суштина овој проблем претставува веќе премин на тие словенофилски концепти во сферата на космологијата.

Сложеноста и разните аспекти на овој поим првенствено се резултат и на разновидното потекло на самиот софиолошки концепт. Имено, тој во себе вклучува елементи не само од црковното предание, туку и од гностицизмот, Кабалата⁵ (Сефер Јетзира - Книга на создавањето, Зохар и др. каде Хохма е првиот „субјект“ кој ја прима љубовта од Давателот),⁶ но и од идеите на многумина европски мистици (Ј. Беме, на пример) и масонски учења. Впрочем, интересот за Софија нагло пораснува на крајот од XVIII и почетокот на XIX-от век токму во периодот на распространувањето на масонските книги и преводи на Ј. Беме⁷ и Л.К. Сан-Мартен и др. Во Русија овие идеи на Беме, мистицизмот и масонеријата, а поврзани со софиолошкиот концепт, директно доаѓаат од државникот и масон, грофот М.И. Сперански. Во својата студија Столб и тврдина на Вистината, Флоренски и директно се повикува на едно инспиративно исказување од еден ракопис на Сперански,⁸ кое и ние делумно ќе го пренесеме овде за да го видиме тоа првично доживување на Софија во руските интелектуални кругови: „Слично на жената (т.е. Ева), оваа прва жена не била создадена ниту родена, туку устроена (aedificata) со одвојување на дел од сопственото битие на Синот и таа е прво исконско одвојување, прва жртва на покорност, принесена од Отецот, прв степен на ограничување (exininationis), кое подоцна ќе доведе до смртта како таква и до крсната смрт. Името на жената е Софија.“⁹

5 Во многу наврати Флоренски се повикува на овие кабалистички идеи, што е особено оспорувано од неговите критичари.

6 На македонски јазик, популарно толкување на автентичното кабала учење може да се најде во книгата на светски признатиот кабалист Михаел Лайтман, Откриена Кабала, Клуб Матица, Скопје, 2011. Исто така може да се консултира и едно потемелито теориско-научно и философско толкување на кабалата дадено во книгата на: Љупчо, Атанасовски, Кабала и Телема, Аз-Буки, Скопје, 2006

7 Во една од своите дела Christosophia, од 1622, Ј. Беме детално го изложува своето учење за Софија кое сигурно имало големо влијание во Русија. Види: Якоб Беме, Christosophia, или Путь ко Христу, А-сад, СПб, 1994

8 Во времето на пишувањето и објавувањето на Столбот, Флоренски тврди дека тоа сеуште е необјавен ракопис; немаме информација дали денеска истиот е јавно достапен.

9 Цит., спор., Павел, Флоренски, Столб и тврдина на Вистината, Табернакул, Скопје, 1996, 214

Гледаме, како првичното доживување на Софија е како кон женско начело, во еден гностички и неоплатонистички дух, во кој за неа се зборува како за своевидна еманација од божественото, а сето тоа е ставено и во мистично-масонски контекст. Софија, кај Сперански е „мајка на сè што постои надвор од Бога.“ Ова првично уверување дека Софија е мајка на сиот создаден свет, особено тоа дека таа е – може слободно така да се каже – „првата Божја еманација“ („бидејќи самата таа е првото надворешно битие“ – како што се изразува Сперански)¹⁰ – можеби е единствената константа кај сите софиолози, почнувајќи од Соловјов, преку Флоренски до Булгаков.

Што заради различните исходишта од кои се поаѓа во сфаќањето на Софија, што заради различните доживувања и разбирања на Софија, постоеле и извесни разлики помеѓу софиолозите: Соловјов и пристапувал како на „невеста“ и совршена, прекрасна дама, жена-Дева, за која имал лично искуство преку видение, Флоренски ја воведува во својот систем како посредник кој ќе му ја спаси раздвоеноста меѓу Бога и светот, Булгаков ја прифаќа, затоа што духот на неговиот систем, кој му е отворено платонистички и неоплатонистички, таа одговара како некоја идеја над идеите, која ги обединува сите поединечни идеи (идеални суштини), на стварите...

Како и да е, во сите случаи, секој од софиолозите се ползваат со богатите мистични и масонски извори (уште еднаш овде го гледаме огромното значење на масонеријата што го споменавме погоре) и може да се следи една мистичка традиција која досегнува сè до неоплатонизмот и Платон (оваа линија навистина провоцира интересни истражувања кои би ја покажале вредноста и улогата на античката философија, особено на Платон и платоновата традиција).

» Четвртиот проблем – Богочовештвото, на изведен начин е конкретно-историска импликација од проблемот на сеединството, поточно од проблемот Софија, разработен главно од истите философи, но и некои нивни продолжувачи.

Поимот за Богочовештвото е првенствено богословски поим, но секако и тема со која се занимавале и други мислители надвор од Русија и пред русите: „на пример Шелинг ја вовел оваа тема во својата философија на митологијата и објавата.“¹¹ Типичноста, оригиналноста се состои во философската обработка и централното значење што Русите ѝ го даваат, но и од различните импликации што произлегуваат од неа, а со тоа и големата експликаторска мок што при тоа ја добива овој поим за низа други философски, антрополошки, историософски проблеми. Како и за многу други руски философски артикулации на богословски теми, така и за оваа, приматот повторно му припаѓа на Соловјов. Предавања за Богочовештвото, е студијата (а своевремено и живата реч за тоа изнесена на Универзитетот, од што и настанала пишаната студија), која инспирирала многумина следбеници на овој концепт. Се разбира, за овој концепт, Соловјов сепак нешто им должи и на Кирејевски и словенофилите. Подоцна пак, ова учење го продолжуваат Булгаков, С.Л. Франк, Е.Н. Трубецки, Берѓаев, Карсавин и други. Впрочем, помалку или повеќе, на еден или на друг начин, нема експлиците религиски мислител кој нема да ја допре оваа тема. Иако богословско-философската основа на овој поим му е сосема поинаква, од онаа на Софија, сепак, барем во една формално-логичка смисла, рековме, тој би можел да се смета за консеквенција, т.е. операционализација на проблемот на Сеединството и Софија.

10 Павел, Флоренски, Столб и тврдина на Вистината, Табернакул, Скопје, 1996, 214

11 Фредерик, Коплстон, Руска религиозна философија, Плато, Београд, 2003, 70

По својата философска суштина тоа се јавува првенствено како антрополошко, но и социјално и историософско учење. Како за една прелиминарна одредба на богочовештвото би можела да ни послужи следнава на Е. Трубецки: „Човековиот род, како што го сфаќа христијанското откровение, е нешто повеќе од органска целина: во идеја, тој е едно суштество, соборно тело Христово.”¹² Во едноставна и буквална смисла - човечкиот род е едно тело, бил и повторно треба да биде тоа во суштина. Секако, основата за овој концепт примарно се темели и на христијанското уверување за единството на човековата и Божествената природа на Исус Христос, онака како што е дефинирано на Халкедонскиот Собор во 451 година, како „неслиено, непроменливо неделиво и неповредливо единство.”

Ако сакаме да симплифицираме, би можеле да кажеме дури дека христијанството во суштина се сведува за една и единствена истинска – човекоте од божествен род! На многу страни во Светото Писмо одекнува пораката дека луѓето се повикани да учествуваат во Божествениот живот. „Преку Него ни се дарувани многу големи и драгоценни ветувања, та преку нив да станете учесници во Божјата природа.” (2 Петр. 1,3). Ние сме повикани да учествуваме во Божествениот живот. И токму од оваа идеја се фасцинирани Русите кога станува збор за поимот на Богочовештвото.

- » Петтиот проблем, го насловивме како руска идеја, а под кој ги подведовме историософските, социјално-политичките и идеите од она што се нарекува философија на култура, тематизирани главно во работите на Чаадајев, словенофилите и евразиците.

Може слободно да кажеме дека, сите погоре разработени проблеми својата конкретна, историска, политичко-социолошка операционализација, ја добиваат во т.н. концепт руска идеја. Под ова генеричко име можат да се сместат сите долги, мачни и до денес отворени прашања за рускиот национален идентитет. Прашањето на рускиот идентитет е „централен проблем кој во текот на последните два века суштински ја одредува руската интелектуална традиција, давајќи ѝ цврсто тематско единство и јасна содржинска особеност.”¹³

Значи како таква, руската идеја и во минатото и во сегашноста, е исклучиво руски проблем - и по својата форма и по својата содржина - тој проблем се однесува на Русија. И како таков, тој можеби и не би бил интересен за општиот философски корпус на проблеми, ако неговите импликации не би имале универзално значење. Имено, иако руската идеја се однесува исклучиво на судбината на Русија, таа во својата суштина е своевидна историософска и социјално-политичка теорија со универзално значење; таа е руско поимање на философијата на историјата и философијата на културата. Ако може така да се каже: во својата религиозна димензија, на основа на концептот на богочовештвото, руската философија гради историософски концепции, генерално сместени под поимот руска идеја. Поточно, проблемот руска идеја, всушеност е оригинална историософија и философија на културата - специфично, руско философско разбирање на историјата, општеството, нациите и политичкото воопшто. Како што заклучува Берѓаев: „Самобитната руска философија е свртена кон есхатолошките проблеми на крајот, таа е обоена апокалиптички. Во тоа – е нејзината разлика од Западот. Но тоа ѝ придава пред сè карактер на религиозна философија на историјата.”¹⁴ Според Берѓаев сета философија кај русите воопшто е токму тоа – религиозна философија на историјата и културата.

12 Кнез Јевгениј, Трубецки, Смисао живота, Логос, Београд, 1997, 152

13 Milan, Subotić, Put Rusije: evroazijsko stanovište, Plato, Beograd, 2004, 246

14 Николай Бердяев, Смисл историји, Мисл, Москва, 1990, 3

Тука некаде ќе го завршиме овој краток преглед, на според нас, најважните, или типичните проблеми во руската религиска философија. Се разбира, просторот е премал за детално да се обработат и образложат. Во оваа прилика нека биде доволно да бидат представени овие проблеми и оваа специфична, руска религиозна мисла, како своевиден поттик за идни, продлабочени истражувања на оваа тема.

271.2-526.62

М.В. Никольский
Т.М. Никольская

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫХ ОСНОВ УЧАЩИХСЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ УСТАВНОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ИКОНЫ

Аннотация: целью статьи является рассмотрение особенностей формирования духовно-нравственных основ учащихся при обучении уставной иконописи. Здесь раскрываются основные принципы системы сравнительных характеристик создания иллюзорных и уставных иконописных изображений.

Клучни зборови: православная иконопись, обучение, духовно-нравственное формирование личности.

FEATURES OF FORMATION OF SPIRITUAL AND MORAL FOUNDATIONS OF STUDENTS IN LEARNING THE SHARE OF ORTHODOX ICONS

Abstract: the purpose of the article is to consider the features of the formation of spiritual and moral foundations of students in the teaching of statutory iconography. Here the basic principles of the system of comparative characteristics of creation of illusory and authorized iconographic images are revealed.

Keywords: Orthodox iconography, teaching, spiritual and moral formation of personality.

Активное и эффективное формирование духовно-нравственных основ личности учащихся возможно при обучении уставной православной иконописи (на начальном этапе художественного образования), что подтверждается не только экспериментальным исследованием, но и всесторонним анализом процесса практического выполнения иконы. Данный анализ будет достаточно уместным и корректным, если использовать метод сравнения, в частности процесса создания уставной иконы и иллюзорной (академической) картины с точки зрения формирования духовно-нравственных основ личности обучаемых.

Базовой методологией вышеуказанного сравнительного анализа является разработанная нами система сравнительных характеристик механизмов создания иллюзорных (академических) и уставных иконописных изображений. Безусловно, что академический подход к созданию изображения не является неприемлемым. Он дает возможность качественно, с точки зрения духовно-нравственной, рассмотреть методы создания иконы.

Академический (иллюзорный) подход является как бы мерилом, точкой отсчета для анализа уставной иконописи. В данном случае мы не будем сравнивать два подхода к созданию изображения вообще, а попытаемся сформировать основные концептуальные особенности и возможности духовно-нравственного формирования поэтапного создания уставной православной иконы (на начальном этапе художественного образования), в опосредованном соотношении с академическим (иллюзорным) подходом.

В этом контексте обнаруживаются три стадии уставного подхода к созданию учащимися иконописных изображений, они заключаются в:

1. подготовке к работе над иконой и последующее функционирование законченной работы;
2. изобразительно - выразительных средствах (символика, композиция, богословие) и ценностях иконы;
3. технике написания иконы.

Данные положения влияют на духовно-нравственное становление личности следующим образом:

В процессе реализации первой стадии:

- » Необходимость молитвенного сосредоточения перед работой и непосредственно перед написанием конкретного иконописного образа дает возможность личности предельно сконцентрироваться на своей деятельности и на создаваемом образе, работая без суеты и внутренней рассеянности. При этом приобретается привычка сосредоточенной и вдумчивой работы в любой деятельности.
- » Необходимость постоянного сравнивания с образцом, с житием персонажа и со своим внутренним его восприятием, посредством принципа «обратных связей», дает возможность личности постоянной концентрации и работы своих духовных мыслей и желаний. Это формирует привычку работать над иконичным образом без какого-либо умозрительного или гипотетического наития, а только на основе интеллектуальной и духовной деятельности, сообразуясь с объективными реалиями и знаниями о выполняемом образе (работа мышления, а не воображения).
- » Житие и нравственный подвиг изображаемого святого (подвиг всегда отражен в иконографии) является зримым примером для выполняющего изображение этого святого. А процесс изображения делает исполнителя сопричастным событиям жизни святого.
- » Икона по своей сущности является скорее книгой, чем картиной, поэтому требование для иконописцев знакомиться с житийными историческими, агиографическими, искусствоведческими, иконографическими, литературными и художественными источниками. Это дает возможность своеобразного погружения учащегося в эпоху и житие изображенных персонажей. Затем, приступая к работе над иконическим изображением, у обучаемого появляется уверенность и полное представление о духовном подвиге святого. А это, в свою очередь, дает навык изображать истину и объективную реальность, конечно символическими средствами.
- » Иконописец работает освященными инструментами и материалами, а так же сам получает разрешение (благословение) священника писать икону, что помимо духовного благоговения воспитывает у учащихся аккуратность, усидчивость и требовательность к себе.
- » В случае, если икона написана удачно она может находиться на особом священном месте, что воспитывает благоговейные чувства и смирение (хотя может быть и обратная реакция – гордыня и тщеславие, в этом случае преподавателями были допущены педагогические ошибки ранее).

В процессе реализации второй стадии:

- » Полная соподчиненность иконы идейному духовному замыслу в процессе создания, явно или опосредованно вовлекает исполнителя в эту идею. Это определяет исполнителя как выразителя духовной идеи, так как идейность является критерием качества работы.
- » Литургичность иконы и соподчиненность ее горнему миру дает возможность исполнителю в эстетическом плане оторваться от рутинной действительности, и через символические формы иконописи соприкоснуться с идеальным и возвышенным миром. Таким образом, происходит своеобразный процесс очищения личности от мирского и суетного.
- » Само иконическое изображение предельно нематериальное, что дает возможность обучаемому в работе над иконой видимыми средствами научиться понимать невидимое – духовное.
- » Символичность иконического изображения предлагает обучаемому возможность приобретения опыта абстрагирования (в эстетическом плане) из мира дольного в мир горний. Таким образом, появляется опыт прочтения внешнего эстетического символа как средства познания какой-либо внemатериальной духовной идеи.
- » Сакральность иконы понимаемая и изучаемая личностью через ее создание раскрывает понимание того. Что эта личность делает больше того, что видит. Через это рождается чувство благотворительности перед святыней воспитывая у обучаемого аккуратность и ответственность.
- » В отличие от изобразительного искусства в целом красота в иконе это не цель, лишь средство выражения духовной идеи. Поэтому для обучаемого важнее передача духовной сущности изображаемого события на иконной доске, а не ее эстетизм. Следовательно, нет слепого подражания эстетизму, а есть духовный поиск, но через пятно, тон и линию.
- » Учитывая два вышеуказанных пункта необходимо помнить, что любой элемент иконической плоскости самодостаточен и символичен и, следовательно, нет художественной недосказанности силуэтов и композиционных элементов иконы. Поэтому исполнитель базируется только на четком понимании того, что он изображает, и в выполнении задания не следует по наитию. Это активно развивает мыслительную деятельность, внимание и бережное отношение к передаваемой древней традиции.
- » Точное следование духовной традиции и иконописным образцам воспитывает у обучаемого такие духовные качества как смиренение, честность, открытость. А возможности иконописного творчества раскрывают у будущего иконописца мудрость, чуткость, объективность.
- » Таким образом, иконописец не передает свое эгоцентрическое отношение к образу переосмысливая его и трансформируя по своему подобию к субъективизму, но происходит объективная передача подвига святого или какого-либо духовного события. Что дает возможность обучаемому почувствовать себя вовлеченным в многовековой духовный опыт наших благочестивых и высокодуховных предков.

В процессе реализации третьей стадии:

- » Икона – это творчество не одного человека, а творчество соборное, поэтому важно стремление передачи предыдущего опыта в каждой

новой работе, следовательно важна ответственность, честность, справедливость и вместе с тем современное переосмысление исполнителя иконописного канона как хранилища древних непреходящих ценностей, что формирует в будущем иконописце чувство долга и самопожертвования.

- » Процесс выполнения иконы в материале требует точного соблюдения технологии, что воспитывает усидчивость, последовательность ведения работы и смиление.
- » Старинная, проверенная временем технология создания иконичного образа приобщает создающего к древней православной культуре в плане материала и техники написания, что формирует благоговейное отношение к святыне, бережность, а так же чувство исторической соборной сопричастности к духовным ценностям.
- » В иконописании существует особая культура нанесения красочных слоев (точность, ритмичность, техника плавей...) что обуславливает необходимость длительного приобретения учащимися соответствующих навыков в этом виде творчества, поэтому необходимы такие качества личности как терпение, трудолюбие, внимание и высокий уровень мотивации к соответствующим занятиям.
- » Работа над иконой не предусматривает иллюзорных, синтетических материалов (фальшматериалов). Иконописание принципиально настаивает на натуральных материалах в силу того, что они, в отличии от полимерных синтетических составляющих, не содержат элемента фальши, а значит лжи и двойственности. Это дает личности обучаемого избежать внутренней двойственности, развивая при этом честность и целостность.

В духовно-нравственном становлении иконописца эффективной будет возможность выполнять все стадии создания иконы от распиловки доски до закрепления иконной поверхности финишными слоями, что дает возможность прочувствовать весь этот таинственный процесс воплощения невидимого, сакрального качества в видимый символический образ, что дает возможность личности глубокого и сущностного познания истины приобретая мудрость и духовный мир.

- » Иконы никогда не подписывались исполнителем, что освобождает его от эгоцентричности (как и воплощение композиции иконы посредством обратной перспективы).
- » Исходный материал для создания иконы и работа иконописца могут только дополнять друг друга во своеобразном сотворчестве, в противном случае произойдет выхолашивание образа с набором чисто технических эффектов или воплощение на иконной плоскости чисто субъективного видения (и чувствования) исполнителя, что несовместимо с соборным иконописным творчеством. Напечатление в душе учащегося этой установки благодатно влияет на развитие таких качеств как справедливость, честность и тонкость восприятия духовных откровений.

В вышеуказанных стадиях не указан процесс восприятия иконы, поэтому нет упоминания о системе обратной перспективы и системе влияния на личность богословских, композиционных и символических аспектов иконы.

Таким образом, мы видим, что будущий иконописец уже на начальном образовательном уровне должен обладать определенными моральными

качествами, что способствует его активному и глубокому погружению в процесс иконописного творчества, результатом которого, помимо практических навыков, становится формирование таких качеств как сосредоточенность, вдумчивость, сопричастность к духовным событиям, аккуратность, усидчивость, требовательность к себе, восприимчивость к духовным истинам, смирене, ответственность, бережное отношение к национальным традициям, мудрость, чуткость, объективность, чувства долга и самопожертвования, целостность, соборная сопричастность, духовный мир, справедливость и тонкость восприятия духовных откровений, что является составляющими высокой нравственности.

811.163.3:003.62
811.133.1:003.62

Јоана Хаџи-Лега Христоска
Филолошки факултет „Блаже Конески“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје

СИМБОЛИКАТА НА ЖЕНАТА И НА МАЖОТ И ЛИНГВИСТИЧКИТЕ ИСТРАЖУВАЊА

Апстракт: Симболите отсекогаш имале значајно место во човечкиот живот. Голем дел од нив се универзални, но сепак добиваат и специфични значења во различни јазични и културни заедници. Следствено на тоа, тие имаат и социјализирачка функција зашто му овозможуваат на човекот да се идентификува со заедницата на којашто ѝ припаѓа. Проучувањето на симболиката на определени референти наоѓа свое место и во лингвистичките истражувања, особено во оние што се занимаваат со фигуративните значења на различни видови единици. Така, во нашето истражување посветено на местото на жената и на мажот во свеста на француските и на македонските говорители констатираме дека фигуративните значења на нашите два референта во голема мера се инспирираат од нивната речиси универзална симболика.

Клучни зборови: симболи, жена, маж, француски јазик, македонски јазик.

THE SYMBOLISM OF THE WOMAN AND OF THE MAN AND LINGUISTIC RESEARCH

Abstract: Symbols have always had an important place in human life. Many of them are universal, but still receive specific meanings in different linguistic and cultural communities. Consequently, they also have a socializing function, because they allow the man to identify himself with the community to which he belongs. The study of the symbolism of certain referents finds its place in linguistic research, especially in those dealing with the figurative meanings of different types of units. Thus, in our research dedicated to the place of the woman and the man in the consciousness of the French and the Macedonian speakers, we conclude that the figurative meanings of our two referents are largely inspired by their almost universal symbolism.

Keywords: symbols, woman, man, French, Macedonian.

Важноста на симболите во животот на човекот е неоспорна или, како што велат авторите на Речникот на симболи, „премалку е да се каже дека живееме во свет на симболи, свет на симболи живее во нас“. ¹ До неодамна симболите беа резервирали за области во кои примат има човековата имагинација, како митовите, церемониите, ритуалите, народните верувања. Тие денес постојат како дел од фолклорот на еден народ или како маргинализирани облици во вид на суеверија или ерес. Сепак, во поново време има сè побројни студии и дисциплини кои го насочуваат својот интерес кон проучување на имагинацијата откривајќи ја нејзината структура и нејзината важност во сите области на човековиот напредок. Ирационалното, креативното несвесно кое се манифестира токму во имагинацијата почнува да го наоѓа своето место во научните истражувања кои се обидуваат да ја откријат суштината и мотивот на човековото дејствување.

¹ Chevalier, Jean & Gheerbrant, Alain (1982). Dictionnaire des symboles (mythes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres). Paris: Robert Laffont – Jupiter.

Благодарение на симболот, човекот се идентификува себеси, но и заедницата на која ѝ припаѓа. Ако се прифати Јунговата теза за постоење на колективно несвесно, симболите би претставувале универзален јазик, виртуелно достапен на сите луѓе без оглед на нивните различни јазици, зашто потекнува од човековата психа (*psyché*). Меѓутоа, секоја заедница ја збогатува оваа заедничка основа и еден ист симбол различно се објува кај различни народи и во различни моменти од времето. Оттука потекнува и една од најважните функции на симболот, социјализирачката, која му дава на човекот можност за комуникација со пошироката општествена средина. Секоја општествена група си има свои симболи преку кои се идентификува и ја потврдува својата компактност.

Склоноста што ја имаат луѓето на определени референти (лица, предмети или појави) да им припишуваат некаков симболички полнеж може да најде важна примена во лингвистичките истражувања. Особено засегнати се проучувањата на фигуративните значења на различни видови јазични и говорни единици (како лексемските и фразеолошките единици, пословиците, интерактивните единици, благословите, клетвите), при што може да се констатира дека значењата што тие единици ги генерирале во текот на времето во голема мера се мотивирале токму од симболиката на референтите кои имаат централно место во нив. Тоа е и очекувано, имајќи предвид дека процесот на градење на фигуративното значење најчесто се реализира по пат на аналогија и на несвесно ниво, токму онаму каде што влијанието на симболите е и најсилно.

Во овој труд ќе се задржиме на разгледување на симболиката на два референта, жената и мажот, кои беа предмет на истражување на еден поопсежен труд² посветен на нивниот статус во францускиот и во македонскиот јазик, низ призмата на фигуративните значења со кои овие два референта се јавуваат во различни видови единици. Да напоменеме дека не се ограничуваме само на француската и на македонската култура и традиција, туку и на содржините што им се придаваат и во други култури во светот.

Според митот за создавањето, Големата Космичка Мајка е предокот на целокупното човештво.³ Во суштина, таа е олицетворение на Природата од која зависел животот на човекот, а жената, со својата способност да создава живот, се сметала за упатена во тајните на природата, била олицетворение на светото и предизвикувала стравопочит кај мажот. Оттука и појавата на Големата Божица во многу религии ширум светот (Филип Анаба ја цитира Франсоаз Ганж според која во пронајдените документи Исус Христос се дефинира себеси како син на првобитната Мајка, Мајка-Дух или Мајка –Светлина, од која произлегува сето останато, вклучувајќи го и Отецот Бог кого Исус го смета за нецелосен бидејќи е лишен од својата женска страна).⁴ Големата Божица била поврзана со сонцето како извор на животот и затоа во келтските говори сонцето има граматички женски род (за разлика од месечината која е во машки род). Змијата и змејот биле симболички поврзани со неа и во тие стари времиња се доживувале позитивно.⁵ Кабан наведува дека големата промена се случува во моментот кога мажот ја сфаќа сопствената моќ за создавање. Тоа е почеток на доминацијата на машките **богови кои ја** фрлаат Големата Божица во сенка (оттука и нејзината понатамошна

2 Хаци-Лега Христоска, Јоана (2012). Семиологија на жената и на мажот во францускиот и во македонскиот јазик. (Докторска дисертација во ракопис). Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет, „Блаже Конески“, Скопје.

3 <http://orients.pagesperso-orange.fr/Doc/le%20feminin%20sacre.pdf>, p. 1.

4 <http://philippe.annaba.free.fr/Leprinzip-feminin.html>

5 <http://orients.pagesperso-orange.fr/Doc/le%20feminin%20sacre.pdf>, p. 1.

поврзаност со месечината), а со неа и жената која станува туѓа и непријателска, хаотична и нескротлива, исто како и природата.⁶ Сепак, Големата Божица не е сосем отфрлена од религискиот и од митолошкиот контекст зашто таа кај разни народи е претставена преку важни женски ликови кои имаат за цел да го насочат мажот кон вистинската цел.

Како извор од кој се црпат поуки за животот, религијата уште од најстаро време дава насоки за тоа какви треба да бидат родовите односи. Така, Филип Анаба наведува дека во повеќето политеистички религии, како вавилонските, египетските или келтските, жената имала важна улога во религиозниот, а со тоа и во општествениот и политичкиот живот на тие заедници. Наспроти тоа, во монотеизмот, како на пример хиндуизмот, женскиот принцип е целосно потиснат и жената е изложена на легитимно насиљство кое во некои општества сè уште трае.⁷

Генерално гледано, машкиот принцип е олицетворение на активноста, а женскиот принцип на пасивноста. Оттука, симболичката мисла го претставува машкиот принцип како триаголник чија основа е долу, а женскиот чија основа е горе.⁸ Исто така, симболите кои вообичаено се користат за означување на двета пола всушност соодветствуваат на знаците што ги користи астрологијата за означување на планетата Марс (именувана според римскиот бог на војната) и Венера (римска божица на убавината).⁹

Во источната цивилизација, машкиот принцип е претставен како Јанг кој е сув и позитивен, олицетворение на силите на експанзија и еволуција, а женскиот како Јин, влажен и негативен, олицетворение на силите на кондензација и сублимација. Двата принципа се надополнуваат еден со друг во постојано кружно движење кое ја симболизира целината.¹⁰

Речникот на симболи на Шевалје и Гербран¹¹ не ја обработува жената како посебна одредница, туку женскоста како нејзина иманентност, односно, според зборовите на Гете во вториот Фауст, како „привлечност која ја води желбата на мажот кон една трансценденција“. Авторите го наведуваат предвидувањето на Никола Бергјаев дека жената во идното општество ќе одигра голема улога поради тоа што таа повеќе од мажот е поврзана со душата на светот, со неговите исконски сили и дека токму таа е нишката која го поврзува мажот со нив. Други автори ја доживуваат женскоста како дефиниција на самата љубов, како голема космичка сила, но и како средба меѓу човековиот стремеж кон трансценденција и природниот инстинкт.¹² Женскоста е симбол за енергија која носи храброст и добрина и има обединувачка моќ. Првиот концепт кој паѓа на памет кога станува збор за женскоста и жената е нежноста и убавината. Така, во исламистичката поезија, вечната женскост, поради привлечните црти, ја симболизира божествената Убавина. Таа може да се поистовети со делот од несвесното што Јунг го нарекува анима: емотивноста, ирационалноста, интуитивноста, поврзаноста со природата, со еден збор, сето она што ја карактеризира жената во една стереотипизирана претстава. Но анимата може да има и погубни последици: упатува и на нешто нестварно, на сон во кој мажот конечно го наоѓа своето прибежиште, налик на мајчината топлина, но тоа сепак е само сон во кој мажот може да залута. Анимата

⁶ Ibid., p. 4.

⁷ <http://philippe.annaba.free.fr/Leprincipe-feminin.html>

⁸ <http://www.adreuc.org/html/pages/1DeCaso.htm>

⁹ Ibid.

¹⁰ <http://www.adreuc.org/html/pages/1DeCaso.htm>

¹¹ Chevalier, Jean & Gheerbrant, Alain : op.cit., p. 340.

¹² Ibid.

во машката личност значи склоност кон пакосни, феминизирани забелешки кои имаат деструктивна моќ и на кои се гледа со потценување.¹³

Во митологијата, а и во историјата, убавата жена се јавува како причина за судири со страшни последици. Во јужнословенската митологија, жената (во најголем број случаи старата жена) е најчесто симбол за демонско суштество, надарено со натприродна моќ за нанесување зло. Во народните верувања таа добива различни облици (баба, вештерка, самовила итн.).¹⁴ Исто така, се верувало дека, меѓу нештата што паралелно ги создавале Господ и Гаволот, се наоѓа и жената: додека Господ го создал мажот, Гаволот ја создал жената.¹⁵

Што се однесува до бракот како заедница на жената и на мажот, тој, во мистична смисла, го означува спојувањето меѓу Христос со својата Црква, на Бог со својот Народ, на душата со својот Бог. Во Јунговата теорија, бракот симболизира помирување на несвесното, како женски принцип, со духот како машки принцип,¹⁶ односно спој анимус/анима. Така бракот, институција која раководи со пренесувањето на животот, се крунисува со култ и бара девственост. Тој го симболизира божественото потекло на животот, а соединувањето на мажот и жената е само преносен инструмент и канал.¹⁷

Малку изненадува фактот што во Речникот на симболи не може да се најде одредница посветена на симболиката на мажот. Сепак, вистина е дека во многу митологии токму жената е онаа која е прекриена со превез од мистерија и поради тоа е податлива за плетење најразлични толкувања во однос на нејзините карактеристики и скриени моќи.

Резултатите од анализата на корпусот единици со фигуративно значење посветени на жената и на мажот ја потврдија врската меѓу нивната симболика и значењата со кои тие се јавуваат во јазикот.¹⁸ Исто така, сличните заклучоци во однос на значењата на француските и на македонските примери упатуваат на фактот дека, и покрај различните околности на еволуирање на двата народа, речиси универзалната слика на жената и на мажот воопшто е длабоко вкоренета во потсвеста на човечкото битие и врши континуирано влијание врз јазичните пројави.

БИБЛИОГРАFIЈА И САЈТОГРАFIЈА

1. CHEVALIER, Jean & GHEERBRANT, Alain (1982). *Dictionnaire des symboles (mythes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres)*. Paris: Robert Laffont – Jupiter.
2. ХАЦИ-ЛЕГА ХРИСТОСКА, Јоана (2012). Семиологија на жената и на мажот во францускиот и во македонскиот јазик. (Докторска дисертација во ракопис). Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.

13 Ibid.

14 Стојковска, Гордана (2004). Речник на јужнословенска митологија. Скопје: Три., стр.32.

15 Ibid., стр. 115.

16 Chevalier, Jean & Gheerbrant, Alain: op.cit., p. 486.

17 Ibid.

18 Хаџи-Лега Христоска, Јоана (2015). „Јазикот и реалноста: местото на жената“, во Списание на научни трудови од Шестата меѓународна научна конференција „Меѓународен дијалог: Исток-Запад (психологија, филозофија, лингвистика, културологија и образование)“, Меѓународен славјански универзитет „Гаврило Романович Державин“Свети Николе, 18-19 април 2015, бр.4, година II, јуни 2015, стр.115-117.

3. ХАЦИ-ЛЕГА ХРИСТОСКА, Јоана (2015). „Јазикот и реалноста: местото на жената”, Списание на научни трудови од Шестата меѓународна научна конференција „Меѓународен дијалог: Исток-Запад (психологија, филозофија, лингвистика, културологија и образование)”, Меѓународен славјански универзитет „Гаврило Романович Державин”, Свети Николе, 18-19 април 2015, бр.4, година II, јуни 2015, стр.115-117.
4. СТОЈКОВСКА, Гордана (2004). Речник на јужнословенска митологија. Скопје: Три.
5. <http://philippe.annaba.free.fr/Leprincipe-feminin.html>
6. <http://orients.pagesperso-orange.fr/Doc/le%20feminin%20sacre.pdf>
7. <http://www.adreuc.org/html/pages/1DeCaso.htm>

159.9.019.4:[37.016:81-028.31]

Јована С. Стевановић

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет, Докторске академске студије Филологије

КОГНИТИВНИ ПРИСТУП НАСТАВИ ТВОРБЕ РЕЧИ У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ

Апстракт: Когнитивна теорија јавила се 70-их година прошлог века као реакција на бихејвиоризам. За разлику од бихејвиориста који занемарују учениково мишљење и активност, когнитивисти у први план стављају активност ученика и интеракцију између старог и новог градива. Циљ когнитивне теорије је да створи од ученика индивидуу која мисли, анализира, изграђује своје мишљење и заузима критички став. У разматрање је узета конкретна језичка област (творба речи). Примарни циљ овог рада јесте да допринесе искорењивању традиционалне наставе.

Кључне речи: когнитивни приступ настави граматике, творба речи, основна школа.

COGNITIVE APPROACH TO TEACHING WORD FORMATION IN ELEMENTARY SCHOOL

Abstract: Cognitive theory emerged in the 1970s as a reaction to behaviorism. Unlike behaviorists who ignored the student's thinking and activity, cognitivists foreground student activities and interaction between the old and new material. The aim of cognitive theory is to create individuals out of students who will think, analyze, build their own thinking and take a critical view. The linguistic area of word formation has been taken into consideration. The primary aim of this paper are to contribute to the eradication of the traditional way of teaching.

Keywords: cognitive approach to teaching grammar, word formation, elementary school.

УВОД

Главни недостатак традиционалне наставе јесте докматско-репродуктивни карактер.¹ У традиционалној настави потиснута је самосталност ученика. Наиме, ученици су принуђени да буду у положају објекта проучавања, односно да усвајају готова знања из излагања наставника или из уџбеника, те да то памте или репродукују.

Бедеми традиционалне наставе у нашим школама упорно одолевају новим наставним изазовима.² Хоспитујући у школама, имали смо прилику да се уверимо да на часу доминира наставник, док је ученик у улози пасивног слушаоца. Док наставник предаје, ученик се труди да разуме његово излагање. Записује изложени садржај како би га касније набубао за оцену. Наставник се нимало не труди да наставу учини занимљивом: не примењује модерне системе савремене наставе (интерпретативно-аналитички, проблемска настава, учење откривањем, програмирана настава), не примењује иновативне моделе (интерактивна настава

¹ Маринковић, Симеон, Методика креативне наставе српског језика и књижевности, Креативни центар, Београд, 1994, стр. 11.

² Јањић, Марина, „Неуроедукација у настави фонетике: слог на мапи ума”, Philologia Mediana бр. 7, 2015, стр. 449.

у малој групи, хеуристичка настава, искуствена настава, игролика настава, индивидуализована настава), не води рачуна о учениковим интересовањима и способностима, занемарује самосталност и активност ученика.

За разлику од традиционалне наставе где се ученик занемарује, савремена настава у први план ставља ученикову самосталност и активност, чак и инсистира на њима.³ Језичке појаве у савременој настави се не објашњавају ученику, већ их он сам уочава, схвата и образлаже.⁴ Тако се издвајају модерни системи наставе граматике: интерпретативно-аналитички систем, систем проблемске наставе, систем програмиране наставе, учење откривањем, интегративна настава.

Садруге стране, издвајају се следећи приступи савремене наставе: когнитивни, мемотехника, конструктивистички, афективне стратегије, прагматички приступ.⁵

Когнитивна теорија јавила се 70-их година 20. века као реакција на бихејвиоризам. За разлику од бихејвиориста, когнитивисти у први план стављају активност ученика и интеракцију између старог и новог градива. Когнитивном теоријом је превазиђен бихејвиоризам у европским школама и њоме су утемељене психолошке поставке савремене наставе. У фокусу когнитивне теорије су ментални процеси код ученика.⁶

По старом концепту учења, наставници желе да у умове својих ученика убаце знање које поседују. Са друге стране, по новом концепту учења, ученик својом умном активношћу конструше знање.⁷ Дакле, једно од полазишта когнитивне теорије гласи: Образовање не треба усмеравати на наставника већ на ученика.⁸

У процесу учења мисли ученика, његова уверења, његови ставови и његове вредности се сматрају утицајним. Са друге стране, резултати учења (знања) се чувају у меморији на један организован и смислен начин.⁹

Према схватањима когнитивиста, ученик и наставник замењују улоге на часу. Савремени наставник воли ученике, приhvата их као сараднике, уважава њихово мишљење и верује у њихове стваралачке могућности.¹⁰ Савремени наставник мора добро познавати своју струку и мора бити занимљив. Са друге стране, савремени наставник мора наћи начина да заинтересује ученика.¹¹ Простором, временом, материјалима, и менталним, физичким и емотивним стањима појединача, партнера, малих и великих група управљају наставници.¹²

Ум ученика активно ради онда када наставник српског језика и књижевности активира мисаоне радње као што су: поређење, секвенционирање, екстраполирање, категорисање, синтетизовање. Тиме се постиже дугорочна меморија и продукција нових знања и умења.¹³

3 Митић, Милица, „Савремена настава граматике српског језика”, Узданица, бр. XI, св.2, 2014, стр. 142.

4 Илић, Павле, Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси, Змај, Нови Сад, 2006, стр. 493.

5 Јањић, Марина, Методичке рефлексије о савременим аспектима наставе фонетике и фонологије српског језика, Филозофски факултет, Ниш, 2015, стр. 59, 112.

6 Hingston, Nicole, Jonkman, Carolyn, „Jerome Bruner (1915 -)”, SlideServe, <<https://www.slideserve.com/dory/by-nicole-hingston-carolyn-jonkman>>. 27.02.2017.

7 Gibbs, Steve, „Constructivism”, Slideshare, <<https://www.slideshare.net/gibb0/constructivism-6953151>> 24.01.2017.

8 Matthews, Williams, „Constructivism in the Classroom: Epistemology, History, and Empirical Evidence”, Teacher Education Quarterly, Summer 2003, pp. 57.

9 Ertmer, Peggy, Newby, Timothy, „Behaviorism, Cognitivism, Constructivism: Comparing Critical Features From and Instructional Design Perspective”, Performance Improvement Quarterly, 1993, pp. 52–53.

10 Маринковић, Симеон, Методика креативне наставе српског језика и књижевности, Креативни центар, Београд, 1994, стр. 24.

11 Trnavac, Nedeljko, Đorđević, Jovan, Pedagogija, Naučna knjiga, Beograd, 2002, str. 125.

12 Erwin, Jonathan, Classroom of Choice, <<https://www.amazon.com/Classroom-Choice-Giving-Students-Getting/dp/0871208296>> 24.01.2017.

13 Јањић, Марина, Методичке рефлексије о савременим аспектима наставе фонетике и фонологије српског

КОГНИТИВНИ ПРИСТУП НАСТАВИ ГРАМАТИКЕ НА ПРИМЕРУ ОБРАДЕ ТВОРБЕ РЕЧИ У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ (ОСМИ РАЗРЕД)

Уводни део часа:

Творба речи обрађује се у шестом разреду основне школе. Ученици осмог разреда имају основно знање о овој језичкој области. Код ученика ћемо пробудити интересовање тако што ћемо заједно обновити оно што су научили у шестом разреду о творби речи.

Час почињемо задатком: Изведи што више речи од речи: књига, слеп, ловити. Док ученици набрајају речи, ми их записујемо на табли.

Након набрајања, следи дискусија: Шта чини породицу речи? (Просте речи и творенице).¹⁴ Које речи називамо твореницама? (Изведене и сложене речи). Тако је! Речи које припадају истој породици речи имају један заједнички део. Како се зове тај заједнички део? (Корен речи). Дефиниши корен речи. Каква је функција корена? (Повезује речи једне породице).

Након дефинисања корена речи, проверавамо да ли су ученици схватили основне појмове о творби речи. То ћемо проверити следећим питањем: Да ли речи маче и мачевати се припадају једној породици? А речи слепац и слепоћа?

Пошто смо проверили разумевање основних појмова о творби речи, задајемо ученицима следећи задатак: Разврстај речи настале од речи књига, слеп, ловити на просте, изведене и сложене. На основу ових примера дефиниши просте речи. Дефиниши изведенице и сложенице. Како настају творенице? Да ли знаш неки начин грађења речи?

Након саопштења резултата, најављујемо наставну јединицу и истичемо циљ часа: обнављање и систематизовање постојећих знања о творби речи; подстицање самосталног истраживачког духа код ученика; развијање љубави према језику; оспособљавање ученика да стечено знање примењују у пракси.

Главни део часа:

Ученике делимо у три групе. Свака група добија наставни листић са сарадничким императивима и радним налозима. Сараднички императиви и радни налози су исти за све групе, а примери различити:¹⁵

1. Подели следеће речи: *листић, црнац, плавкаст, професорка, млинар.*
2. Пробај да уочиш разлику између речи *бубамара* и *глувонем*.
3. Којим начином творбе су настале речи: *плавокоса, довратак*?
4. Допуни следећу реченицу: *Јабука је незрела. Једем _____ јабуку.*

Наставни листић за 1. групу

језика, Филозофски факултет, Ниш, 2015, стр. 60.

14 У загради се налазе замишљени одговори ученика.

15 За потребе овог рада дајемо само један део сарадничких императива. Наша замисао је да на наставном листићу буде више задатака. Поједињи примери са наставних листића су преузети из уџбеника, а поједињи су наша замисао.

1. Подели следеће речи: *писац, мекан, учитељица, лудак, зубић.*
2. Пробај да уочиш разлику између речи *Београд* и *брдогласник*.
3. Којим начином творбе су настале речи: *цирноока, понедељак?*
4. Допуни следећу реченицу: *Он је одрастао на селу. Он је _____ момак.*

Наставни листић за 2. групу

1. Подели следеће речи: *лепушкаст, златни, краветина, бурад, вајар.*
2. Пробај да уочиш разлику између речи *висибаба* и *југоисток*.
3. Којим начином творбе су настале речи: *винопија, риболов.*
4. Допуни следећу реченицу: *Континент је нестао. Прочитала сам одломак о _____ континенту.*

Наставни листић за 3. групу

Групе приступају решавању задатака. Док групе решавају задатке, ми прилазимо сваком ученику понаособ и сугеришемо решења. Након решавања, групе саопштавају резултате. Дакле, следи дискусија.

Завршни део часа:

На самом крају ученицима дајемо домаћи задатак (37. и 38. страна у уџбенику).¹⁶

Творба речи

књига: књижар, књижара, књижарница, књижица, књиговезац, књижурина, укњижити.

слеп: слепац, слепица, слепоћа, слепар, слепарија.

ловити: лов, ловац, ловина, уловити.

Изглед табле (скица)

ЗАКЉУЧАК

Констатовали смо да савремена когнитивна настава мора подстицати ученике на креативност и мисаону активност. Један од циљева савремене когнитивне наставе је да од ученика створи индивидуу која мисли, анализира, заузима критички став и изграђује своје мишљење.

Наша припрема за час обраде творбе речи у осмом разреду основне школе показује да учење граматике не мора увек бити сувопарно и досадно. Применили смо иновативне моделе савремене наставне теорије (группни рад, учење откривањем, проблемска настава, интерпретативно-аналитички систем, дијалошка метода) и потрудили се да што боље прилагодимо дидактички оквир

¹⁶ Ђећез-Иљукић, Драгана, Срдић, Јелена, Савовић, Слађана, Вулић, Светлана, Дар речи. Граматика за 8. разред основне школе, Издавачка кућа Логос, Београд, 2013.

лингвистичким садржајима на часу.

Дакле, када је реч о методичком приступу, проблем површне обраде наставне јединице о творби речи треба решити применом иновативних модела савремене наставне теорије и система који су у сагласју са парадигмом савремене школе. По нама, ова језичка област је пријемчива за когнитивни приступ. Наиме, у раду смо се фокусирали на осми разред основне школе. Чињеница да осмаци ново знање конструишу на бази реконструисања старог знања (знања усвојеног у шестом разреду) говори у прилог томе да овој језичкој области треба приступити на начин који налаже когнитивна теорија.

На крају овог рада нам остаје само да се надамо да смо бар мало допринели искорењивању традиционалне наставе у нашим школама.

КОНСУЛТОВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Gibbs, Steve, „Constructivism”, Slideshare, <<https://www.slideshare.net/gibb0/constructivism-6953151>> 24.01.2017.
2. Ertmer, Peggy, Newby, Timothy, „Behaviorism, Cognitivism, Constructivism: Comparing Critical Features From and Instructional Design Perspective”, *Performance Improvement Quarterly*, 1993, pp. 52–53.
3. Erwin, Jonathan, Classroom of Choice, <<https://www.amazon.com/Classroom-Choice-Giving-Students-Getting/dp/0871208296>> 24.01.2017.
4. Илић, Павле, Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси, Змај, Нови Сад, 2006, стр. 493.
5. Јањић, Марина, Методичке рефлексије о савременим аспектима наставе фонетике и фонологије српског језика, Филозофски факултет, Ниш, 2015, стр. 59, 60, 112.
6. Јањић, Марина, „Неуроедукација у настави фонетике: слог на мапи ума”, *Philologia Mediana* бр. 7, 2015, стр. 449.
7. Маринковић, Симеон, Методика креативне наставе српског језика и књижевности, Креативни центар, Београд, 1994, стр. 11, 24.
8. Matthews, Williams, „Constructivism in the Classroom: Epistemology, History, and Empirical Evidence”, *Teacher Education Quarterly*, Summer 2003, pp. 57.
9. Митић, Милица, „Савремена настава граматике српског језика”, Узданица, бр. XI, св.2, 2014, стр. 142.
10. Trnavac, Nedeljko, Đorđević, Jovan, Pedagogija, Naučna knjiga, Beograd, 2002, str. 125.
11. Ђеђез-Иљукић, Драгана, Срдић, Јелена, Савовић, Слађана, Вулић, Светлана, Дар речи. Граматика за 8. разред основне школе, Издавачка кућа Логос, Београд, 2013.
12. Hingston, Nicole, Jonkman, Carolyn, „Jerome Bruner (1915 -)”, SlideServe, <<https://www.slideserve.com/dory/by-nicole-hingston-carolyn-jonkman>>. 27.02.2017.

316.647.8:[35.07:005.731]

П.Ф. Жолудева

к.филол.н., доцент, доцент кафедры зарубежной филологии и прикладной лингвистики

Е.Ю. Дубовицкая

БЮРОКРАТИЗМ КАК ОСНОВА ВЫРАЖЕНИЯ СТЕРЕОТИПНОГО ЗНАНИЯ

Аннотация: В статье рассматривается понятие бюрократического стереотипа с точки зрения его языкового выражения, его когнитивная, лингвокультурная и коммуникативная основы. Анализируется природа стереотипов, их роль в формировании объективной межкультурной картины мира, что необходимо для создания успешной межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: стереотип, бюрократия, массовое сознание, стереотип-представление, нетolerантность.

BUREAUCRACY AS BASIS OF STEREOTYPIC KNOWLEDGE

Abstract: The article deals with the notion of a bureaucratic stereotype from the point of view of its linguistic expression, its cognitive, linguistic and communicative foundations. The nature of stereotypes is analyzed in terms of their role in the objective intercultural pictureformation, which is necessary for the successful intercultural communication.

Keywords: stereotype, bureaucracy, collective consciousness, stereotype – representation, intolerance.

В современном мире процесс словесного выражения является плодом создания речевых формулировок, своеобразных штампов, которые носят или негативный, или позитивный характер. В предпринимаемом исследовании речь пойдет о стереотипах, их разновидностях, а именно бюрократическом стереотипе, и возможностях его реализации. Для начала необходимо дать трактовку понятия стереотип. Согласно психологическому словарю терминов и понятий, «стереотип это относительно устойчивый и упрощенный образ социальной группы, человека, события или явления. Стереотип, как готовая схема восприятия, позволяет человеку сократить время реагирования на изменяющиеся условия окружающего мира. Но в то же время, стереотип может препятствовать возникновению новых мыслей и представлений». У каждого народа, каждой нации есть свои собственные стереотипные представления об окружающем мире и людях [<http://www.psychologies.ru/glossary/17/stereotip/>].

По мнению С.Ю. Головина, стереотип нечто, повторяемое в неизменном виде; шаблон действия, поведения и пр., применяемый без раздумий, рефлексии, даже неосознанно. Характерная черта стереотипа — высокая устойчивость [Головин 1998].

В данной работе мы придерживаемся определения, приведенного в словаре-справочнике «Психология А - Я». Согласно ему, «стереотип — жесткое, часто упрощенное представление о конкретной группе или категории людей.

Поскольку мы вообще склонны к упрощениям, то формируем стереотипы для большей предсказуемости поведения других людей» [Зорин 2002]. Эти стереотипы часто имеют негативную природу и основаны на предрассудках и дискриминации. Стереотипы не обязательно являются ложными; обычно они содержат некое зерно истины. Их разделяет значительное количество людей, что в целом способствует их укоренению. Стереотипы могут меняться со временем, но их носителям часто бывает трудно избавиться от усвоенных представлений» [Кордуэлл 2000].

Рассматривая другие определения стереотипа, обратим внимание на трактовку В.Е. Чернявской в ее работе «Дискурс власти и власть дискурса», где стереотип – «упрощенное, заранее принятое в общественном сознании представление, не вытекающее из собственного опыта человека» [Чернявская 2006], что накладывает на восприятие человека и его оценки определенную рамку и отрицает иные суждения и оценки. В.Е. Чернявская также уделяет большое внимание понятию речевого стереотипа, связанного с понятием речевого штампа (механически употребляемого образца, который уже утратил свою стилистическую выразительность), речевого клише (трафаретного, повторяющегося выражения). Именно речевые стереотипы усиливают чувство принадлежности к той или иной социальной группе, создают условия для фильтрации сообщений и их восприятия, при этом как «свои» идентифицируются факты, идеи, мнения, попадающие в когнитивно-психологическую рамку стереотипа. В непосредственном создании речевых стереотипов очень важны ключевые слова, как наиболее значительные, распространенные и общественно значимые [Чернявская 2006].

В данном докладе наибольший интерес представляет стереотип-представление. Поскольку стереотипы-представления являются непосредственными представлениями о предмете или ситуации, из них выделяются, соответственно, стереотип-образ, хранящийся в сознании в качестве клише, и стереотип-ситуация, который также хранится в виде клише, но может проявляться в коммуникации и как штамп определенного, предсказуемого поведения участников коммуникации [Красных 2002]. Следование стереотипам является возникновение нетерпимости по отношению к людям на основе самых разных признаков, или, как утверждает Т. В. Романова, нетолерантности, проявлениями которой являются этноцентризм, предубеждение, предрассудок, дискриминация, ксенофобия, экстремизм, национализм, терроризм [Романова 2016]. На основании классификации толерантности М. С. Мацковского выделим такие стереотипы: политические (6), межнациональные (1, 2), религиозные, гендерные (5, 6), физиологические, маргинальные, образовательные (3), географические, межклассовые (4), сексуально-ориентационные [<http://www.tolerance.ru/VT-3-4-toler-kak.php?PrPage=VT>].

Бюрократизм нередко становится основой стереотипного знания. Такое понятие как бюрократия широко распространено по всему миру и включает в себя определенные клише. Бюрократия всегда представляла собой ценностный локальный мир чиновников, отличающийся от остальной культуры и находящий свое выражение в индивидуальных и коллективных стереотипах поведения и их деятельности, воплощённых в специфических знаково-символических манифестациях, социокодах, формах сознания и структурах личностной и национальной идентичности.

Негативный образ бюрократии давно и прочно стал стереотипом массового

сознания, и на его основе сформировалась устойчивая установка на отрицательное восприятие информации, связанной с «бюрократией» и «бюрократами».

Этот стереотип связывает чиновника и гражданина, государство и общество. Идеализация и недоверие к государству – две стороны одной медали: слияния в массовой психологии представлений о государстве и аппарате управления [Макаренко 1989].

Образ бюрократии в массовом сознании современного общества (не только российского, но любого современного общества) носит ярко выраженную негативную окраску. Еще в середине XX века Людвиг фон Мизес констатировал, что «термины «бюрократ», «бюрократический» и «бюрократия» — это, конечно, бранные слова. Никто не называет себя бюрократом или свои методы управления бюрократическими. Эти слова всегда употребляются в оскорбительном смысле [Фон Мизес 1993].

Согласно научным и оклонакучным источникам, типологически можно выделить несколько распространенных негативных характеристик бюрократии. Классическими являются рутинность и неповоротливость, формализм и безразличие к людям, безответственность и неоперативность. Отрываясь от основной массы народа, бюрократический аппарат нередко становится орудием угнетения и подавления [Зорин 2002].

На основе проанализированного теоретического материала можно выделить следующие характеристики бюрократии:

1. Непроизводительный характер труда бюрократов, бесполезность их деятельности.
2. Непрофессиональный характер деятельности бюрократов.
3. Нелегитимность замещения бюрократических должностей.
4. Безотчетность и безответственность бюрократии.
5. Лоббирование своих интересов.

Обратимся к нескольким речевым и визуальным примерам бюрократического стереотипа.

Рис. 1

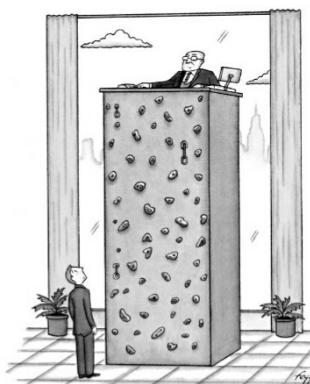
Известно, что политики всего мира говорят о движении вперед, прогрессе применительно к международным отношениям. Но, как показывает процесс мирного урегулирования между народами, все усилия оказываются беспочвенными, т. е. локальные конфликты возникают, люди гибнут, а движение

вперед невозможно. «Я так устал от политиков (меня уже тошнит от...), говорящих о движении вперед». Данную карикатуру можно применить практически ко всем политикам мира и мнению большинства обывателей [<https://www.theguardian.com/lifeandstyle/picture/2017/jul/01/berger-wyse-on-politicians-cartoon>].

Известные личности также могут стать жертвой стереотипного мышления. Примером может послужить прозвище премьер-министра Великобритании (1979 - 1990) Маргарет Тэтчер. Маргарет Тэтчер или, как ее называют, TheIronLady – Железная Леди, будучи министром образования в правительстве Эдварда Хита, отменила в школах бесплатное молоко для детей старше восьми лет, за что заработала прозвище «похитительница молока» («MilkSnatcher») [Семиволкова 2010]. В данном прозвище отражается характеристика бюрократии, связанная с непрофессиональным характером деятельности чиновника-бюрократа.

Другим примером является прозвище президента РФ (1991 – 1999) Б. Н. Ельцина. Британцы зачастую используют сленг и называют русских «bear» (медведь): MisterEltsinwasarealRussianbear – Господин Ельцин был настоящим русским мужиком (Из статьи в газете).

Рис. 2

“Ascend, Collins.”

На рисунке 2 (карикатура из американского журнала «Нью-Йоркер») представлено еще одновоплощение межклассового стереотипа, характеризующего отношения между средним классом и бюрократией. Использован английский глагол *ascend* (*if something ascends, it moves up, usually vertically or into the air, to go or move up*), предполагающий такие дополнения, как *ladder, hill, slope* и т. д. Его синонимами являются *mount, climb*, что подчеркивает сложность восхождения обычных людей к «вершине». Также глагол *ascend* встречается в устойчивом сочетании *ascend to heaven* (= вознестись, или отойти в мир иной), что можно толковать как американское выражение «*bigger they come, the harder they fall*». Как указано в Американском словаре «American Heritage Dictionary of Idioms» К. Аммера, выражение пришло из бокса и стало популярным когда боксер Роберт Фицсимонс применил его в интервью газете в 1902 году перед боем с более тяжелым соперником Джеймсом Джейффрисом. Выражение связано и с другой пословицей – чем больше дерево, тем сильнее оно падает (*the bigger the tree, the harder she falls*); или с русской пословицей «чем выше взлетишь, тем больнее падать», которая означает, что понижение больнее встречают те, чей

статус выше. И чем он выше, тем болезненнее даже незначительное понижение.

Как показывает проанализированный теоретический и практический материал, стереотипы оценочны, эмоционально окрашены и экспрессивны. Получая языковое и визуальное выражение, стереотипы фиксируют негативные стороны какого-либо явления, например, бюрократии. Подмечая самые плохие и слабые черты того или иного явления, бюрократический стереотип выполняет сразу две общественные функции: показывает недостатки и демонстрирует определенное (уже сформированное) общественное мнение.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Головин С. Ю. Словарь практического психолога. М.: АСТ, Харвест. 1998.
2. Кордуэлл М. Психология. А-Я. Словарь-справочник / Пер. с англ. К. С. Ткаченко. М.: ФАИР-ПРЕСС. 2000.
3. Зорин В. И. Евразийская мудрость от А до Я, философский толковый словарь. Алматы :Сөздік-Словарь, 2002.
4. Романова Т.В. Толерантность с когнитивной точки зрения//Когнитивные исследования языка/ гл. ред. Серии Н.Н. Болдырев; М-во обр. и науки РФ, Рос.акад. наук, Ин-т языкоznания РАН, Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина, Тюменский государственный университет, Рос. ассоц. лингвистов-когнитологов.—М.: Ин-т языкоznания РАН; Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина; Тюмень: Издательство рекламно-полиграфический центр «Айвекс», 2016. – С. 701–760.
5. Семиволкова С. В. Современный англо-русский словарь живого английского языка. М.: АСТ: Астрель, 2010. – С 896.
6. Фон Мизес Л. Бюрократия. Запланированный хаос. Антиkapitalistическая ментальность // Пер. с англ. Е. Журавской, Б. Пинскера, В. Родионова — М.: «Дело» «Catallaxy», 1993. — С 29.
7. Чернявская В.Е. Дискурс власти и власть дискурса. Проблемы речевого воздействия. М.: Флинта: Наука, 2006. С 136.
8. Мацковский М.С. Толерантность как объект социологического исследования <http://www.tolerance.ru/VT-3-4-toler-kak.php?PrPage=VT> (дата обращения: 05.02.2018).
10. Ежедневная газета TheGuardian. Интернет ресурс URL: <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/picture/2017/jul/01/berger-wyse-on-politicians-cartoon>(дата обращения: 10.01.2018).
11. Американский журнал «Нью Йоркер».Интернет ресурс. URL: <https://cartoonbank.com/>(дата обращения: 10.12.2017).
12. Интернет ресурс. URL: <https://tdt-new.livejournal.com/61506.html>(дата обращения: 10.12.2017).

23:39.94

Е.А. Чуксина

Научный руководитель:
доктор филологических наук, профессор Л.В. Бабина

ИССЛЕДОВАНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО КОНЦЕПТА FEAR ЧЕРЕЗ ЯЗЫКОВЫЕ СРЕДСТВА ЕГО ВЕРБАЛЬНОЙ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ

Аннотация: Статья посвящена выявлению основных признаков эмоционального концепта FEAR в английской языковой картине мира через выделение и анализ метафорических средств репрезентации данного концепта в англоязычной художественной литературе. Актуальность статьи обусловлена появлением в последние десятилетия интереса к изучению вербальной репрезентации эмоционального мира человека.

Ключевые слова: эмоция, картина мира, эмоциональный концепт FEAR, вербальная репрезентация, метафора.

THE STUDY OF THE EMOTIONAL CONCEPT FEAR THROUGH THE ANALYSIS OF ITS VERBAL REPRESENTATION

Abstract: This article is dedicated to the problem of detection of the main features of the emotional concept FEAR in the English language picture of the world through the finding, classification and analysis of metaphorical representation of the concept fear. Actualization of the problem is related with growing attention to the study of verbal representation of human's feelings and emotions in recent decades.

Keywords: emotion, language picture of the world, emotional concept ANGER, verbal representation, metaphor.

Эмоцию страха можно определить как базовую, сложную, интенсивную эмоцию, возникающую у субъекта при оценивании ситуации, в которой тот находится, как опасной. Однако единого определения эмоции страха, как и эмоции вообще, не существует. Отсутствует и единая теория возникновения эмоций, и их единая классификация. Сложности в изучении эмоций науками, предметом которых они являются, возникают вследствие абстрактного характера эмоций.

Неабстрактным проявлением эмоции является её непосредственное влияние на физиологию своего субъекта, а также разнообразие её невербальной экспрессии. Именно благодаря этому проявлению эмоции в сознании её субъекта создаётся то или иное понятие о ней.

К физиологическим изменениям при переживании эмоции страха относятся увеличение частоты сердечных сокращений, повышение уровня адреналина в крови и др. [Рубинштейн 2000: 439].

К невербальной экспрессии эмоции страха, по Дарвину, относятся: дрожь в теле, расширение глаз, срывание голоса, небольшое поднятие верхнего века и напряжение нижнего, сдвиг друг к другу внутренних углов бровей, появление на лбу горизонтальных морщин [Рубинштейн 2000: 443].

Однако, несмотря на то, что физиологические изменения и, вызванная ими невербальная экспрессия какой - либо эмоции носят, по сути своей, одинаковый характер, отличающийся, возможно, только интенсивностью проявления в зависимости от личностных особенностей субъекта, понятия о той или иной эмоции у разных людей могут отличаться. Эти различия зависят от разницы восприятия неабстрактных процессов проявления той или иной эмоции.

Особенности восприятия и соответствующей ему вербальной презентации эмоционального мира человека в течение последних двадцати лет активно изучаются лингвистами - когнитологами. Восприятие эмоций субъективно, и зависит как от индивидуальных, так и от национальных особенностей человека, от его национальной картины мира.

Совокупность знаний и представлений о действительности, сформированная в той или иной картине мира, является тем, с помощью чего воспринимают новое явление, тем, с чем ассоциируют его, то есть является материалом, из множества разных фрагментов которого формируется новый образ какого – либо предмета или явления действительности – новый концепт.

Среди множества концептов выявляется эмоциональный концепт, который, по мнению Н.А. Красавского, можно определить как «этнически, культурно обусловленное, структурно-смыслоное, лексически и/или фразеологически вербализованное образование, опирающееся на понятийную основу, содержащее в себе помимо самого понятия образ, культурную ценность и функционально замещающее человеку в процессе рефлексии и коммуникации предметы (в широком смысле слова) мира, вызывающие предвзятое отношение к ним человека» [Красавский 2001: 495].

Предметом исследования в данной статье становится один из эмоциональных концептов – FEAR. Задачей статьи является выявление основных признаков этого концепта в английской языковой картине мира на примере англоязычной литературы. Для выполнения данной задачи следует выявить то, как эмоция страха воспринимается, с чем ассоциируется в английском языковом сознании. Совокупность найденных ассоциаций и сравнений указывает на свойства и признаки объекта исследования. Орудием осмыслиения абстрактных феноменов, к которым и относится эмоция, орудием создания ассоциаций является метафора. Американский профессор Джордж Лакофф концептуальные метафоры называет «ментальными проекциями между концептуальными областями источника и цели», то есть проекциями между тем, что осмысливается (область-цель), и тем, с помощью чего осмысливается, с чем ассоциируется (область-источник) [Лакофф 2011: 267 - 268].

Итак, с учётом вышесказанного, далее в статье представим выявленные при анализе языковой презентации эмоционального концепта FEAR в англоязычной художественной литературе концептуальные метафоры, которые определяют содержание (совокупность когнитивных признаков) исследуемого концепта FEAR.

Для определения основных особенностей восприятия эмоции следует определить особенности восприятия её возникновения, проявления, завершения и управления ею; а также особенности восприятия невербальной экспрессии эмоции её субъектом и объектом.

- » Восприятие возникновения эмоции страха у человека отражается в метафорах, которые объективируются при помощи сочетаний

существительного fear с глаголами to descend, to seize, spring up, to lap, to come с предлогами upon, over; существительными surge, lurch, quiver; с прилагательным sudden.

К этим метафорам относятся следующие:

- » FEAR – ENEMY, основанная на уподоблении страха врагу: «I was seized with a panic fear» (H. G. Wells «The Time Machine»).

Эта метафора актуализирует возможность страха возбуждать резко возникающее неприятное или болезненное ощущение при своём возникновении у субъекта.

- » FEAR – WAVE - основана на ассоциации страха с волной: «...a great surge of fear swept through him...» (Jack London «The call of wild»).

Данная метафора отражает быстрое, внезапное появление страха, пробуждающее незначительные изменения в организме субъекта эмоции.

- » Проявления эмоции гнева во время эмоциональной реакции и последствия, вызванные воздействием этой эмоции, могут быть восприняты в английской языковой картине мира и как отрицательные, и, как положительные, но всегда - сильные.

Языковыми средствами объективизации метафор, отражающих сильное положительное воздействие, служат выражения, в которых существительное fear используется с глаголами to stop, to impel, to urge, to keep, to inspire, to foster, to temper; с прилагательным inspiring.

Кенным метафорам относятся:

- » FEAR – DEFENDER, основанная на уподоблении эмоции страха защитнику: «His mother and fear impelled him to keep away from the white wall» (Jack London «White Fang»).

Эта метафора актуализирует способность страха обращать внимание субъекта эмоции на объект эмоции, то есть предупреждать об опасности и тем самым защищать.

- » FEAR – MOTIVATOR - основана на ассоциации страха с мотивирующей силой: «His fear of certain characters like Mrs. Joe and Magwitch inspired him...» (Charles Dickens «Great expectations»).

Данная метафора отражает возможность эмоции страха приводить субъект в определённое состояние, при котором пробуждаются желание и энергия к какому-либо действию.

- » FEAR – HANDLER, которая основывается на ассоциации страха с укротителем: «...the fear of ridicule tempered the more obvious forms of pretentiousness» (Maugham «Moon and sixpence»).

Эта метафора актуализирует возможность эмоции страха усмирять некоторые чувства и проявления характера своего субъекта.

Несмотря на положительные: защитную, мотивирующую и успокоительную функции, чаще всего в английском языковом сознании страх ассоциируется с чем-то негативным, оказывающим плохое воздействие на субъект.

Метафоры, выражающие отрицательное осмысление страха, получают объективизацию при помощи сочетаний существительного fear с употребляющимся перед и после него предлогом in; с существительными: a spasm, an agony, abyss, reign; с глаголами: to clutch, to eat, to suffer, to paralyse, to sicken, to freeze, to shake, to tremble, to shiver, to collapse, to limit, to govern, to sweep, to grip, to seize; с прилагательными: morbid, sick, mad, wild, white, panic.

К этим метафорам относятся:

- » FEAR - CONTAINER основана на уподоблении эмоции страха контейнеру или оболочке: «Thomas Mugridge lives in mortal fear of him...» (Jack London «Sea Wolf»).

Эта метафора эксплицирует способность эмоции страха в течение долгого времени оказывать на свой субъект сильное, ослепляющее, меняющее привычный ход физической и душевной деятельности субъекта, проявляющееся во всех его действиях и бездействиях влияние.

В сознании британцев и американцев в оболочке страха может находиться как весь человек, так и отдельные органы его тела, в которых эта эмоция может ощущаться особенно ярко, чаще всего это глаза и голосовые связки. Эти органы внешне отражают внутреннее состояние человека: «Her great black eyes were fixed upon her tribesmen, in fear and in defiance» (Jack London «Son of the Wolf»).

- » FEAR - PEST - основана на уподоблении страха паразиту, находящемуся внутри организма: «Hackberry found himself swallowing, a nameless fear clutching at his viscera» (James Lee Burke «Feast Day of Fools»).

Эта модель отражает способность эмоции страха оказывать на свой субъект сильное, постепенное, не всегда явно заметное, но разрушающее воздействие в течение продолжительного отрезка времени.

В английском языковом сознании ощущение воздействия эмоции страха может локализоваться в какой – то определённой части тела субъекта эмоции: либо в сердце и конечностях, либо в лице, глазах, голосовых связках: «Fear was strong in their faces...» (Jack London «The Sea Wolf»).

- » FEAR – DISEASE - основана на ассоциации страха с болезнью: «Dorian Gray grew sick with fear» (Oscar Wilde «The picture of Dorian Gray»).

Эта метафора отражает воздействие, приводящее к ухудшению состояния здоровья субъекта эмоции.

- » FEAR – COLD, основанная на уподоблении эмоции страха холоду: «Frozen with fear, in despair at the fate which had befallen me, I gulped the second glass down like the first» (Jack London «John Barleycorn»).

Эта модель актуализирует такой характер воздействия страха на организм человека, при котором происходят физиологические изменения, приводящие к ощущению субъектом холода.

- » FEAR – ELEMENT, основанная на уподоблении страха какой – либо стихии: «As Voldemort's sinister forces amass and a spirit of gloom and fear sweeps the land...» (Joanne Rowling «Harry Potter and the Chamber of Secrets»).

Данная метафора объективирует сильное, стремительное, всеобъемлющее, приводящее к непоправимым изменениям и разрушениям воздействие.

- » FEAR – AUTHORITY - основана на ассоциации страха с властью: «You are going to let the fear of poverty govern you life...» (B. Show «Heartbreak house»).

Эта метафора отражает способность эмоции страха овладевать разумом своего субъекта и заставлять его действовать под своим влиянием.

- » FEAR – LIQUID - основана на уподоблении страха жидкости: «Fear flooded him» (Joanne Rowling «Harry Potter and the Deathly Hallows»).

Данная метафора объективирует создающий ощущение избыточной наполненности собой характер проявления эмоции.

В связи с разнообразной невербальной экспрессией в английской языковой картине мира страху часто приписывают различные свойства и способности его

субјекта. Так, страх может приобретать цвет и звучание: «Well, that night the expectation took the colour of my fears» (H. G. Wells «The Time Machine»); «A low wail of fear went up from the many women» (Jack London «South sea tales»).

- » Восприятие исчезновения эмоции может быть рассмотрено на примере метафор, среди которых выделяется та, которая отражает восприятие возникновения эмоции у человека. Следующие метафоры получают объективизацию при помощи сочетаний существительного *fear* с глаголами: *to blow*, *to overcome*, *to forsake*, *to purge*.

К этим метафорам относятся:

- » FEAR – ENEMIE, основанная на уподоблении страха врагу: «We overcome fear, hate, selfishness, jealousy and grief» (Tom Zart «Fear, Hate Selfishness, Jealousy & Grief»).

Эта метафора отражает исчезновение страха, вызванное борьбой разума субъекта эмоции с чувствами.

- » FEAR – WEAK CREATURE - основана на ассоциации страха со слабым существом: «... his fear forsook him by degrees» (Henry Fielding «The History of Tom Jones, a Foundling»).

Данная метафора актуализирует медленное, неспровоцированное ничьими усилиями исчезновение страха, которое происходит вследствие исчезновения объекта эмоции.

- » FEAR – UNPLEASANT PAST, основанная на ассоциации страха с неприятным прошлым: «...I forgot my fear of John Reed» (Charlotte Bronte «Jane Eyre»).

Эта метафора выражает возможность стирания мыслей о страхе из памяти.

- » Метафоры, отражающие особенности восприятия управления страхом, могут объективироваться при помощи сочетаний существительного *fear* с притяжательными местоимениями или с существительными с апострофом и буквой *s*, с глаголами *to display*, *to show*, *to express*, *to hide*.

К этим метафорам относятся:

- » FEAR – PROPERTY, которая основана на уподоблении страха собственности: «I could not have said what I was afraid of, for my fear was altogether undefined and vague... » (Charles Dickens «Great expectations»).

Эта метафора отражает способность эмоции страха принадлежать кому-либо, и, следовательно, иметь возможность быть использованной кем-то.

- » FEAR – WEAPON, основанная на ассоциации страха с оружием в чьих-то руках: «...and we'd already put the fear of God into the niggers' hearts till the whole coast was quiet as lambs» (Jack London «Adventure»).

Метафора эксплицирует возможность использовать эмоцию страха против кого – то или чего – то в соответствии с определёнными, часто вредоносными, целями.

- » FEAR – THE OBJECT OF DEMONSTRATION - основана на уподоблении страха объекту демонстрации: «Notwithstanding the many pretty arts which ladies sometimes practise, to display their fears on every little occasion...» (Henry Fielding «The History of Tom Jones, a Foundling»).

Эта метафора актуализирует возможность демонстрации страха для достижения определённой цели.

- » FEAR – COMPROMISING MATERIAL, которая основывается на ассоциации страха с компрометирующим материалом: «He could not hide his fear -

fear that the plane would leave without him...» (Arthur Hailey «Airport»).

Данная метафора отражает возможность сокрытия страха кем-то во избежание нежелательных последствий.

Итак, проанализировав различные примеры метафорического выражения концепта FEAR в англоязычной художественной литературе и, выделив при этом 18 концептуальных метафор, среди которых метафора, отражающая особенность появления эмоции может отражать и особенности её исчезновения, сделаем вывод, что основными признаками эмоционального концепта FEAR являются:

- » быстрое, неожиданное, резкое как безвредное, так и опасное для субъекта эмоции возникновение;
- » сильно ощущимое организмом субъекта эмоции воздействие, проявляющееся в различных изменениях протекания физиологических процессов и влекущее за собой чаще отрицательные, реже положительные последствия;
- » медленный как неспровоцированный, так и спровоцированный усилиями субъекта эмоции характер удаления;
- » разнообразие невербальной экспрессии, а также, связанное со способностью физически ощущать, наблюдать и осознанно или неосознанно анализировать протекание эмоции, разнообразие рассмотренной в данной статье вербальной репрезентации эмоционального концепта FEAR.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Красавский Н.Д. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах. Волгоград: Перемена, 2001. 495 с.
2. Лакоф Дж. «Метафоры, которыми мы живем»: теория концептуальной метафоры // Актуальные проблемы современной лингвистики. М.: Флинт, 2011. №6. С. 266–293.
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб.: «Питер», 2000. 712 с.

821.161.1-31:811.163.41'255.4

Чович Лариса Ивановна
Панњевропейскиј университет
Баня-Лука (Босния и Герцеговина)

СРЕДСТВА ИСТОРИЧЕСКОЙ СТИЛИЗАЦИИ В РОМАНЕ Д.С.МЕРЕЖКОВСКОГО «АНТИХРИСТ (ПЕТР И АЛЕКСЕЙ)» И СПОСОБЫ ИХ ПЕРЕВОДА НА СЕРБСКИЙ ЯЗЫК

Аннотация: В настоящем докладе анализируются средства исторической стилизации, используемые Д.С. Мережковским в романе «Антихрист (Петр и Алексей)» и способы их перевода на сербский язык. Архаизмы, историзмы, инверсии, всевременные элементы субстандартного коллоквияльного языка, архаические фразеологизмы, устаревшие пословицы и поговорки, а также инверсии - все вместе они представляют цельную словесно-художественную систему данной исторической повести и являются корпусом исследования настоящей работы.

Ключевые слова: архаизмы, историзмы, фразеологизмы, пословицы, документальные инкрустации, инверсии, переводные эквиваленты, историческая стилизация.

FUNDS HISTORICAL STYLIZATION IN THE NOVEL BY D. S. MEREZHKOVSKY THE «ANTICHRIST (PETER AND ALEXEI)», AND THEIR TRANSLATIONS INTO THE SERBIAN LANGUAGE

Abstract: The article deals the means are analyzed of historical stylization used by DS Merezhkovsky in the novel «Antichrist (Peter and Alexei)» and the ways of translating them into Serbian. Archaisms, historicisms, inversions, all-time elements of substandard colloquial language, archaic phraseological units, obsolete proverbs and sayings, and inversions - all together they represent the whole verbal and artistic system of this historical story and are the corpus of the study of this work.

Keywords: archaisms, historicisms, phraseological units, proverbs, documentary incrustations, inversions, transferable equivalents, historical stylization.

Роман Мережковского «Антихрист (Петр и Алексей)» является ярким примером исторической стилизации. Данный литературный прием, делает текст более привлекательным для читателя. Историческая стилизация тесно связана с идеально-художественным содержанием романа - борьба духа и плоти, христианства и язычества как в мировой истории, так и в душе отдельного человека.

Структура и содержание романа «Антихрист (Петр и Алексей)» [Мережковский, 1990. С.560] зиждутся на архаической лексике - ряде архаизмов, историзмов, фразеологических единицах, инверсиях, пословицах и поговорках, составляющих стержень исторического романа.

Архаические фразеологизмы, фразеологизмы с архаическими значениями и архаическими грамматическими формами слов, устойчивые выражения с уже не существующими реалиями или вытесненные словами активного словарного фонда, устаревшие пословицы и поговорки, - все они вместе представляют собой цельную словесно-художественную систему данной исторической драмы и являются корпусом настоящего исследования.

Выявление функции и занимаемого места в структуре романа средств исторической стилизации является целью данного исследования. Итак, пласти словаря рассмотрения исторической стилизации в данной статье следующие: архаизмы, историзмы, пословицы, фразеологизмы, следы подлинных исторических документов и инверсии.

Поскольку одной из задач настоящего исследования является также анализ приемов исторической стилизации в переводе на сербский язык романа Мережковского *Антихрист* (Петр и Алексей), следует обратить внимание на возможные решения этой проблемы. В работах по теории перевода не так часто, как хотелось бы, встречается понятие «историческая стилизация». Причем, некоторые ученые, такие как Б. Чович [Човић 2001], А. Федоров [Федоров, 2002], говорят об исторической стилизации как о передаче исторического и национального колоритов, другие - А. Попов [Попов, 1976], Б. Хохел [Хохел, 1988] – как об отражении культуры и времени в тексте перевода.

По В.С. Виноградову: «Переводческая языковая архаизация или темпоральная (временная) языковая стилизация – это сохранение с помощью лексических, морфологических и синтаксических средств связи современного языка перевода с родным языком более ранних эпох с целью создания особого стилистического эффекта соотнесенности с прошлым» [Виноградов, 2001, с. 142]. Им отмечена относительность данного понятия, «ибо в речь вкрапливаются языковые элементы не какого-то конкретного периода конкретного века, а осуществляются такие отступления от современной нормы, которые представляются несколько архаичными» [Виноградов, 2001, с. 142]. Таким образом, чтобы создать архаичность переводчик должен с чувством меры включать в текст устаревшие слова, обороты и синтаксические конструкции, не следует допускать неоправданного использования архаизмов и историзмов.

Использование исторической стилизации необходимо в тех случаях, когда автор использует прием исторической стилизации в своем произведении для описания действий, событий другой исторической эпохи. И тогда, согласно терминологии В.С. Виноградова, имеет место «диахронический художественный перевод». При переводе необходимо «приблизить время оригинала» (историзация) и попытаться отразить язык эпохи, описываемой в тексте.

На основании вышеизложенного, можно заключить, что при переводе художественной литературы архаичность языковых средств связана с коммуникативным намерением автора, и переводчик обязан сохранить ее. Прибегая к приему исторической стилизации художественного текста переводчику следует: использовать стилистически возвышенную лексику; использовать союзы и союзные слова, характерные для языка прошлых эпох; использовать архаичные формы управления; использовать архаичные средства синтаксиса. Основная задача переводчика – это создание адекватного перевода, что и пытался сделать переводчик романа Д.С. Мережковского Никола Николаевич [Mereškovski, 2011, 568 с.].

После тщательного анализа выбранного корпуса – средств исторической

стилизации, использованных Дмитрием Мережковским, общая функция которых - передача колорита исторической эпохи и создание иллюзии достоверности, - переходим к подробному рассмотрению этих пластов, представленных уже на первой странице романа.

Начало романа представляет собой встречу царевича Алексея с подьячим Московского Артиллерийского приказа, Ларионом Докукиным, приехавшим из Москвы, ведшим свой монолог с элементами философствования, тем самым предвещая завязку романа. И уже в этом монологе писатель стремиться добиться исторического правдоподобия, используя фонетические (старец), лексические (благоутробие, оный, призреть, пожалуй), семантические (записки, дачи) и грамматические (рублев, увечен, обличение), архаизмы; историзмы (фискал, приказные дела),¹ устаревшие идиомы, выражающие просьбу (быть челом); обращения (Ваше премилосердное высочество), устаревшие грамматические формы прилагательных (нищ, стар, скорбен, и убог, и увечен, и мизерен), устаревшие синтаксические конструкции (Нищ есмь, приказных дел нести не могу) и инверсии (вины моей, платеж неправедный, старец беззаступный, щедроты свои):

« - И ко обличению вины моей он, фискал, ничего не донес. А только по запискам подрядчиков, которые во многие годы по-небольшому давали, насчитано оных дач на меня 215 рублей, а мне платить нечем. Нищ есмь, стар, скорбен, и убог, и увечен, и мизерен, и приказных дел нести не могу – бью челом об отставке. Ваше премилосердное высочество, призри благоутробием щедрот своих, заступись за старца беззаступного, да освободи от оного платежа неправедного. Смилуйся, пожалуй, государь царевич Алексей Петрович!» - [Мережковский, 1990, с.5].

Перевод Николом Николаевичем этого монолога выхолощен, отсутствует большинство элементов архаизации оригинала. Переводчик попытался передать оттенки старины с помощью устаревшей формы глагола - имперфекта *mogaše* и трех инверсий (*Krivice moje, za starca nezaštičena, plačenja nepravednoga*): «-A za potvrdu krivice moje ne mogu nadzornik izneti. Samo po zapisima zakupca, koji su mi kroz duge godine ponešto davali, izračunato da sam primio nekih 215 rublja, pa eto, ne mogu da namirim. Nisam ni za šta, star, ojađen, i ubog, i nagrđen, i bedan, pa ni činovničke poslove ne mogu da vršim, te metanišem i molim za penziju. Smilujte se, Vase premilostlivo visočanstvo, i zauzmite se za starca nezaštičena da bi me oslobodili plačenja nepravednoga! Smiluje se, carevču i gospodaru, Aleksije Petroviću!» - (s.7-8).

Историческая окраска романа и бесконечная историческая перспектива проявляются в каждой детали повествования. Фрагменты описания исторических элементов быта тех времен предельно реалистичны. Например, «Митька поднял сброшенный куль и понес дальше, а Парfen Парамоныч провел рукою по лицу, как будто стирая с него что-то, встал, зевнул, лениво потягиваясь, перекрестил рот и проговорил обыкновенным хозяйственным голосом, каким, бывало, каждый вечер говорил: – Ну, молодцы, ступай ужинать! Щи да каша простынут. И опять лавка стала, как лавка – словно ничего и не было. Тихон очнулся, тоже встал, но вдруг, точно какая-то сила бросила его на пол – весь дрожащий, бледный, упал на колени, протянул руки и воскликнул: – Батюшки родимые! Сжальтесь, помилуйте! Мочи моей больше нет, истомилась душа моя, желая во дворы Господни! Примите в общение святое, откройте мне тайну вашу великую!.. – Виши, какой прыткий!

¹ в эпоху Петра 1 фискал – должностное лицо надзиравшее за законностью действий правительственные учреждений и лиц, гл. обр. в области финансовой и судебной

– посмотрел на него Емельян со своей хитрой усмешкой. – Скоро, брат, сказка сказывается, да не скоро дело делается. Надо сперва спросить Батюшку. Может, и сподобишься. А пока ешь пирог с грибами, да держи язык за зубами – знай, молчи да помалкивай. И все пошли ужинать, как ни в чем не бывало» [Мережковский, 1990, с.299].

В переводе Никола Николаевич: устаревшее слово куль заменил современным сербским словом vreća, устаревшую грамматическую форму прошедшего времени глагола говоривал – современным сербским глаголом прошедшего времени govorio, реалию русской национальной кухни щи – общеупотребительным словом čorba, устаревшее выражение «Мочи моей больше нет, истомилась душа моя, желая во дворы Господни» с использованием инверсий (мочи моей, душа моя) и устаревших кратких форм прилагательных (дворы Господни) – сочетаниями современного сербского языка, однако сохранив инверсии, не перевел на сербский заключительную фразу знай, молчи да помалкивай: «Jemeljan poče da razgleda računske knjige. Mićka podiže i odnese opuštenu vreću, a Parten Paramonić prevuče rukom preko lica, kao da htede nešto da obriše, pa onda ustade, zevnu, protegli se lenjo, prekrsti usta i reče svojim običnim poslovnim glasom, kojim je govorio svake večeri:

» Nuto, momci, da se večera! Ohladiće se čorba i kaša.

I radnja dobi običan izgled, kao da ništa nije ni bilo. Tihon se prenu, pa i sam ustade, ali odjednom kleče kao da ga neka sila obori na pod, pa pruži ruke i zavapi sav dršćuci i bled:

» Braćo rođena! Smilujte se! Ja više nemam snage, izmučila se duša moja u želji da dopre u dvore gospodnje! Primit me u vašu svetu zajednicu i otkrijte mi vašu veliku tajnu!...

Gle, kako je brz! — pogleda ga Jemeljan i lukavo se osmehnu. — Bajka se, brate, brzo ispriča; ali, posao se sporo vrši. Moramo najpre da pitamo oca. Možda ćeš biti i dostojan. A dotle jedi kolače sa pečurkama i drži jezik za zubima...

I svi odoše da večeraju, kao da ništa nije ni bilo». – s.528-529.

Роман писателя интертекстуален, аллегоричен. Д.С. Мережковский опирается на фольклорные, языческие и библейские образы, являющиеся как предвестниками, так и активными участниками повествования. Россия Д.С. Мережковского – это старая Русь, с черными избами, несчастным, запутавшимся народом, который ждал то апокалипсиса, то ли пришествия Спасителя. Одни полны ужаса перед страшным царем-Антихристом и видят выход в смерти, в самосожжении, другие исполнены надежд и веры в Бога и царя-спасителя. Подтекстом темы раскола является старообрядческая легенда о царе-антихристе, темы сектантства - хлыстовская легенда о беглом солдате Даниле Филипповиче, который выбросил священные книги в Волгу и учредил культ самого себя. Тема оборотничества связана с действиями нечистой силы, проявляющейся и в образах воздушной стихии, и в образах персонажей.

Роман испещрен цитатами из молитв, крылатыми выражениями из библии, фразеологизмами, пословицами поговорками, русскими народными песнями, что представляет трудности для переводчика.

Например, «Все же сие, – говорилось в заключение, – творят нам за имя Господа нашего Иисуса Христа. О, таинственные мученики, не ужасайтесь и не отчаивайтесь, станьте добре и оружием Креста вооружитесь на силу антихристову! Потерпите Господа ради, мало еще потерпите! Не оставит нас Христос, Ему же

слава ныне и присно, и во веки веков. Амины!» - [Мережковский, 1990, с.6].

В переводе устойчивые устаревшие словосочетания Все же сие и творят нам за имя Господа заменены современным Sve ovo и činilo radi imena gospoda našega, потерян стиль библейского архаического повествования: «Sve ovo – kazivalo se na kraju – činilo radi imena gospoda našega Isusa Hrista. O, tajanstveni mučenici, ne plašite se i ne očajavajte! Imate snage i oružjem krsta naoružajte se pritiv sile Antihristove! Trpite, gospoda radi: nećete dugo. Nas Hristos neće ostaviti! Njemu slava sad i u večna vremena. Amin!» - s.10.

Присутствие в исторической повести большого числа историзмов, архаизмов, фразеологизмов, инверсий и пр., значительно усложняют задачу переводчика: верно отразить все их смысловые оттенки, следя за тем, чтобы историческая специфика не осталась за пределами переводимого значения. Восполняя смысловую недостаточность, переводчик часто в контексте использует или другие устаревшие слова, или целые конструкции, формирующие определенный социально-культурный исторический колорит.

Некоторые характерные черты описываемой эпохи, отраженные в оригинале, в условиях другой культуры вызывают трудности в понимании и поэтому иногда, вместо точного перевода, необходимы пояснения. Как следствие, в анализируемом романе применяется описательный перевод, являющийся по существу не переводом, а толкованием. Так же употребление транслитерированной реалии историзма способствует дополнительному осмыслению исторической специфики описываемого момента.

В целом задача передать исторический колорит повести решается в связи с основной целью перевода - ознакомить сербского читателя с произведением русской литературы. Такая цель предполагает использование при переводе в основном средств сербского языка, хотя и с таким отбором словарных элементов, которые в известных случаях позволяли бы соблюсти нужную историческую перспективу. Однако при переводе неизбежны утраты, порождаемые языковыми различиями.

Таким образом, приемы исторической стилизации в романа Д.С.Мережковского «Антихрист (Петр и Алексей)» исключительно разнообразны. Устаревшие пласти лексики и фразеологии четко распределяются в зависимости от содержания и структуры романа. Они являются своеобразными "ключевыми" звеньями, на остриях которых основывается вся композиция романа. Это: различные виды архаизмов, историзмы, фразеологизмы, пословицы, крылатые выражения из библии, документальные инкрустации, инверсии, выступающие в функции достоверных "голосов эпохи".

В переводе «Антихрист (Петр и Алексей)» Николе Николаевичу, к сожалению, не удалось передать все мережковские приемы исторической стилизации. Но все-таки он пытался каким-то образом воссоздать колорит эпохи, дать речевую характеристику героям, подбирая к другим словам устаревшие синонимы, заменяя те слова в предложениях, которые имеют архаический аналог, если отсутствует в сербском языке адекватные архаизм или историзм соответствующего слова оригинала. Имеются, конечно, удачные переводы устаревшей лексики, хорошие решения для передачи исторической стилизации. Вместе с тем, достаточное количество переводческих пропусков не только слов, но и целых предложений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В.С. Виноградов. М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
2. Мережковский Д.С. Собрание сочинений: В 4 т.- Т.3./ Д.С. Мережковский. М.: Правда, 1990.-560
3. Попов Р.Н . Фразеологизмы современного русского языка с архаическими значениями и формами слов / Р.Н Попов. М.: Высшая школа, 1976.
4. Федоров, А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) / А. В. Федоров. -5-е изд., перераб. и доп. - СПб. : Филол. фак. СПбГУ ; М. : Изд. дом «Филология Три», 2002. - 416 с.
5. Хохел Б. Время и пространство в переводе// Поэтика перевода. – М.: Радуга, 1988.
6. Човић Б. Сеобе Милоша Црњанског у контексту модерног руског историјског романа / Б. Човић. Београд, VeDeS, 2001, с.141.
7. Mereškovski D.S. Antihrist. Petar i njegov sin. / D.S. Mereškovski. prevod sa rusog Nikola Nikolajević.Begrad, Otvorena knjiga, 2011, 568 s.

792(470+571)(091)

Белякова Наталья Витальевна, доцент, кандидат педагогических наук
 Кочанова Екатерина Александровна, студентка 2 курса направления подготовки
 «Актерское искусство»

ТГУ им Г.Р. Державина, Факультет Культуры и Искусств, Кафедра Сценических
 искусств

ДОМАШНИЙ ТЕАТР В ТРАДИЦИИ ЗАПАДНОЙ И ВОСТОЧНОЙ КУЛЬТУРЫ

Аннотация: Данная статья предлагает обратиться к истории театра. В ней говорится о появления и популярности домашнего театра в России. Рассмотрим театры таких людей ,как Юсупова, Станиславского и Державина.

Ключевые слова: История театра, Юсупов, Державин , Станиславский, домашний театр.

HOME THEATER IN THE TRADITION OF WESTERN AND EASTERN CULTURE

Annotation: This article suggests addressing the history of the theater. It talks about the emergence and popularity of home theater in Russia. Consider the theaters of people like Yusupov, Stanislavsky and Derzhavin.

Key words: Theater history, Yusupov, Derzhavin, Stanislavsky, home theater.

Домашний театр появляется в России в XVII веке, при царе Алексее Михайловиче. Царь создал в своей резиденции театр по образцу европейских, где драматическое искусство развивалось не в пример быстрее нашего. Первый же спектакль в новом театре имел огромный успех — несмотря на то, что шел он целых 10 часов, зрители досмотрели представление до конца и остались очень довольны.

Новая царская забава быстро стала популярной среди знати. Многие бояре устраивают у себя крепостные театры, формируя труппы из талантливых крестьян. Вначале крепостной театр обслуживал небольшое число «избранной» публики. Позднее, став общедоступным, он стал открыт для широких слоев народа и приносил своим владельцам хороший доход. Но многие крепостные усадебные театры так и остались на уровне барского развлечения, но всё же были театры весьма совершенные, в которых с глубоким знанием дела исполнялись сложные спектакли. Сами владельцы не сразу стали участвовать в представлениях. Лицедейство полагалось занятием, не подходящим для знатного человека. Однако понемногу и сами дворяне включаются в игру: сначала появляются балы-маскарады, потом — семейные спектакли на религиозные (Рождество, Пасха) или светские темы. Сценарии для домашнего театра писал, например, Лев Толстой — причем в его сценках роли царские и боярские отдавались крестьянам, а простой люд играла барская семья. К концу XIX века домашние театрализованные сценки стали привычным способом проведения досуга для образованных дворянских семей.

Через сто лет - в конце XVIII - начале XIX в. Домашних театров было уже свыше 170.

Было несколько видов крепостного театра. Домашний театр, рассчитанный на узкий круг близких помещику людей; театр помещичий коммерческий; театр, попавший в результате разорения помещика в руки предпринимателей-коммерсантов из купцов, разночинцев.

В основе крепостных театров в XIII в. был оперно-балетный репертуар. Театры некоторых богатых помещиков выделялись вызывающей роскошью своих постановок, совсем не уступая по уровню исполнения и оформления придворным театрам. Постановки мелких усадебных театров были более скромными, но тоже преследовали в основном развлекательные цели. В большинстве помещичьих усадьбах существовали школы крепостных актеров (некоторым музыкантам удавалось получить образование за границей).

В конце XVII - начале XVIII в. по количеству крепостных театров Москва занимала 1 место в России: их было 53. Московские дворяне проводили лето в усадьбах, а зимой, когда устанавливается санный путь, приезжали в город вместе со своей прислугой и актерами.

Свои театры в Москве имели такие люди, как Позняков, Воронцов, Хованский, Каменский. Так же сохранились свидетельства современников о театрах Колычевой, Шаховского, Потемкина, Демидова, Гудовича.

В то время выделялся Князь Волконский, так как имел несколько театров. Один из них был при барском доме. На его сцене играли дворовые князя и актеры-любители из дворян. Сохранилось свидетельство о постановке небольшой пьесы, изданной отдельной книжкой. Приведем ее заглавие: «Комедия в одном действии Н. Н. Представлена впервые благородным обществом в доме князя Петра Михайловича Волконского. Опера «Любовное волшебство» была поставлена в этом же театре. На Самотеке у П. М. Волконского был другой театр - на 300 мест. На открытии его была поставлена опера «Беглый солдат» французского композитора XVIII в., которая прошла довольно удачно.

Для обучения своих же актеров Волконский пригласил П. А. Плавильщика. Этот артист, совместно с выдающимся русским актером И. А. Дмитревским, издавал в 1782 г. журнал «Утро». А вот с И. В. Крыловым и А. И. Клушиным в 1792 г. - известный своей анти-дворянской направленностью журнал «Зритель». На сцене театра Волконского Плавильщиковставил пьесы, которые нигде еще не были играны. В случае успеха переносил их в публичный театр. Таким образом, была осуществлена постановка нескольких драм Шиллера, Коцебу, Реньяра.

На сцене театра Волконского была поставлена опера такого австрийского композитора, как Ф. Кауэр «Леста - днепровская русалка». Роль князя Тарабара исполнял крепостной актер Волков. Князь посыпал его в Петербург учиться «тарабарской грамоте» у известного актера Я. С. Воробьевого. Там эта опера была поставлена в 1803 г. и имела шумный успех. Ее начали исполнять не только в московских театрах, но и в провинциях. В скором времени была написана дополнительная третья и четвертая части с музыкой С. И. Данилова. В журнале «Вестник Европы» в 1810 г. писали, «поэзия, пантомима, зодчество, живопись, музыка и танцевальное искусство соединяются для удовольствия любителей изящности...»

Так же не малым успехом пользовался в Москве крепостной театр генерал-майора в отставке Петра Андреевича Познякова. Он приехал из провинции,

купил дом на Никитской устроил в нем зимний сад, театральную залу с ложами, начал давать, балы, спектакли, маскарады. Спектакли были хорошие, потому что в крепостной труппе находились актеры и певцы не без дарований. На балах его, спектаклях и маскарадах не было недостатка в посетителях.

В театре Познякова спектакли ставили известные «вольные» актеры супруги Сандуновы. В репертуаре были оперы Париса «Оборотень, или спорь не спорь, а об заклад не бейся», Керубини «Водовоз», комедия Коцебу «Эпиграмма» и другие произведения.

П. А. Позняков не жалел денег на спектакли. Театральные костюмы шили лучшие московские портные. Декорации писал знаменитый художник Джованни Баттиста Скотти, выходец из Италии, автор декоративных панно и росписей в стиле классицизма в Гатчинском, Павловском, Таврическом, Зимнем и Михайловском дворцах.

Говоря о российских домашних кукольных спектаклей, можно понять, что история начинается в конце XVIII - начале XIX веков. В дореволюционном домашнем кукольном театре можно выделить три типа представлений.

Первый тип - детский кукольный спектакль, сделанный почти без участия взрослых. Отношение взрослых пассивное, главная их роль - роль зрителей. Это спектакль-игра, в котором ребенку предоставляется полная свобода.

Второй тип - кукольный спектакль для детей, который устраивали взрослые. Родители становятся более активны и инициативны. Театр в домашних условиях хорошо развивает воспитание и образование.

Третий тип можно отнести к представлению взрослых для взрослых. В домашнем театре легче развить и воплотить эстетические концепции. Затрагивая политические и социальные темы, инсценируют лучшие образцы литературы и драматургии. Так домашний театр привлекает внимание артистической интеллигенции и становится центром театрального эксперимента.

Благодаря этому европейские кукольники пользуются новым увлечением русских и открывают в России «кукольные театры для детей». Театр кукол становится средством домашнего воспитания.

В начале XX века домашний театр кукол становится более взрослым. Его репертуар все чаще затрагивает темы, волнующие взрослых.

Происходившее «повзросление» публики и исполнителей домашнего театра кукол можно объяснить не только потребностью откликнуться на политические и социальные события, выразить свое к ним отношение, но и целым комплексом других причин.

Главное место среди них занимает разгоравшийся интерес к фольклору, в частности к народному театру кукол.

ТЕАТР В ДОМЕ ДЕРЖАВИНА

Театр в державинском доме был построен в конце 1790-х годов. Войти в него можно было только из зала «Беседы». И это понятно: спектакли на домашнем театре давались обычно после торжеств в Большой зале, а театральные представления нередко сменялись танцами в самом просторном помещении особняка.

Театр рассчитан на 50 зрителей. В основном использовался для своих пьес и опер, для которых Державин сам писал либретто. В конце жизни Д обратился к другой поэзии - элитарной, доступной лишь узкому кругу знатоков, с использованием устаревших слов и лексики. Исполнителями ролей в домашних

постановках были друзья и родственники Г. Р. Державина.

Летом 1786 года новый Тамбовский губернатор Г.Р.Державин устроил в собственном доме на берегу реки Цны театральное представление, автором которого был сам поэт Державин. К тезоименинству императрицы Екатерины Второй он написал известный» Пролог в одном действии с музыкой на открытие в Тамбове театра и народного училища». Главными персонажами выступали Гений Просвещения и богини театра Талия и Мельпомена. Он был выдержан в традициях конца 18 века и носил аллегорический характер. В подготовке действия Державин показал себя блестящим организатором театра. Состав участников был многочисленным и разнообразным: 30 актеров-любителей из дворян, оркестр из крепостных музыкантов, из Петербурга были выписаны ноты и костюмы. Представление вылилось в яркое, незабываемое для провинциального города Тамбова событие.

Увлечение домашним театром было распространенным явлением в среде русских писателей 19 века. В усадьбе Приютино хозяин-президент Академии художеств Алексей Оленин устраивал домашние спектакли с участием А.С. Пушкина и И.А. Крылова. Лев Толстой и его семья любили устраивать театральные представления в Ясной Поляне. Для участия в них кроме своих домашних они приглашали» актеров» из народа. Жена писателя - Софья Андреевна - помогала обустраивать сцену в большой зале, сын Сергей выступал в качестве актера. Пьеса Л. Толстого «Плоды просвещения» стала примером для матурического и сценического творчества великого русского писателя. А.П. Чехов вместе с братьями Александром и Михаиломставил спектакли» для своих «в домашней обстановке . Чехов сам сочинял комические сценки и даже выступал в роли постановщика спектакля «Ревизор», где сыграл роль Городничего.

ДОМАШНИЙ ТЕАТР В ДОМЕ ЩЕПКИНА

Домашний театр в Доме Щепкина в Москве был создан по желанию и при поддержке выдающегося театрального художника Сергея Бархина и генерального директора Театрального музея им. А.А. Бахрушина Дмитрия Родионова в 2008 г.

Основа концепции ясна— театр, созданный в домашних условиях для небольшого количества «гостей» этого дома. Конечно этот театр современный, который использует все достижения сегодняшнего дня и всё разнообразие театральных школ. Для создания театра музеем был приглашён известный российский режиссёр Анатолий Ледуховский, обладающий успешным опытом в адаптации камерных и, казалось бы, не сценических пространств для живого театра. В репертуар театра входит проект «Игра в классики», который включает в себя спектакли о великих представителях мировой культуры — У. Шекспире, А.С. Грибоедове, Н.В. Гоголе, А.П. Чехове, С.В. Рахманинове; проект «Нарисованные сказки», придуманный в соавторстве со студентами факультета сценографии Российского института театрального искусства — ГИТИС, где разрабатываются идеи визуального театра. Представлены спектакли по произведениям русской и зарубежной литературы. Некоторые постановки рекомендованы для семейного просмотра.

В спектаклях заняты артисты труппы «МОДЕЛЬТЕАТР», студенты факультеты сценографии Российского института театрального искусства — ГИТИС, приглашённые артисты театров «Современник» и «Мастерская П. Фоменко».

ДОМАШНИЙ ТЕАТР КНЯЗЕЙ ЮСУПОВЫХ

Домашний театр всегда был центром великосветской жизни Санкт-Петербурга. Музыкальные салоны и театральные постановки Юсуповых собирали знаменитых и высокопоставленных гостей, среди которых нередко бывали и члены русской императорской семьи.

Во все времена, уникальная сцена, созданная в XIX веке и дошедшая до нас в первозданном виде, привлекала ярчайших представителей своего времени. На его сцене выступали Полина Виардо, Ференц Лист, Федор Шаляпин, Анна Павлова, звучали оркестры под управлением М. Глинки, Ю. Темирканова, блистали солисты Мариинского и Михайловского театров.

Репертуар действующего театра в Юсуповском дворце обширен и постоянно обновляется. Вас ждут постановки классических опер и искрометных оперетт, фрагменты русских балетов и театральные представления для детей.

Говоря о домашнем театре, нельзя не вспомнить Станиславского Константина Сергеевича, ведь именно с этого начиналась его деятельность.

Домашним театром в семье Станиславского всерьез начали увлекаться с 1877 года. В поместье Любимовка было открыто театральное помещение где начал ставить любительские спектакли отец Константина Сергеевича. Водевиль, в то время считался самым популярным жанром. Несмотря на это, маленький Костя делал всё возможное что бы попасть на сцену отцовского театра. 5 сентября 1877 года прошёл дебютный спектакль Алексеевского кружка. На сцене артисты подготовили два водевиля, и Константин Сергеевич был задействован в обоих. Это был первый актёрский опыт, давший начало великим свершениям К.С. Станиславского на русской сцене. В домашнем театре будущий реформатор сцены и основоположник системы актёрского искусства ощутил свой творческий потенциал и выбрал жизненный путь.

Театр - это то искусство, которое в первую очередь учит нас человечности. Помогает испытать чувство сопереживания. Только театр способен оказать сильное эмоциональное влияние на людей. И именно театр может дать заинтересованному человеку живое восприятия действительности. Он дарит своим зрителям истинными ощущения и эмоциями.

ИСТОЧНИКИ

1. Н. Н. Евреинов. ИСТОРИЯ РУССКОГО ТЕАТРА
2. Л. Н. Смирнова, Г. А. Гальперина, Г. В. Дятлева. «Популярная история театра»
3. Энциклопедия Кругосвет. Русский театр.

792(470+571)(049.3)

Снапкова Татьяна Сергеевна, студентка 2 курса Актерского отделения

Белякова Н.В., К.П.Н., доцент кафедры сценических искусств

ТГУ им. Г.Р. Державина, Россия, Тамбов

БЛАГОТВОРИТЕЛЬНОСТЬ В СОВРЕМЕННОЙ ТЕАТРАЛЬНОЙ СРЕДЕ РОССИИ

Аннотация: Сложилось так, что наш мир разделил людей на бедных и богатых. Наши родители с детства прививают нам такую моральную ценность как забота о ближнем и исходя из этого мы привыкаем помогать людям, которые в этом нуждаются. Конечно же, существуют и другие примеры благотворительности в наши дни. В России немало людей, которые проявляют жалость и помогают тем, кто столкнулся с бедой и нуждается в помощи. В театральной среде известны такие имена как: Чулпан Хаматова, Дина Корзун, Константин Хабенский.

Ключевые слова: Благотворительность, театр, Чулпан Хаматова, фонд, искусство, онкология, Константин Хабенский, дети.

CHARITABLE TTL ENVIRONMENT IN MODERN RUSSIA

Annotation: Our world is divided into rich and poor. Our parents from the childhood get used to us such moral value as care of the neighbor and proceeding from it we get used to help people who need it. Of course, there are other examples of charity nowadays. In Russia, there are many people who, although they do not have a billion-dollar fortune, but still show pity and help those who are faced with trouble and need help. In theatrical environment known such names as: Chulpan Khamatova, Dina Korzun, Constantine Khabensky.

Key words: Charity, theatre, Chulpan Khamatova, Foundation, art, Oncology, Konstantin Khabensky, children.

Все мы знаем, что благотворительность - это оказание материальной помощи нуждающимся частным лицам или организациям. В Киевской Руси благотворительность зародилась с принятием христианства, и с тех пор продолжает развиваться. Сейчас нам даже известна дата, которую принято считать днем благотворительности - 22 августа. Также благотворительная деятельность в России регулируется Федеральным законом №135 от 11 августа 1995г. «О благотворительной деятельности и благотворительных организациях».

В наше время добровольцем может быть кто угодно, и помочь нуждающимся любой формой, как материальной, так и физической или даже моральной.

Благотворительность распространена в разных сферах, и например, в искусстве. Тут есть две стороны: «благотворительность в поддержку искусства» и «искусство в поддержку благотворительности». Второе мы редко слышим и оно не так агитируется как первое, не так ли? Но все же это есть и об этом стоит говорить.

В 2007 году знаменитые актрисы Чулпан Хаматова и Дина Корзун открыли негосударственный благотворительный фонд «Подари жизнь». Цель фонда - помочь справиться деткам с болезнью. За долго до открытия этого фонда,

актрисы помогали детям и набирали группы людей. И вот уже эта инициативная группа добровольцев-волонтеров и доноров много лет помогает детям с онкологическими и гематологическими заболеваниями. У фонда «Подари жизнь» есть партнеры заграницей в США и Великобритании.

Фонд начал создаваться в 2005 году, когда Чулпан Хаматова пообщалась с детскими онкологами и гематологами Москвы. Ее просили провести благотворительный концерт, на деньги которого, закупались дорогостоящие оборудование для больницы. Вместе с Чулпан Хаматовой объединилась и Диана Корзун. Вместе они провели два благотворительных концерта и собрали 300 тысяч долларов на лечение больных детей. После чего фонд «Подари жизнь» начал свою работу. И уже ежегодно давались концерты с участием разных звезд эстрады именно под таким названием и с такой же целью.

Фонд помогает детям и до, и после лечения. В Москве проходят выставки рисунков детей- пациентов фонда. Каждый год фонд организует спортивные соревнования для вылечившихся детей. Актрисы уверяют, чтобы помочь деткам не главное иметь много денег. Волонтеры могут помочь сдачей крови и приездом в больницы для игры с детками. Главное было бы желание.

Наряду с фондом « Подари жизнь», стоит благотворительный Фонд Константина Хабенского.

На сегодняшний день Фонд Константина Хабенского оказывает помочь детям, которые больны онкологией.

Свою деятельность Константин начал после личной.

В этом же году актер принял решение создать Фонд. Константин решал одну из главных проблем, это вопрос финансов . Он посещал разных чиновников, посещал различные больницы и разговаривал с врачами. Актер долго молчал и не решался представить свой проект широкой публике, однако через некоторое время ему удалось это сделать. Друзья Константина и его коллеги по цеху поддерживают ,и помогают во всем, говоря ,что он занимается «большим делом». За время своего существования фонд подарил деткам огромное количество шансов на жизнь. Самые большие вклады в фонд, а это 16 млн рублей, внес сам актер. Также его коллеги по сцене, друзья и разные организации пожертвовали не малые деньги. Мы слышим очень много теплых отзывов от родителей и самих детей, которым помог фонд. Это нам еще раз доказывает, что актер, делает все не напрасно, и его фонд продолжает дарить улыбку детям и их родителям.

В театральной сфере все больше развивается благотворительность, и не только актеры стараются уделять ей внимание, но и сами театры. Со 2го июня в нескольких парках Москвы будет идти благотворительный спектакль «Театр под солнцем» .

Автор идеи и руководитель центра «Благосфера» Наталья Каминарская и Ольга Коршакова говорят что идея «Театра под солнцем»заключается в том, чтобы рассказать о благотворительности, избегая назидательных фраз. Согласитесь, далеко не все знают о волонтерской деятельности.. Что это такое, на самом деле, кто становится волонтером? Зрители, в процессе просмотра спектакля, узнают и об этом. Спектакль получился прежде всего о взрослении человека. Это истории, герои которых – вещи, неодушевленные предметы. Вокруг них возникает истории о человеке, отношениях с миром. Каждая история должна спровоцировать внутри зрителя вопросы. И если возникнет вопрос: «как могу помочь лично я», его можно будет задать тем фондам и компаниям, которые будут с нами в московских

парках .Спектакли 10 лет назад мы взялись за дело, которое продолжаем до сих пор, и это поисковый театр, он может возникать из непредсказуемого и в самых неожиданных местах, — на фабрике, в лесу, в галерее.

Также в Москве есть благотворительный театр-студия ГЛАГОЛЬ В конце 1992 года в гримерке Экспериментального театра-студии собрались трое друзей и единомышленников: Александр Симонов, Василий Мишаков и Сергей Баушев. Воодушевленные идеей создания театра нового типа молодые люди с энтузиазмом горячо обсуждали, как облечь свои мечты в реальность.

Толчком создания театра стало жгучее желание Александра Симонова создать такой театр, в котором бы соединились бы собственно театр и благотворительность. Театр с исключительно творческой атмосферой, без закулисных интриг и дрязг. Театр с такой проникновенностью в суть образа, которая даст возможность пробить толстокожесть современного зрителя, которого ничем не удивишь.

Из яростных дискуссий и душевных мук 03 марта 1993 года родился Благотворительный театр-студия «Глаголь». Был создан первый благотворительный театр РФ, программы которого направлены на возрождение театрального благотворительного движения. Основателями театра и его бессменным художественным руководителем Симоновым Александром Владимировичем были сформулированы основные направления деятельности театра-студии «Глаголь»: — проведение благотворительных спектаклей, концертов и культурных мероприятий для детей-сирот и детей малоимущих родителей, ветеранов войн и труда, престарелых, инвалидов, малоимущих слоев населения, и прочих категорий людей лишенных возможности посещения платных спектаклей, концертов и культурных мероприятий на территории РФ, а также за рубежом. Организация школы-студии при театре и бесплатное обучение в ней одаренных детей-сирот, детей многодетных родителей, детей родителей-инвалидов, детей из неполных семей, детей малоимущих родителей и детей, оказавшихся в трудной жизненной ситуации театральным профессиям; — содействие в развитии идей милосердия в РФ, организация и проведение социальной, культурно-просветительской, благотворительной, образовательной деятельности. За время существования театра более ста тысяч людей разного возраста и положения посмотрели спектакли и концерты театра на безвозмездной основе. Через школу-студию театра прошло около сотни учеников, многие из которых впоследствии закончили высшие театральные учебные заведения. Были разработаны программы по реабилитации детей вывезенных из горячих точек, и проведена оздоровительная работа для детей из Карабаха, Осетии, Ингушетии, Баку, Чечни. Были показаны благотворительные спектакли в школах, больницах, санаториях, детских домах, домах для престарелых, домах культуры и музеях. Театру пришлось шесть раз переезжать на новое место и заново отстраиваться. В настоящее время у театра нет собственного помещения, и театр вынужден искать сценические площадки, но это никак им никак не мешает продолжать свою деятельность.

Следует понимать, что театральная сфера играет огромную роль в развитии благотворительности. Совершенно не важно, сколько вкладывает искусство , важно лишь то, что многие люди и театры в этой сфере понимают необходимость дарить людям радость и тепло.

ИСПОЛЬЗОВАННЫЕ РЕСУРСЫ

1. <http://glagol.org.ru/>
2. Чулпан Хаматова «Литература про меня»
3. Светлана Сорокина «Мне не все равно»

Бранимир Човић
Паневропски универзитет „Апеирон“
Бања Лука, Босна и Херцеговина

ОТ ПЕРЕВОДА КЛЮЧЕВЫХ ФРАГМЕНТОВ К ОСНОВНОЙ ИДЕЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Аннотация: Предметом данной статьи являются вопросы перевода ключевых сегментов («конструктивной доминанты») как элемента интеграции литературано-художественного произведения и возможности для проявления творческой инициативы при переводе метафор. Процесс становления метафор рассматривается с двух сторон – с аспекта чисто теоретического и с аспекта двух анализируемых корпусов. Переводчик должен следить за всеми ступенями трансформации слова практического языка в образное слово с открытой семантической перспективой, чтобы потом все это проверить с одной единственной целью – создать у читателя то же самое впечатление, какое было у читателя оригинала. Теоретик анализа семантических трансформаций довольно-таки большого количества текстов, внутри многократных переводах одной и той же развернутой метафоры, – должен обнаружить и объяснить общую модель в сущности одной и той же метафоры.

Ключевые слова: компаративистика, перевод, конструктивная доминанта, рецепция, метафора, образ.

TRANSLATION OF KEY SEGMENTS TO THE IDEA OF A LITERARY WORK

Abstract: The subject of this work is the question of the place of transfer of key segments (“Construction Dominants”) of the text of fiction and critical assessment. The metaphor creation procedure is considered on two levels: on the purely theoretical one, and from the aspect of the corpus of analyzed texts. The analyst, as potential translator, has to follow all the stages of transformation of words of a practical language into the iconic, with all of the semantic shifts which accompany the given transformation, and then, as translator to repeat all that in the translation, in order to invoke in the readers of the translation almost the same impression as in the readers of the original. Last come the theoreticians of literary translation who, on the basis of a sufficient number of comparative-stylistic analytical procedure of semantic transformations in which the metaphors arise, both in the original and in the translation (or, even better, in several translations of one and the same metaphorical cluster) have to discover and interpret the common model for originating the varieties of essentially one and the same metaphor.

Keywords: comparativ studies, translation, construction dominants, reception, metaphor, poetical imagine.

Современная компаративистика включает в приоритетные свои задачи: перевод литературно-художественного произведения, посредствующего в обмене литературными ценностями между различными национальными

литературами и культурам, трансформации оригинала и проблемы толкования и оценки переводного текста; индивидуальная проекция переводчика, интерпретирующего в собственном духе интенции оригинала; вопросы места переводной художественной литературы в рамках национальной литературной продукции; сравнительное изучение стиля оригинала и перевода при помощи принципов и приемов компаративной стилистики и стилистической критики; креолизация элементов стиля оригинала и перевода; проблемы литературного посредничества; вопросы рецепции одной литературы в другую и литературных связей и, наконец, отправляясь от анализа перевода ключевых фрагментов литературно-художественного произведения, попытаться разгадать основную идею, либо произведения в целом, либо отдельной весьма значимой его части. Другими словами, вопрос сводится к тому, как добраться до основой, хотя бы и оголенной идеи, после проведенного скрупулезного имманентного и компаративно-стилистического анализов ключевых фрагментов оригинала и его перевода, если под идеей подразумевать единство элементов значения внутри сложного знака системы.

Такой комплекс взаимосвязанных вопросов требует соответствующего комплексного подхода с применением самых разнообразных методологических подходов и таких же комбинированных аналитических процедур: имманентных и сравнительно-стилистических с одной единственной целью – своеобразного толкования и оценки такого фрагмента переводного текста. Это имеет особое значение, потому что любой перевод содержит в себе индивидуальную проекцию переводчика, в переводе которого в завуалированном виде содержится индивидуальная интерпретация интенций автора оригинала, так что можно без преувеличений сказать, что любой новый удачный перевод, в сущности, – это одна из возможных интерпретаций оригинала. А это можно реализовать в ряде новых филологических дисциплин, предметом которых является литературно-художественное произведение как целостное единство, как единая словесно-эстетическая структура: в стилистике, имманентной и сравнительной, как лингвистической, так и литературоведческой, в лингвистике и стилистике текста, в прагматике. И все это проводится с одной общей целью, чтобы в переводном тексте выявить следы скрещивания элементов интенций оригинала с интенциями переводчика.

Особенное значение отводится очередному этапу исследования: место и роль переводного фрагмента в прочтении основной идеи. Это подчеркивает большинство исследователей указанной проблемы, ибо таким образом обеспечивается переход к следующему этапу компаративистики, которая настолько широко охватывает, так что прямо ведет к литературному посредничеству. А оттуда – к еще более сложным задачам: к вопросам рецепции и литературным связям – в первую очередь контактным.

На предварительном этапе так называемого «внимательного чтения» (англ. close reading) исследователь должен выделить в литературно-художественном тексте структурно-семантические конструкции с «калмыцкими узлами», как «центрами структурности», являющиеся в результате пока еще неопределенного и несознательного чувства взволнованности, восхищения реципиента, катарсиса, который всегда, как правило, сопровождается внутренним вопросом: «Что является причиной такого чувства невесомости?». Идти по следам такого, вначале неясного внутреннего волнения, которое заставляет его останавливаться на

загадочных местах, перечитывать снова и снова, сравнивая их с подобными местами в этом же произведении, равно как и с текстом перевода. Другими словами – аналитику придется прибегать ко всему тому, чего нет ни в одном из ныне существующих методологических пособий и рекомендаций. Это, по нашему мнению, тот самый единственный верный путь, который обязательно предшествует применению аналитических процедур в толковании поэтических образов-символов, несущих помимо фактуальной и концептуально-эстетическую информацию. Внимательный читатель непременно останавливается на таких конструкциях (их основная цель тормозить их восприятие) с чувством «сладкой пустоты», «легкости на душе».

В моем докладе из-за строгого регламента я ограничусь пока лишь двумя примерами.

1. Именно такой процесс «внимательного чтения» предшествовал анализу функций первого из многочисленных «лирических отступлений», разлитых по всей эпической структуре «Тихого Дона» Михаила Шолохова. Неопытному читателю оно на вид может показаться простым, хотя и выражено при помощи довольно сложного метафорического ряда, образующего не менее сложный поэтический образ-символ, несущий важную концептуально-эстетическую информацию в концепции главного героя Григория Мелехова. В самом начале романа первая пейзажная зарисовка передается именно с точки зрения молодого Гришки Мелехова, которая после проведенного нами скрупулезного анализа окажется ключевым фрагментом, на котором можно прочесть одну из основных идей романа в целом.

“По Дону наискось – волнистый, никем не езженный лунный шлях. Над Доном - туман, а вверху звездное просо. (...) Григорий долго стоял у воды. Прелью сырой и пресной дышал берег. С конских губ ронялась дробная капель. На сердце у Григория сладкая пустота. Хорошо и бездумно. Возвращаясь, глянул на восход, там уже рассосалась синняя полутьма.” (С С в IX тт. Т. 2: 23-24. - Курсив наш - Б.Ч.).

Оба переводчики «Тихого Дона» на сербский язык, Милош Московлевич и Милосав Бабович, деметафоризировали часть сложного символического образа, так как важный компонент «езженный» в метафоре «никем не езженый лунный шлях» перевели автоматически первым попавшимся им эквивалентом, не углубляясь в несущую собой концептуально-эстетическую информацию: Московлевич – глаголом «путовать» („путовао“) /русск. „путешествовать“ – „путешествовал“/; Бабович – «газити» («газио») /»вступить ногой« – «вступил ногой»/. Плюс ко всему, Московлевич обе метафоры передал с помощью сравнения, что ослабляет эффект двух оригинальных метафор оригинала. Менее опытному читателю может показаться, что ошибки двух известных сербских переводчиков не такие уж крупные. Но именно они как раз лишают возможности в анализе уловить в данном отрывке основную идею в авторской концепции образа главного героя Григория Мелехова, выраженную на минимальном вербальном пространстве, но несущую символическую нагрузку этого сложного образа-символа.

“По Дону попреко таласави пут од месечине, којим нико није газио. Над Доном магла, а горе звездано просо. (...) Григорије је дуго стајао код воде. Обала је мирисала на влажну и бљутаву трулеж. С коњских губица капале су ситне капи. У Григоријевом срцу лака и слатка празнина. Добро му је, и не мисли. Враћајући се, погледао је на исток, тамо је већ чилела полујама”. (Бабовић 1989, 1: 32)./

Ср.: „По Дону пружио се попреко млаз месечеве светлости као неки пут којим нико није путовао... а горе расуте звезде као просо“ (Московљевић 1946, 1: 19)

Трансцендентной вертикалью с двумя метафорами, в которых налицо замена атрибутов земли атрибутами неба (лунный шлях и звездное просо), катартическое состояние «сладкой пустоты» и «бездумия» на сердце у Григория переходит и на «внимательного читателя». А такое чувство не свойственно человеку примитивному, а навязывает мысль о том, что перед читателем во весь рост встает мифический герой, который в будущем сможет проскакать на боевом коне по никем не езженому лунному шляху, что по Дону наискось стелется, и прямо ведет к звездному просу. А все эти скрытые в завуалированной форме далекие намеки в дальнейшем тексте романа потвердятся, вплоть до последнего загадочного абзаца, в котором появится та же трансцендентная вертикаль, соединяющая горизонталь грубой действительности, в которой главному герою грозят уходом из жизни, с метафизической высью, где витают души мифологических героев.

Нужно подчекнуть, что трансцендентность присуща не только на синтагматическом уровне, но и на глобальном. Обе вертикали, с двумя различными направлениями: восходящая (“по Дону лунный шлях”) и нисходящая (“а вверху звездное просо”), а обе являются характерными как раз для казака, с одной стороны, как всадника на мифологическом коне, который ездит по «лунному шляху» и, с другой, – как земледельца, которому звезды кажутся как просо, рассеянное по ночному небу, так как жизнь его (казака) проходит на открытом пространстве, между небом и землей. Поэтому переводчики должны были сохранить в данном случае точку зрения казака Григория («никем не езженый лунный шлях») – «којим још нико није пројахао». А неполное предложение «Хорошо и бездумно» нужно было перевести: «Лепо му је и нинашта не мисли».

Этот сложный образ-символ, созданный из густого ряда метафор на небольшом вербальном пространстве эстетически эффективен сам по себе. Он обладает своей собственной внутренней самоценностью и характеризуется такой глубиной, что внимательный читатель волею-неволею погружается в нее, и на сердце у него сладкая пустота; хорошо и бездумно. Однако, если приступить к ее структуре аналитически, чтобы добраться до „центра структурности“, который несет элементарную идею этого сложного образа, если под идеей понимать единство элементов значения внутри сложного знака-структуры, тогда поэтический образ становится символом, который далеко переливается за пределы своего основного значения и тем самым предвещает многие идеи и эмоции.

В данном сложном образе, занимающем нечто большее, чем просто слово, где словам тесно, а мыслям широко, сразу можно заметить оригинальный стилистический прием повторяющейся метафоризации при помощи „замены атрибутов, которые до сих пор принадлежали одним предметам и на другие предметы, слова, явления, понятия“ (Маяковский 1965, 2: 499): «лунный шлях» вместо «отражение луны в воде»; «звездное просо» вместо «многочисленные звезды на небе, напоминающие просо», а оба вместе представляют собой два основных атрибута казака: мифического всадника на добром коне и земледельца, которому звезды на небе напоминают просо, а точка зрения также казацкая, персональная, принадлежащая молодому Григорию Мелехову. Таким образом восстанавливается вертикаль, при помощи которой горизонталь повседневной жизни возносится в трансцендентную высоту. Этим своим интегральным

восприятием природы в ее тотальности, хотя и бессознательным, молодой Григорий обеспечивает себе епитет мифологического героя, что найдет свое подтверждение во всех его поступках редчайшей моральной чистоты и отваги.

Результаты только что проведенного нами структурно-семантического анализа первого из многих «лирических отступлений», разлитых по всей прозаической структуре, не лишний раз свидетельствуют о том, что основная идея литературно-художественного произведения нередко проникнута индивидуальной проекцией переводчика-интерпретатора, в особенности на тех местах текста, где некоторые элементы речевого ряда обдуманно распределены так, что доминируют текстом в целости, образуя метафорический рад, в котором в завуалированном виде содержится большое количество потенциальных значений, с открытой семантической перспективой значений, которые расширяются во многих направлениях и многое предвещают.

Однако, нисколько не случайно, а очевидно заранее обдуманно, в конце романа, с этой же самой точки зрения Григория, попавшего после погибии Аксиньи в остатки разбитой банды Фомина, - в последнем, заключающем роман »лирическом отступлении» содержится еще одна существенная концептуально-эстетическая информация. Она является важной, как для понимания концепции образа трагического главного героя, так и «Тихого Дона» как романа-трагедии о донском козачестве, в частности. В этот раз оно («лирическое отступление») выражено в виде «акватической (водяной) метафоры», одной из самых фреквентных во всем романе-реке, передающей несколько видоизмененный образ изначального «никем не езженного лунного шляха». Таким образом вокруг романа в целом образуется так называемая «кольцевая конструкция», обрамляющая роман в целом, при помощи которой можно «прочесть», разгадать в конечном итоге и основную идею романа в целом, как романа-трагедии.

“Вечерами горели на западе вишнево-красные зори. Из-за высокого тополя вставал месяц. Свет его белым холодным пламенем растекался по Дону. (...) А однажды, бесшумно подойдя к берегу, Григорий увидел неподалеку от острова большую стаю лебедей. Еще не всходило солнце. За дальней грядиной леса ярко полыхала заря. Отражая свет ее, вода казалась розовой, и такими же розовыми казались на неподвижной воде большие величественные птицы, повернувшие гордые головы на восход. Заслышив шорох на берегу, они взлетели с зычным трубным кликом, и, когда поднялись выше леса, - в глаза Григория ударил дивно сияющий, снежный блеск их оперения”. (С С, 5: 434).

Ср. /"Увече је на западу пламтела вишњевоцрвена румен. Из-за високе тополе изгревао је месец. Његова светлост разливала се по Дону као бели, хладан пламен, титрајући отблесцима и мрким преливима тамо где је ветар таласао и мрешкао воду (...) А једном је Григорије, кад се нечујно привукао обали, видео недалеко од острва велико јато лабудова. Сунце још није било изгрејало. Из-за далеке леје шуме јарко је пламтело јутро. Одбијајући његову светлост вода је изгледала румена, а исто тако биле су румене на непомичној води крупне, дивне птице, поносних глава окренутих ка истоку. Кад су осетиле шум на обали, узлетеле су са кликтањем продорним ка труба, и кад су се винуле изнад шуме, очи Григоријеве је засенио дивни, снежни сјај њиховог перја". (Бабовић 1989, 4: 444-445) /.

2. Когда какое-либо слово окажется в контекстуальном окружении, в котором не может быть реализовано его основное, номинативное значение, оно под влиянием этого нового окружения и, благодаря своему доминирующему месту в данном словесном ряду, открывает свое слишком узкое семантическое поле в направлении к семантическим полям окружающих его слов, абсорбируя элементы их семантических полей. Таким образом семантически обогащенное, с открытой семантической перспективой, оно начинает доминировать данным рядом, подчиняя и приглушая значения окружающих слов. Обогащенное расширением своего семантического объема в разных контекстах в одной и той же прозаической или поэтической структуре, оно становится «конструктивной доминантой», так что его семантическое поле и в дальнейшем может расширяться. Такой пример исключительно фреквентной доминанты встречаем в краткой, но многозначительной главе романа Льва Толстого «Война и мир» о Платоне Каратаеве, на которой можно после скрупулезного анализа «прочесть» одну из основных идей романа в целом. Доминанта «круглый» всего на нескольких страницах текста повторяется пятнадцать раз и всегда в различном контекстуальном окружении и с таким же количеством семантических вариаций; основная цель которых – представить Каратаева как идеального героя, послужившего Пьеру Безухову образцом поведения в трагических и переломных для него жизненных обстоятельствах. Отсюда доминанта «круг»(«круглый») превращается в обобщенную идеальную модель мира.

Вопрос, который должен решить переводчик этого ключевого фрагмента при переводе на близкородственный сербский язык, в котором имеется этот же корень «круг», но с несколько иным прилагательным (»округао», как эквивалент русскому «круглый», но с значительно ограниченной валентностью) – состоит в следующем: во-первых, заменить ли «конструктивную доминанту» «круглый» исходного текста в каждом отдельном случае ее появления ближайшим функционально-смысловым эквивалентом, соответствующим контекстуальному окружению («округао», „заокругљен“, „целовит“), как это сделал в свое время в конце XIX века первый переводчик романа Льва Толстого, знаменитый сербский писатель Милован Глишић, или следовать за Радованом Кошутичем, который, анализируя этот ключевой сегмент в своей «Русской хрестоматии» (1910), рекомендует всегда «круглый» заменить одним и тем же эквивалентом «округао». Однако во всех подобных случаях до сих пор остается открытым вопрос: передать ли в переводе многозначность «доминанты» в каждом ее появлении всегда иным эквивалентом, или всегда одним и тем же, как в оригинале.

ЛИТЕРАТУРА

1. Шолохов М.А. Собрание сочинений в девяти томах. Тт. 2-5. Москва: Художественная литература. 1965.
2. Шолохов М.А. Тихий Дон. Превод и предговор Милосав Бабовић. Књ. 1-4. Београд: Рад, 1989.
3. Шолохов М.А. Тихий Дон. Превео Милош Московљевић. Београд: Култура, 1946.
4. Човић, Бранимир, Семнитичка перспекива речи и индивидуални стил. (У:) Зборник за славистику, Нови Сад: Матица српска, св.13. с. 54-60.
5. Кошутић, Радован, Примери књижевнога језика руског. Књ. 1-3. Београд: Српска Краљевска Академија, Друго издање.
6. Човић, Бранимир, Поетска слика. Нови Сад: Институт за стране језике и књижевности. 1989.
7. Чович, Бранимир, Образы и символы «Тихого Дона». (В:) Зборник Матисе српске за славистику, св. 30, 1986, с. 57-83.
8. Чович, Бранимир, Поетика књижевног превођења. Београд: Наука, 1994.

Дарья Бельских

PERIPHERAL ZOOSEMIC ADJECTIVES IN RUSSIAN AND BRITISH LINGUOCULTURES

Abstract: A comparative analysis of animalistic adjectives with peripheral semantics in Russian and English is carried out from the point of view of the linguistic and cultural aspect. Semantic similarity and distinction of adjectives with animalistic semes, caused by culturological aspects, are analyzed. The problem of heterogeneity in the perception of reality, which is reflected directly in the language and mentality of various nationalities, is investigated. The concept of linguistic space and linguistic creation, which contributes to the reflection of reality, is considered. The problem of comparing language spaces at the junction of cultures is being updated.

Keywords: culture, reality, mentality, linguistic space, a semantic component, an animalistic adjective.

The present study focuses on adjectives whose semantic structure includes animal sememes, i.e. adjectives formed from animalisms. Animalisms are lexico-semantic variants of words functioning as generic animal names, for example: bear, fox, wolf, dog, cat [3]. Zoosemic lexemes, probably to a greater extent than any other lexical stratum, expose linguocultural peculiarities of processing extra-linguistic reality, as animals in different languages are assigned seemingly irrelevant characteristics. These conceptualisations, in turn, are traced back to the depths of human consciousness, its beliefs and mythology.

I.V. Kurazhova emphasises that the names of animals in different languages have different properties. It points to the individuality of figurative thinking typical of a particular nation [2]. Therefore zoosemic (or animal) adjectives (sheepish, sluggish, dogged etc.) cannot but reflect peculiarities of the perception of animals in different linguocultures.

The wide range of animal adjectives in the English language undoubtedly testifies to its linguocultural specificity determined by ethnic mentality that directly influences the formation of certain words and concepts. In addition, the anthropocentric nature of these adjectives suggests a nominative tendency based on comparative characteristics of human beings and animals. Comparability and comparative similarity of some features displayed by people and animals indicate the ancient logico-semantic nature of these adjectives dating back to the time when primitive culture allowed a person to be in close contact with the animal world, which in turn impacted on their mental processes. Culture-specific words are conceptual tools that reflect the past experience of society / its ideas about various things, make them an integral part of culture.

A comparative analysis of anthropocentric features correlated with animal attributes helps a native speaker to structure reality and understand human nature. According to V.A. Maslova, "most of the information about the world is channelled to an individual by means of language, that's why she/he lives more in a world of concepts that he/she created for intellectual, spiritual and social needs rather than in a world of objects and things" [4].

It is worth mentioning that the formation of animal adjectives is effected mainly by adding suffixes -like, -y, -ish, -ine or -ed to a noun denoting an animal. Such adjectives

are prototypical elements forming the nucleus of the lexical subclass in question. However, there are zoosemic adjectives formed not from the names of animals, but from lexemes semantically related to the animal world. Their peculiarity lies in the fact that their initial semantics is directly correlated with the animalistic component; however, during the historical development of the linguistic space, these lexical units acquired a certain degree of independence from the animalistic component, due to which the semantic structure of the adjective is expanded. They are localised at the periphery of the lexical subclass. The paper explores cross-cultural peculiarities of such peripheral zoosemic adjectives as cold-blooded, fishy, furry, and spineless.

The adjective cold-blooded was initially motivated by the name of a special category of animals – cold-blooded animals. Applied to man, it acquired different shades of meaning. It is worth mentioning that cold-blooded animals change their body temperature depending on external factors and susceptibility to environmental variability. This ability, known as poikilothermia, provides successful adaptation to various natural conditions through the adjustment of body temperature. Cold-blooded has several meanings:

- 1) a person / persons who is considered wrong for an action they committed
- 2) cruel, but also off the chain
- 3) a woman who is so sexy you cannot find words to form a description that would suffice [6].

Compared with the English adjective "cold-blooded", the Russian adjective "hladnokrovny" does not have any correlation with the first meaning. The third meaning, which defines a woman as sexually attractive in such a way that it is impossible to find words to describe her appeal, is not reflected in the semantic structure of the adjective "hladnokrovny" either.

In Russian linguoculture, the adjective "hladnokrovny" used with reference to human personality describes a person who remains calm and stress-resistant in situations that increase nervous and emotional excitability. This meaning reflects the correlation of the adjective with the animalistic component, indicating a similarity between a cold-blooded animal with its high degree of adaptability and a person capable of showing stress resistance and of transforming negative emotions such as fear, aggressiveness or anger, as well as of avoiding overreaction. The adjective "hladnokrovny" is defined by S.I. Ozhegov as "calm, having coolness; expressive composure" [7]. Thus, it does not coincide with any of the meanings making up the semantic structure of the English adjective "cold-blooded".

Fishy is a quite specific lexical unit used for homosexuals. It emphasises their focus on effemimation and femininity splitting their personality, which, acquiring feminine behavioural features, loses its masculinity and heterosexuality – something that allows men to find females sexually attractive. Cf:

"In the gay world, more specifically amongst homosexuals, to act or be fishy is to act or be feminine. Also in the tranny world, to be fishy means to excel at a woman's life, without much effort. Fishy is an adjective from the noun fish."

e.g. Girl, I did not even recognize Jacob, he looked so

fishy, who did his make-up?

e.g. Look at Matt trying to be all fishy with those fake eyelashes!!" [6]

The usage of this word, however, cannot shed light on the causes of animalistic motivation as well as the semantic correlation between the noun fish and the adjective

fishy. The only possible correlation can be observed in the existence of the phraseological unit "neither fish, flesh, nor good red herring", containing the noun fish as one of the main semantic components. A closer look at the definition of this idiom ("neither one thing nor another; not recognisable or characteristic of one particular thing") reveals the same tendency of not belonging to one particular gender characteristic of homosexuality. The phraseological unit denotes a person or an object that does not belong to a certain class, just like homosexuals do not rigorously categorise themselves as being male or female. As a homosexual person experiences some sort of personality splitting, one part of which still grasps at masculinity conditioned by physiological characteristics, while the other seeks to be identified with the female gender, embracing female delicacy, emotional instability, sensitivity and affectation, difficulties with identification which such a person can face seem quite understandable.

Furry is quite a remarkable peripheral zoosemic adjective which has come into use relatively recently. It describes fans who are interested in anthropomorphic animals and who refer to themselves as furry fandom:

Furry

1. adj. Having or coated in fur.
2. adj. being related to the furry community, such as art work, stories [6]

"In the simplest sense, furries are fans of anthropomorphic animals. That is, animals with human like features or tendencies (Fox McCloud, Sonic the Hedgehog ... etc.) pretty much all furries will create their own character or "fursona" for use as an art model and roleplaying, the designs of which vary wildly dependant on the artists skill and eye for contrasting colors [you get both amazing and appalling furry, and a wide range of skills between two of them" [6].

The usage of this word is primarily associated with the entry into the mainstream of such American movie characters as Black Panther, Spiderman, Rocket, Groot, Wolverine, Amphibianman, Aquaman, and the growing interest of fans in the anthropomorphic nature of these animals which have a heterogeneous nature. The great interest in such characters is largely due to the fact that the correlation of animal features with anthropocentricity is reflected in them rather eccentrically, which affects their interaction with reality, in most cases producing a shift in mentality and worldview, thus generating a desire either to destroy the mutated heroes, or to admire them.

Spineless is an adjective that, at first glance, does not have animal roots in its motivation, a closer analysis reveals indicates the presence of a zoomorphic source. The original use and formation of this word is associated with invertebrate worms and insects. This term was proposed by J.B. Lamarck as a generalised name for insects and worms. Invertebrates were opposed to vertebrates – a group that comprised fishes, reptiles, birds, and mammals. Eventually, the word "spineless" came to be used was formed with respect to man, because it is characteristic of a human individual to wriggle like a worm to get something he/she wants in a dishonest or unfair way. People sometimes have to develop a certain deviousness to manipulate the decisions and actions of other members of society. Compare:

Spineless

1) A person without a spine. Someone who has some others do the dirty work for them. Someone who backs down from confrontation or sneaks around and has others. e.g. Vitale hired someone else to abuse his ex. What a spineless sack of shit.

2) Someone who cannot or will not do the right thing, even though they are small. Spineless people often use phrases like "I do not give a flying fuck" or "I do not want to get involved".

My brother is spineless, probably, I guess it's ok [6].

The semantic structure of the word spineless described above is correlated with the semantics reflected in the Russian adjective "beshrebetny", because according to Ozhegov's explanatory dictionary, it characterises a person who does not have a firm line of behavior [7]. However, resourcefulness and deviousness are not the only features that are reflected in the adjective spineless. Another meaning indicates lack of motivation and determination in achieving goals, a tendency to let things take their own course and be sent shooting off their own trajectory, which points to the lack of emotional stamina and firmness of character. It also indicates the lack of inner strength to stand up for yourself and resist harassment. In this case, the semantic correlation between the Russian adjective "beshrebetny" and the English "spineless" is clearly observed.

The adjective domesticated is also based on animalistic motivation, and was initially used with reference to animals that were tamed by man and represented an important part of the settled way of life. It is not accidental that the adjective subsequently acquired a broader meaning and was used to describe a person closely connected with keeping house. If we take into account the second lexical meaning, which is regarded as a logical detachment or splintering from the original meaning, then the adjective can be translated into Russian as "hozyaystvenny". Compare:

Domesticated

- 1) a domesticated animal is kept as a pet or lives on a farm (domesticated, tamed);
- 2) a domesticated person is able or willing to do cleaning, cooking, and other jobs in the home [6]

Another meaning of the adjective domesticated describes a person who cannot display firmness and personal invulnerability in marriage. Their aspirations get suppressed due to the fact that their partners tend to be very restrictive keeping their spouse's private life under control. Compare:

3) What happens when you get married. This girl has a girlfriend. For women with a boyfriend, she would be 'domesticating' the man.

e.g. "He's so domesticated now he vacuums the house!" [6]

A semantic detachment from the third meaning can be observed in yet another meaning of the adjective relating to a person who, being married, still has an intimate relationship and sexual intercourse with the previous partner, unable, however, to spice up their relationship:

4) when you sleep w / an ex who's now married and he's boring in bed w / no exciting moves.

- » Ever since he got married, he's just going through the motions. He used to be in my top 3, so fun and wild, what happened?
- » It's the wife, he's been domesticated. [6].

In its original meaning, the adjective predatory was used to denote carnivores; however, this meaning also underwent semantic change due to its shift towards anthropocentric features. As a result, it has been used to describe people with predatory psychological tendencies, based on predisposition to oppression, humiliation, suppression of other people's aspirations. These features are usually very

closely connected with disturbing and threatening behavior which is highly repetitive in nature. They can manifest themselves both in the professional sphere, which allows people to be unscrupulous in achieving and pursuing their goals, and in romantic relationships, which is most often expressed in emotional harassment and verbal abuse. This adjective can also reflect unrestrained desire to have sexual intercourse and/or the inability to hide sexual urge and desire. Compare:

1) a predatory animal kills and eats other animals:

e.g. The owl is a predatory bird that kills its prey with its claws.

2) a predatory person or organization tries to get something that belongs to someone else (mainly disapproving):

e.g. The company spent much effort in avoiding takeover bids from predatory competitors.

3) used to describe someone who expresses sexual interest in a very obvious way (disapproving):

e.g. I hate going to bars on my own because men look at you in such a predatory way. [8]

Thus, zoosemic adjectives demonstrate that language exhibits a sufficient degree of flexibility in the process of historical development and undergoes all sorts of lexical shifts that contribute to changes in the original semantics of a lexical item. Semantic differences between zoosemic adjectives in Russian and English linguocultures, as the study revealed, also indicate different interpretations of the same phenomena by different language communities and enable one to realise the cultural specificity of adjectival units under analysis.

REFERENCES

1. Humboldt, V. Language and philosophy of culture [Electronic resource] / V. Humboldt. - "Progress", 1985. - Access mode: <https://unotices.com/book.php?id=103349&page=94>
2. Kurazhova, I.V. Names of animals as a reflection of the value picture of the world in English linguoculture: dis. ... cand. philol. Sciences / I.V. Kurazhov. - Ivanovo, 2007. - 201 with.
3. Lavrova, O.V. Country-specific component of animal names in the aspect of intercultural communication: dis. ... cand. ped. Sciences / O. V. Lavrova. - St. Petersburg, 2009. - 265 p.
4. Maslova, V.A. Lingvokulturologiya: Ucheb.posobie for stud. supreme. Education, Institutions / V.A. Maslova. - Moscow: Publishing Center "Academy", 2001. - 208 p.
5. Megrabova, E.G. On the rank of adjectives in English / EG. Megrabova. - The Bitter Year: 1976.
6. <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=cold%20blooded>
7. <http://www.ozhegov.org/>
8. <https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/predatory>

821.111.09

Рябых Екатерина Борисовна

ТГУ им. Г.Р. Державина, Факультет Филологии и Журналистики, Кафедра Зарубежной филологии и Прикладной лингвистики, доцент, кандидат филологических наук

Коломлина Ирина Владимировна

ТГУ им. Г.Р. Державина, Факультет Филологии и Журналистики, Кафедра Зарубежной филологии и Прикладной лингвистики, студентка 3 курса направления подготовки «Зарубежная филология»

ФЕНОМЕН «МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА» В ТВОРЧЕСТВЕ КАДЗУО ИСИГУРО

Аннотация: В настоящей статье проводится исследование феномена «мультикультурализма», свойственного для литературы XXI века, прослеживающегося в творчестве британского писателя японского происхождения Кадзую Исигуро, лауреата Нобелевской премии по Литературе. На примере произведений всемирно известного автора «Остаток дня» и «Не отпускай меня» рассматриваются характерные особенности, принадлежащие японской и английской литературной и культурной традиции.

Ключевые слова: Кадзую Исигуро, Нобелевская премия по Литературе, мультикультурализм, японская культура, английская культура, моно-но аварэ, эвфемизм, долг, стереотип.

THE PHENOMENON OF “MULTICULTURALISM” IN KAZUO ISHIGURO’S WORKS

Abstract: In this article is an undertaken study on the phenomenon of “multiculturalism”, which is known as the characteristic feature of current literature process. This phenomenon can be observed in Kazuo Ishiguro’s works, who is a Nobel Prize-winning English writer. He was born in Japan and moved to the UK in 1960. The article is devoted to find out the characteristics which are common to the Japanese and English literature tradition and cultural reality in works by Kazuo Ishiguro – Never Let Me Go and The Remains of the Day.

Keywords: Kazuo Ishiguro; the Nobel Prize; multiculturalism; Japanese culture; English culture; mono-no aware; euphemism; duty; stereotype.

XXI век породил новую для исследователей языка и культуры проблему, имеющую связь с процессом мировой глобализации. Из-за непрерывного диалога культур всё большую актуальность приобретает феномен мультикультурализма, который находит своё отражение и в современном литературном процессе. В настоящее время существует множество англоговорящих писателей разных национальностей, которых можно причислить к «мультикультурным»: С. Рушди, В. Найпол, Ш. Найпол, Б. Окри, Т. Мо, Д. Кутзее, Х. Курейши, Ч. Ачебе, В. Сет, Б. Эмечет, К. Филиппс и др. Многие из этих авторов являются выходцами из бывших британских колоний. Но среди них следует также назвать и британского писателя

јапонскога происхожђења, лауреата Нобелевской премии по Литературе (2017) Кадзуо Исигуро (Kazuo Ishiguro, род. 1954), называющега себя «гражданином мира», «международным» писателем.

Кадзуо Исигуро переехал в Великобританию, когда ему едва исполнилось 6 лет, здесь же получил своё образование, в последствие принял британское гражданство. Многие современные исследователи проводят параллель между его романами и произведениями Д. Конрада и В. Набокова, так как он мастерски использует английский язык в своих работах и причисляет себя к писателям западноевропейской традиции. «Моя цель - писать международные романы», - говорит он в интервью для одной известной Британской газеты, понимая под таковым роман, который мировоззренчески близок людям разных стран. Его произведения неоспоримо совмещают в себе две культурные реалии, поэтому это позволяет нам говорить о поэтике произведений, соотносимой как с английской, так и японской литературной и культурной традицией.

В рамках настоящей статьи для нашего исследования были взяты работы Нобелевского лауреата по Литературе разных этапов его творчества, которые могли бы помочь нам выявить его индивидуально-авторские особенности видения мира, проявляющиеся в языке и выраженные посредством его, в контексте двух различных культур - Запада и Востока.

Критики считают, что третий роман Исигуро, имеющий название «Остаток дня» (The Remains of the Day, 1989), является бесспорно «истинно английским». Благодаря этой работе автор нашёл своих читателей уже за пределами Великобритании и получил одну из престижных наград в области литературы - The Booker Prize в 1989 году.

В своей исследовательской работе Е.Н. Белова предполагает, что данное произведение таковым считается, потому что главный герой этой работы - Стивенс - постоянно задаётся злободневным вопросом: «Что значит быть англичанином?..»

Обратимся к краткому содержанию произведения. Действия происходят в 20е – 30е годы XX столетия на фоне политической ситуации по завершению Первой Мировой войны и подписания Версальского договора. Стивенс отработал почти всю свою жизнь в доме на почтенного лорда Дарлингтона, и теперь выполняет ту же самую «службу», в том же самом доме. Но сменился его хозяин - им стал богатый человек из Америки, некто Фаррадей - по понятиям почтенного английского слуги - молодой иностранец, который не знает этикета и вечно подшучивает над дворецким старого уклада жизни. Чтобы восполнить штат прислуг, главный герой отправляется на встречу с бывшей «экономкой» Мисс Кентон в надежде, что она вернётся на прежнюю работу. И за шесть дней пути он вспоминает своё прошлое, то в каких условиях работал на лорда Дарлингтона.

Мы уверены, что в данном романе автор, пользуясь своим положением, может взглянуть с «нейтральной» стороны на своего героя, что характерно для мультикультурной литературы XXI века. Такой «критический» взгляд «извне» помогает разграничить принадлежность героев к разным культурным реалиям. Кадзуо Исигуро сталкивает в «Остатке дня» Стивенса и Фаррадея, с которым дворецкий принимает попытки ужиться, и описывает появляющиеся при этом смешные ситуации. Главный герой не может понять точно, когда его новый хозяин шутит, и уловить смысл этих «колкостей». В довершение, его типично английское воспитание - сдержанность во всём - ставит персонажей в нелепое положение и в большинстве случаев приводит к недопониманию:

«...‘God help us if she (Farraday’s wife) does come,’ Mr Farraday replied. ‘Maybe you could keep her off our hands, Stevens. Maybe you could take her out to one of those stables around Mr. Morgan’s farm. Keep her entertained in all that hay. She may be just your type.’ For a moment or two, I had not an idea what my employer was saying. Then I realized he was making some sort of joke and endeavored to smile appropriately, though I suspect some residue of my bewilderment, not to say shock, remained detectable in my expression...»

Образ Стивенса помогает нам также уловить задумку автора - тот не раз показывает нам настоящего английского дворецкого, для которого преданность своему делу и достоинство стоят превыше всего. Сам герой часто размышляет о том, «каким должен быть правильный дворецкий» и «где проживают истинные представители данной профессии»:

«...A great butler can only be, surely, one who can point to his years of service and said that he has applied his talents to serving a great gentleman - and through the latter, to serving humanity...»

«...It is sometimes said that butlers only truly exist in England. Other countries, whatever title is actually used, have only manservants. I tend to believe this is true. Continentals are unable to be butlers because they are as a breed incapable of the emotional restraint which only the English race is capable of. [...] when you think of a great butler, he is bound, almost by definition, to be an Englishman...»

По словам Е.Н. Беловой, Кадзую Исицуро часто в произведении «Остаток дня» высмеивает Стивенса, который пытается уложиться в своё «идеальное» видение мира. Порой сквозь насыщенность текста поэтическими средствами выразительности ирония настолько неощутима, что может пониматься как единое целое, вышестоящее, по отношению ко всему тексту произведения, как в случае с описанием природы в отрывке, в котором показано читателям путешествие Стивенса. Герой отмечает величие - greatness - «чисто английского» ландшафта:

«...The English landscape at its finest - such as I saw this morning - possesses a quality that the landscapes of other nations, however more superficially dramatic, inevitably fail to possess. It is, I believe, a quality that will mark out the English landscape to any objective observer as the most deeply satisfying in the world, and this quality is probably best summed up by the term ‘greatness’...»

Величие ландшафта должно в свою очередь соотноситься с достойным и упорядоченным образом жизни самого Стивенса, о чём рассуждает сам герой, используя не раз имя прилагательное «великий» в сочетании с именем существительным «дворецкий», обыгрывая тем самым в контексте два однокоренных слова, имеющих одно семантическое значение, «great» и «greatness»:

«...What is a ‘great’ butler? I recall many hours of enjoyable discussion on this topic...»

Но Стивенс, напротив, постепенно теряет уверенность в том, какой путь в жизни стоит счесть правильным, как утверждает Е.Н. Белова. Данное чувство «неуверенности» прослеживается в разговоре с Мисс Кентон:

«...You see, I trusted. I trusted in his (Mr. Darlington) lordship’s wisdom. All those years I served him, I trusted I was doing something worthwhile. I can’t even say I made

my own mistakes. Really - one has to ask oneself - what dignity is there in that?...»

Стереотипы и клише об Английской нации, которые использует Кадзую Исигуро в своём произведении «Остаток дня», не только помогают читателям легче понять задумку автора, но и вполне могут обозначаться как характеристика мыслей и чувств персонажа, форма подтекста. Данные стереотипы, как показывает практика, чаще всего появляются в тексте с целью проникнуть глубже в сознание героя, понять его действия в соответствие с его культурным видением мира и сопоставить его точку зрения с мнением автора, что нередкое явление в мультикультурной литературной традиции.

Полной противоположностью культурного восприятия мира считается антиутопия Кадзую Исигуро «Не отпускай меня» (Never Let Me Go, 2005), которая несёт в себе множество отсылок к японской культуре.

«Не отпускай меня» - книга, где ведётся описание воспоминаний Кэти Ш. о её детстве в Хейлшеме, отношениях с Томми и Рут, любви, о постоянном поиске ответов и обреченности. Сюжет развивается в антиутопической Великобритании 90-х годов, где создаются клоны, которые являются донорами жизненно важных органов.

В произведении Кадзую Исигуро поднята тема одиночества, которая так часто отражена в японской литературной традиции. «物の哀れ» - что в переводе с японского языка означает «печальное очарование вещей», то, что пытается донести до нас автор сквозь призму некоторых сцен - канонов восточной эстетики: герои Исигуро беседуют и любуются «английскими видами», лодкой, утопающей в болоте:

«...In front of us there was open marshland as far as we could see. The pale sky looked vast and you could see it reflected every so often in the patches of water breaking up the land. Not so long ago, the woods must have extended further, because you could see here and there ghostly dead trunks poking out of the soil, most of them broken off only a few feet up. And beyond the dead trunks, maybe sixty yards away, was the boat, sitting beached in the marshes under the weak sun...»

Помимо использованного приёма «разговор героев на фоне прекрасного ландшафта», «Не отпускай меня» Кадзую Исигуро отличается немногословным, но тщательно продуманным описанием деталей (описание любимой кассеты Кэти), воссоздающих с точностью «восточную нотку» в антиутопии: множество эвфемизмов - замена слова смерть на «завершение», умолчание в диалогах, их оборванность и скованность в репликах героев. В совокупности с компонентами эстетического и этического характера, данные приёмы находят своё соответствие в японской литературе, помогая провести параллель между стилем произведения Кадзую Исигуро и авторов Востока:

«... Chrissie leaned over the table towards me and said quietly, like she was explaining to a child: «He's being a carer. What else do you think he'd be doing here? He's a proper carer now.» There was a bit of shifting, and I said: «That's what I mean. We can't just go and visit him.» Chrissie sighed. «Okay. We're not supposed to visit carers. Absolutely strictly speaking. Certainly not encouraged.» Rodney chuckled and added: «Definitely not encouraged. Naughty naughty to go and visit him.» «Very naughty,» Chrissie said and made a tutting noise...»

«...I'll tell you something I heard about Chrissie. I heard she completed during her second donation.»...»

Существует ещё одна характерная особенность видения мира, которая находит своё отражение в японской культурной традиции - присутствие чувства долга на протяжении всей жизни. Мы можем обратить внимание, что на фоне типичных английских пейзажей происходит нечто необычное - клонирование. Клоны, которые в последствие становятся донорами и их готовят к 4 «выемкам», где последняя становится роковой - смертельной, не пытаются избежать жестокой участи, они, наоборот, придерживаются законов самурайского кодекса, следуют своему предназначению в этом мире и ожидают время, когда нужно будет исполнить свой долг:

«...But I'll (Tommy) be all right, Miss, I'm really fit, I know how to look after myself When it's time for donations, I'll be able to do it really well...»

Продолжая разговор о японской культурной традиции, стоит отметить, что для данной нации счастье никогда не является главным в жизни, поэтому любовь как высшая степень проявления счастья для них также не является самым значимым в жизни. В Японии принято считать, что любовь не должна мешать исполнению своего долга, предначертанного судьбой. Тем самым мы можем оправдать Томми, который поступает в соответствии с восточным видением мира. В диалоге с Кэти можно проследить, что он высоко ценит её, но отказывается от любви, просит девушку уехать, чтобы спокойно завершить свой путь, так как это предречено всем донорам-клонам. В соответствие с канонами восточной литературы, данный разговор происходит на фоне чарующей глаз природы и содержит художественные средства выразительности:

«...I (Tommy) keep thinking about this river somewhere, with the water moving really fast. And these two people in the water, trying to hold onto each other, holding on as hard as they can, but in the end it's just too much. The current's too strong. They've got to let go, drift apart. That's how I think it is with us. It's a shame, Kath, because we've loved each other all our lives. But in the end, we can't stay together forever...»

Японцы назвали бы финал произведения красивым, романтичным и счастливым. В действиях героев увидели бы самопожертвование ради общества и государства, ради высшей цели. Для европейского читателя мы хотели бы отметить, что он ярко отражает всю обреченность и жестокость этого нового мира. На этот счёт Кэти имеет своё мировоззрение, в котором пройдя сквозь трудности, потерю двух близких ей людей, она продолжает идти в том направлении, где судьба уготовила ей место, и нести свой долг, как настоящий самурай, хотя произошедшие события затронули внутренние струны души девушки.

«...That was the only time, as I stood there, looking at that strange rubbish, feeling the wind coming across those empty fields, that I started to imagine just a little fantasy thing, because this was Norfolk after all, and it was only a couple of weeks since I'd lost him. I was thinking about the rubbish, the flapping plastic in the branches, the shore-line of odd stuff caught along the fencing, and I half-closed my eyes and imagined this was the spot where everything I'd ever lost since my childhood had washed up, and I was now standing here in front of it, and if I waited long enough, a tiny figure would appear on the horizon across the field, and gradually get larger until I'd see it was Tommy, and he'd wave, maybe even call. The fantasy never got beyond

that—I didn't let it—and though the tears rolled down my face, I wasn't sobbing or out of control. I just waited a bit, then turned back to the car, to drive off to wherever it was I was supposed to be...»

Таким образом, две противоположные картины мира, которые отражены в произведениях британского писателя японского происхождения, лауреата Нобелевской премии по Литературе (2017) Кадзую Исигуро, сливаются в его творчестве воедино, прививая интерес Западных и Восточных читателей к новой мультикультурной традиции в литературе, создавая неповторимые и рекомендуемые к прочтению любой аудитории произведения.

ИСПОЛЬЗОВАННЫЕ РЕСУРСЫ

1. Ishiguro, Kazuo. *The Remains of the Day*. New York: Vintage Books, 1993.
2. Al Tajjarová, Zuzana. Bachelor's Thesis «The Theme of Englishness in Kazuo Ishiguro's *The Remains of the Day* and Julian Barnes' *England, England*». Charles University in Prague, 2013.
3. Белова, Е.Н. Поэтика романа Кадзую Исигуро «Не отпускай меня» (к проблеме художественного мультикультурализма): автореф. дисс. к -та филол. наук. Воронеж, 2012.
4. Белова, Е.Н. Роль стереотипов и клише в «национальных» романах К. Исигуро. Электронная публикация на диске по итогам Межд. науч. конф. им. М.В.Ломоносова. М., 2011. С.103-104.
5. shiguro, Kazuo. *Never Let Me Go*. London: Faber and Faber, 2005.
6. Нестеренко, Ю. С. Элементы японской культуры в романе Кадзую Исигуро «Не отпускай меня». Знание. Понимание. Умение. Выпуск 4. 2015. С. 326-334
7. Клюшина, Е.Ю. Западное и Восточное начало в романе Исигуро Кадзую «Не отпускай меня». Зарубежная литература: контекстуальные и интертекстуальные связи. Материалы IX ежегодной всероссийской студенческой научно-практической конференции студентов, магистрантов и аспирантов. Екатеринбург, УрФУ, 2017. С. 66-69.
8. Андриенко, В.П., Конева, Н. В. Влияние мультикультурализма на литературу (на примере творчества Кадзую Исигуро) Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии. сб. ст. по материалам LX междунар. науч.-практ. конф. – № 5 (56). – М., Изд. «Интернаука», 2017. с. 51-55
9. Králová, Martina. Bachelor's Thesis «Japan in the Novels of the British Writer Kazuo Ishiguro». Charles University in Prague, 2008.
10. Vinduška, Josef. Final Thesis «Possible Readings of Kazuo Ishiguro's *Never Let Me Go*». Charles University in Prague, 2009.

27-14-1

Кирил Трајчев
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

ПРОБЛЕМОТ НА БОГОПОЗНАНИЕТО И ОБОЖУВАЊЕТО НА ЧОВЕКОТ ВО ФИЛОСОФИЈАТА НА СВЕТИ ГРИГОРИЈ ПАЛАМА

Апстракт: Свети Григориј Палама е еден од најголемите авторитети во византиската философија. Тој направил аргументација и синтеза на многу значајни постулати и гледишта од византиската мисла. Едни од најважните резултати постигнати во неговата философија се поврзани со проблемот на богопознанието и проблемот на обожувањето на човекот. Неговите тврдења и аргументи во врска со богопознанието се базирани на т.н. апофатичка философија и неможноста Бог да се познае со разум. Учењето за обожувањето на човекот Свети Григориј Палама го темели на претпоставките за создавањето на човекот по образ и подобие божјо, вoplотувањето на Логосот божји и силата на човековото заедничарење со Бога во Светиот Дух.

Клучни зборови: богопознание, апофатичка филозофија, обожување на човекот, Свети Григориј Палама

THE PROBLEM OF KNOWLEDGE OF GOD AND THE DEIFICATION OF MAN IN THE PHILOSOPHY OF SAINT GREGORY PALAMAS

Abstract: Saint Gregory Palamas is one of the greatest authorities in the byzantium philosophy. He has made an argumentation and syntheses to many important postulates and views of byzantine thought. Some of the most important results achieved in his philosophy are connected with the problem of knowledge of God as well as the problem of deification of man. His claims and arguments about knowledge of God are based on the so-called apophatic philosophy and inability to discern God with mind. The teaching of Saint Gregory Palamas about the deification of man was based on the assumptions about the creation of the living image of man and likeness of God, the incarnation of the Logos of God and the power of human communion with God in the Holy Spirit.

Keywords: knowledge of God, apophatic philosophy, deification of man, Saint Gregory Palamas

Философското учење на Свети Григориј Палама според многу убедувања на историчарите, теолозите и философите е секогаш актуелно, современо и провокативно. Тоа се должи на специфичноста на проблемите што се третирани во неговата философија, но и на оригиналниот пристап во решавањето на истите. Значаен сегмент од корпусот прашања и проблеми кои ги разгледува овој философ е и тој кој ги сочинува и тие кои се поврзани со богопознанието и со обожувањето на човекот.

I.

Проблемот за можноста и патиштата на богопознанието зазема значајно место во философијата на Свети Григориј Палама. Овој проблем и прашањата врзани за него ја сочинуваат аскетско – гносеолошката основа на философскиот систем на Палама.

Уште на самиот почеток треба да се истакне тврдењето на Палама за непознатливоста на Бога со разум, неговата неискажливост со зборови, како и неговата совршена недефинирливост. Во оваа проблематика кај Палама нема ништо ново, туку само се продолжува учењето на Свети Григориј Ниски, Псевдо – Дионисиј Ареопагит и други философи од т.н. апофатичка философија. Според Лоски „Бог е иманентен и трансцендентен истовремено, иманентноста и трансцендентноста се претпоставуваат една со друга. Чистата трансцендентност не е можна: ако го достигнеме Бога како трансцендентна причина на вселената, значи дека тој не е чисто трансцендентен, исто како што самото познание на причината претпоставува познание на последователното. Во дијалектиката на откровението, иманентноста ни дозволува да го именуваме трансцендентното. Но не би имало иманентност, кога трансцендентноста со своите длабочини не би била достапна.“¹ Од тука произлегуваат причините зошто византиските отци во познанието на Бога ги попатот на одрекувањето (апофатизмот). Апофатичкиот (негативниот) начин на познание се стреми Бога да го познае не во она што тој е, туку во тоа што тој не е. Тој пат на познание се состои од последователни одрекувања. Во богопознанието процесот на елиминација претставува неопходна етапа. Тоа е интелектуален процес, но и духовно чистилиште (катарза), кое ги отстранува сите форми на идентификување на Бога со она што тој не е. Но, парадоксот е во тоа што процесот сам по себе не допушта човекот да познае за Бога било што повеќе од тоа дека тој е непознатлив и несфатлив.² Божјата несфатливост и непознатливост се карактеризираат како трансцендентност, како состојба која го надминува светот и истовремено излегува од мерилата на светот. Божјата иманентност од своја страна значи вклучување на Бога во системот на светот, внатре кој тој создава услови кои би овозможиле заедница помеѓу него и внатресветските суштества.³

Може да се наведуваат повеќе примери за апофатизам во источната православна мисла, но овде ќе се задржиме на учењето на свети Григориј Палама со наведување на еден фрагмент од неговото дело. „Надсуштинската природа на Бога не може да биде исказана, ни замислена, ниту видена – бидејќи таа е оддалечена од секое нешто и е повеќе отколку непознатлива, зашто е носена од несфатливи мисли на небесните духови – непознатливи и неискажливи за сите и за секогаш. Не постои име, ни во овој ни во идниот век за да ја именува (надсуштинската природа), ниту збор најден во душата и изговорен од јазикот, ниту чувствен или разбирлив допир, ниту слика, за да даде некакво сознание за нејзиниот предмет, освен совршента непознатливост што ја признаваме јавно, негирајќи сè што е и што може да биде именувано. Никој не може да ја нарече суштината или природа на сопствен начин, ако навистина ја бара вистината, која е над секоја вистина. Ако Бог е природа, тогаш она што останува не е природа; ако она што не е Бог е природа, тогаш Бог не е природа и дури тој не е што другите нешта се (постојат).“⁴

1 Владимир Лоски, Догматика, Ѓаконија, Скопје, 1998, стр. 9.

2 Јован Мајендорф, Византиско богословље, Каленић, Крагујевац, 1985, стр. 15.

3 Панајотис Христу, Тајна Бога; Тајна човека, Хиландарски фонд, Богословског факултета СПЦ, Београд, 1999, стр. 27,40.

4 Цитирано според Владимир Лоски, Мистична теологија на црквата од Исток, Табернакул, Скопје, 1991, стр. 53-54.

Неможноста Бог да се познае со разум не го доведува Свети Григориј до заклучок за неговата целосна непознатливост и непристапност за човекот. Möglichkeitта за богоопштење е заснована на својствата на човековата природа и неговата положба во вселената.⁵

Според зборовите на значајниот современ српски теолог Атанасије Јевтиќ⁶ може скоро со сигурност да се тврди дека целото богословско сведоштво на Свети Григориј Палама извира од евангелското сведоштво на Светиот апостол Јован Богослов содржано во зборовите: „Бога никој никогаш не го видел; единородниот Син, кој е во крилото на Отецот – Он го објави“ (Јн. 1, 18).⁷ Овој фрагмент од Јовановото Евангелие доволно јасно зборува за две основни библииски вистини за Бога.

Првата е содржана во првиот дел од фрагментот: „Бога никој никогаш не го видел“ и сведочи за недостапноста и несфатливата тајна на трансцендентниот Бог. Токму во ова и се состои еден значителен дел од апофатичката теологија на Свети Григориј Палама, со што се потврдува и целосната немоќ на човековиот разум и човековите зборови да ја разберат и автентично да ја изразат тајната за Бога.

Вториот дел од фрагментот: „Единородниот Син, кој е во крилото на Отецот – Он го објави“, зборува за јавувањето и откривањето на тој непознат Бог. Во оваа евангелска вистина е содржан вториот сегмент на философијата на свети Григориј Палама - катафатичноста. Воплотениот Син божји, Христос им ја открива на луѓето и светот светата и животворната Троица, Бога кој вистински є (Јахве или Суштен). Тој е единствен, жив и вистински Бог и така им дарува на луѓето вистинско богопознание, а со тоа и богоопштење, заедница со Бога и вечен живот.

II.

Своето учење за обожувањето на човекот Свети Григориј слично на некои византиски отци го темели врз следните претпоставки:

1. Создавањето на човекот по образ (икона) и подобие (омиосис) божјо,
2. Воплотувањето на Логосот божји,
3. Силата на човечкото заедничарење со Бога во Светиот Дух.⁸

Поимот „икона“ е многузначаен и динамичен, па Палама секогаш разликува „икона божја“ и оној кој е по иконата божја. Иконата божја е Синот божји, додека човекот е същество създадено според иконата божја. И покрај ова Палама како и многу други теолози човекот го нарекува икона божја, но обяснува дека во во тој случај човекот е нејасна икона божја за разлика од Синот, кој е идентична икона божја. Кога зборува за човекот како икона божја, Палама мисли на „иконата“ како однос кон целокупниот човек и кон неговото тело и кон душата. Според православното предание и според Паламовата философија, човековата душа не е заробена во телото, па според тоа и не тежне да се ослободи од заробеништвото, како што тврделе неоплатонистите. Соединетоста на душата и телото е така хармонична што душата никогаш не сака да го напушти телото, ниту кога е нападнато од болест или друга неприлика. Палама вели: „Името човек

⁵ Василије Кривошein, Аскетско и богословско учење Светог Григорија Паламе, во зборникот Православље и мистика светлости, Православна и мисионерска школа при храму св. Александра Невског, Београд, 2003, стр. 358.

⁶ Јеромонах Атанасије Јефтић, „Онај који јесте – живи и истинити Бог светог Григорија Паламе“, Теолошки погледи бр. 1-3, Београд, 1985, стр. 96-97.

⁷ Свето Писмо, Библииско друштво, САС на МПЦ, Лондон; Скопје, 1990, стр. 105. Од Новиот Завет

⁸ Георгије Манзаридис, Обожење човека по св. Григорију Палами и православном предању, во зборникот Православље и мистика светлости, Православна мисионерска школа при храму св. Александра Невског, Београд, 2003, стр. 270.

не им се дава одвоено на телото или на душата, туку и на двете заедно, бидејќи тие заедно биле создадени по образ божји”⁹. Според Палама „човекот е повеќе (од) образ божји отколку ангелите, бидејќи човековиот дух соединет со телото има животна енергија, со која го управува и оживува телото – способност која ја немаат ангелите, иако се поблизу до Бога.”¹⁰

Сфаќањето на човекот како микро-космос и центар на светот било присутно уште од антиката, а го наоѓаме и кај многу црковни учители, како и кај Палама. Целиот видлив и материјален свет е создан поради и за човекот. Па, поради тоа, и човекот е еден вид епилог во делото на вкупното божјо создание. Според зборовите на Палама „човекот е возглавје на сите божји созданија и украс не само на видливиот, туку и на невидливиот свет.”¹¹

Слободната човекова волја е важен составен дел на она што во човекот е „по икона“. Човековата волја е од клучна важност уште пред „прадителскиот грев“, а остварувањето на божјиот план за човекот и по Христовото доаѓање и остварувањето на неговата мисија е во некаква зависност од слободната човекова волја.

Човекот може да ја познае смислата и целта на својот живот единствено преку близкост со Бога и преку неговата благодат. Од моментот кога е создан, човекот се стреми да се доближи до својот пралик (прволик) – Бога и на тој начин да се обожи. Ова човеково движење од „икона“ кон праликот се опишува со изразот „уподобување на Бога.“¹² Зборот подобие изразува нешто динамично, сеуште неостварено, а додека икона (образ) означува реализирана состојба која создава појдовна позиција за стекнување на подобие. Овие зборови, во голем дел од егзегетската литература, се земаат како синоними, така што и Палама не инсистира на нивно разликување, иако е свесен за разликата и истата ја споменува. „Она што е „по икона“ е заедничко за сите луѓе, а она што е по подобие е потенцијал.“¹³ Иако човекот се отуѓил од Бога, Бог не престанува да се грижи за неговото спасение. Тој на човекот му дарувал сетилен свет, за како одраз на небесниот свет го воздигне самиот човек кон Творецот. Бог му дал и внатрешен етички закон кој претставува непогрешлив судија и учител.

Но ова откровение, кое му е дадено на човекот во сетиленот свет, и внатрешниот етички закон, според Палама, се само увод и подготовка за премудроста божја, која се јавува преку откровението Христово. Во омилијата кажана на велика сабота Палама зборува за воплотувањето божјо: „Синот божји стана човек за да ни покаже на какви височини ќе нè воздигне; да нè сочува од самовознесение во кое би паднале мислејќи дека можеме сами да се исправиме од последиците на нашиот грев; за, како вистински посредник и оној кој е и Бог и човек, да ги собере расеаните делови од нашата природа; да ги раскине оковите на гревот; да ја очисти нечистотијата што ја внесува гревот во нашата плот; да покаже љубов кон нас; да ни разјасни во какви длабочини на злото сме паднале, од кои единствено воплотувањето божјо може да нè избави ...“¹⁴.

9 Цитирано според Владимир Лоски, *Мистичната теологија на црквата од Исток*, Табернакул, Скопје, 1991, стр. 135.

10 Исто стр. 135.

11 Цитирано според Георгије Манзаридис, *Обожење човека по св. Григориј Палами и православном предању*, во зборникот *Православље и мистика светости*, Православна мисионерска школа при храму св. Александра Невског, Београд, 2003, стр. 273.

12 Исто, стр. 270.

13 Исто, стр. 274.

14 Исто, стр. 277.

Свети Григориј Палама јасно истакнува дека обновувањето во Христо не е обновување на поединечните човекови ипостаси, туку обновување на човековата природа со која Бог Логос се соединил во својата сопствена ипотас. Во една од омилиите Палама вели: „Тој ја обновил не нашата ипостас, туку нашата природа, која ја примила, со која се соединил во својата сопствена ипостас.“¹⁵

Поседувајќи ја полнотата на божјата благодат, Христовата човечка природа таа благодат ја пренесува на сите луѓе. Сите верни кои учествуваат во благодатта на Светиот Дух стекнуваат во себе трајно обновување и стануваат „духовни“.

Според Свети Григориј Палама човекот е создадено суштество кое е во зависност и хармоничен спој со несоздаденото битие. Всушност Бог и човекот се неразделна целина, бидејќи самиот човек живее во материјален свет симболизирајки го духовниот и копнеен за Бога и вечен живот.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Davy, Mary – Maedeleine, Enciklopedija mistika, T. 1, Naprijed, Zagreb, 1990.
2. Enciklopedija živih religija, Nolit, Beograd, 1992.
3. Nikolau, T., „Temeljne misli o vizantijskoj filozofiji“, Gledišta br. 1- 6, Beograd, 1995.
4. Георгиева – Петковска, Вера , Византиска филозофија, Табернакул, Скопје, 2001.
5. Георгиева, Вера , Филозофија на исихазмот, Табернакул, Скопје, 1993.
6. Јевтић, Атанасије. , Философија и теологија, , Братство Св. Симеона Мироточивог, Врњаци, 2004.
7. Јевтић, Атанасије. , „Онај који јесте – живи и истинити Бог Светог Григорија Паламе“, Теолошки погледи бр. 1-3, Београд, 1985.
8. Керн, Кипријан, Антропологија Светог Григорија Паламе, Епархијски управни одбор Епархије жичке, Краљево, 2012.
9. Лоски, Владимир , Догматика, Гаконија, Скопје, 1998.
10. Лоски, Владимир , Мистичната теологија на црквата од Исток, Табернакул, Скопје, 1991.
11. Лоски, Владимир , „Теологијата на светлината во мислата на Свети Григориј Палама“, Домострој бр. 3-4, Скопје, 1993.
12. Лурје, В. М. , Историја византијске философије, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 2010.
13. Мајендорф, Јован , Свети Григориј Палама и православната мистика, Библиотека Воведение, Велјуса, 2001.
14. Мајендорф, Јован, Увод у светоотачко богословље, Пролог, Врњачка бања, 2008.
15. Мајендорф, Јован, Свети Григориј Палама и исихастичка духовност, Задужбина Светог манастира Хиландара, Београд, 2012.
16. Мајендорф, Јован , Византијско богословље, Каленић, Крагујевац, 1985.
17. Мајендорф, Јован, Византијско наслеђе у Православној цркви, Епархијски управни одбор Епархије жичке, Краљево, 2006.
18. Палама, Григориј , „Слово за оние коишто свето безмолствуваат“, Домострој бр. 3-4, 5, 6-7, 8, 9-10, 11-12, 13-14, 15, Скопје, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997.
19. Палама, Григориј, Тријадите во одбрана на светите исихасти, Табернакул, Скопје, 2001.
20. Палама, Свети Григорије, Господе, просвети таму моју, Православна мисионарска школа при храму Св. Александра Невског, Београд, 2005.

21. Палама, Свети Григорије, О исхођењу Светог Духа; Противнатписи; Посланице, Беседа, Нови Сад, 2012.
22. Палама, Свети Григорије, Слова у одбрану светих исихаста, Беседа, Нови Сад, 2012.
23. Палама, Свети Григорије, Догматске и вероисповедне расправе, Беседа, Нови Сад, 2012.
24. Палама, Свети Григорије, Посланице, Беседа, Нови Сад, 2014.
25. Палама, Свети Григорије, Полемичка слова (1-3), Беседа, Нови Сад, 2014.
26. Православље и мистика светлости (зборник о Св. Григорију Палами), Православна мисионарска школа при храму Св. Александра Невског, Београд, 2003.
27. Радовић, Амфилохије, Богословска слова, Светигора, Цетиње, 2012.
28. Радовић, Амфилохије, Тајна Свете тројице По Свеом Григорију Палами, Светигора, Цетиње, 2012.
29. Санџакоски, Стефан, Апофатичка философија, Три, Скопје, 2003.
30. Свети Григорије Палама у историји и садашњости, Духовна академија светог Василија Острошког у Србињу, Србиње – Острог – Требиње, 2001.
31. Свето Писмо, Библиско друштво, САС на МПЦ, Лондон; Скопје, 1990.
32. Скрима, А., „Апофаза и њена значења у духовној традицији источног хришћанства”, Градац бр. 115, Чачак, 1995.
33. Татакис, Василиј, Историја на византиската филозофија, Култура, Скопје, 1998.
34. Хоружи, С. , „Проблем личности у православљу: мистика исихазма и метафизика свејединства”, Источник бр. 24, Београд, 1997.
35. Христу, Панајотис , Тајна Бога; Тајна човека, Хиландарски фонд Богословског факултета СПЦ, Београд, 1999.

MSc Shqipe Morina
South East European University

LANGUAGE, CULTURE AND IDENTITY THROUGH ENGLISH LANGUAGE IN A MULTI-ETHNIC SOCIETY - A CASE STUDY IN WESTERN BALKAN COUNTRIES

Abstract: This article examines what the concepts of language, culture and identity mean in relation to English used as a second Language in Western Balkan Countries.

To accomplish this study, we will be based on data from documents, reports, ethnographic studies, and other materials. The data suggests that English in this context is used to articulate and enact cultures and identities. This challenges existing categorizations of languages, cultures and identities; in particular, the supposedly inexorable connections between a target language and target culture.

Furthermore, such dynamic and emergent notions of cultures, languages and identities expressed through English have important implications for the dialog development in WBF.

Keywords: culture, language, identity, WBF, English language, multi-ethnic society

INTRODUCTION

Western Balkan Countries are constantly confronted with the problems of ethnic and cultural diversity, where each country tends to save its language, culture and identity. The main problem faced by these multiethnic states is the potential conflict between loyalty to the ethnic community and loyalty to a wider national community. For these reasons, in multicultural communities on the Balkan countries were developed mechanisms of permanent negotiating and conflict solution (Stojanovski, S. & Ananiev, J. & Denkova, J., 2014)

The problem is complicated, because different ethnic groups often speak different languages and demonstrate loyalty to their respective linguistic tradition. Language diversity thus tends to lead to a low level of communicative integration, making modernization a long and difficult process in these countries.

Stojanovski, Ananiev and Denkova states that these ethnic problems are fueled by some of the issues, such as; The Serbian question-connected with the status of Serbian minorities on the territories of ex Yugoslavia; second is the Albanian question-connected with the final status of Kosovo and the status of Albanian population in Macedonia, Monte Negro and South Serbia; and the third is the Macedonian question, connected with the problem of the name with Greece, identity and history problems with Bulgaria, and the problem of status on Macedonian Orthodox church, and it's relation with Serbian Orthodox church (pp. 70-73).

However, inter-ethnic relations should also be understood to encompass processes of social inclusion, referred to under various headings such as incorporation, insertion, acculturation, assimilation, integration and even absorption (Westin, CH. & Bastos, J. & Dahinden, J. & Góis, P., 2010). Broadly speaking, inter-ethnic relations may be understood as concerning failed or successful forms of diversity management (2010). In this context language, identity and culture have a crucial role. Its interconnection strengthens

multicultural communication, where the growth of intercultural communication increases the prospect of developing the Dialogue in the Western Balkans.

While communication has a very important role in a multiethnic society, there is also a close link between language and culture, where discourse-based approaches to understanding cultures place language at the center of our social world (Gumperz, 2003), (Scollon, R., and Scollon, S.W., 2001).

In the other hand Risager (2003), argues that in global contexts a language and culture are not inexorably linked. Global English use brings into question the inexorable link between a particular language and culture, as proposed in the strong form of the Sapir-Whorf hypothesis(Whorf, 1939). In WB countries people know English better than the language spoken in the neighboring country, and are not aware of the similarities between the regional languages because they are studied in isolation and the fact that there are many convergences with the bordering languages.

LANGUAGE AND MULTI-ETHNIC SOCIETY

Western Balkan countries belong to a multiethnic society, and «the presence of competing ethnic and cultural groups in these countries generally means that the establishment of new nationhood requires the cultivation of a new national identity» (Kuo, 1980), and language plays an integral role in identity formation in these multi-ethnic societies.

To belong to an ethnic group is to possess a common descent, cultural heritage, religion, language and a distinctive history and destiny and to feel a sense of collective uniqueness and solidarity (Joseph, 2004), which is missing in the Western Balkans, because each state tend to save its language, culture and identity.

Such an example is that;‘there are Bosnian, Croatian and Serbian Wikipedia, although a Bosnian, Serb or Croat can read any of those languages, there is a great competition between the projects, and no Croatian/Serbian wiki-article can enter the Serbian/Croatian Wikipedia without previous adaptation. The same as regards movie subtitles: a Serbian person will first look for a Serbian subtitle, but if none exist, they will search for a Croatian or Bosnian’(Maksimovic, 2013). But everything changes if a work, project or movie is made by any of these states but is presented in the English language.

English, as a non-ethnic and thus neutral official language, has over the years evolved to become the de facto dominant working language in Western Balkan countries. English Language is also the high language for all formal official functions and the only language taught in all schools at all levels. As more and more of the younger generation WB countries are going through the formal educational system, the trend toward the increasing use of English in all domains seems sure to continue.

In Western Balkans language and politics are intertwined, and have undergone a constant attempt to readjustment especially since 1999, after the Kosovo war and have been redefined after the events in Macedonia in 2001 (Emanuela, 2013). Kelman (1971) states that the existing socio-political structure is effective enough to satisfy the basic needs of the individual and his ethnic/language community, the resultant instrumental attachments may eventually lead to sentimental attachments to the new national identity.

The general language policy of Western Balkan countries can be described as multilingualism or linguistic pluralism, which means that all official languages should be treated as equal.

However, in practice we cannot say that all official languages can be treated

equally. Among the official languages in the WB countries, English has evolved to become a *de facto* language of work, which functions as a unified working language at the national level. From the use of the English language we see many advantages because it promotes economic progress both for society as a whole and for individual speakers; also it facilitates the development of dialogue between Western Balkan countries.

It also is a non-native language in which none of the major ethnic groups is in the forefront of others. The use of this «neutral» language helps in excluding any significant inter-ethnic conflict based on the language issue in the Balkan states.

THE RELATIONSHIP BETWEEN CULTURE AND LANGUAGE

The relationship between culture and language, and how they relate to languages used as a multiethnic language, is essential for this discussion. Gumperz (2003) states 'discourse is currently the prime site for the study of culture and language', while in the Western Balkans are spoken different languages where each country try to save its culture, language and identity.

So in the Western Balkans situation, relations between languages and specific cultures do not include a target language directly (the correlation of the target culture), and *'this brings into question the perceived inexorable link between cultures and languages as proposed by linguistic relativity'* (Gumperz, 2003) (Whorf, 1939). The only current solution is the use of English Language, which plays an extremely important role in the development of co-operation, relations and dialogue between the Western Balkan countries.

It should be emphasized that the use of English language does not necessarily include English native language cultures, but the meaning of its users. And in this context it serves as the best current solution.

CULTURAL AND SUPRANATIONAL IDENTITY – THE ROLE OF ENGLISH

Identity definitions are always connected with culture, which argues that identity and culture are closely related, so cultural identity plays an important role in multiethnic societies because cultural identity also affects intercultural communication. Also, another important factor that helps to create and express identity is language, and "It has been claimed that ethnic identity is intrinsically connected to the language as spoken language is one of the most salient characteristics of ethnic groups" (Fishman, 1989).

Post-structuralist conceptions of identity and its relationships to cultures and language (Sarup, 1996), remind us that identities are changeable and always in formation rather than inherited and static. But in Western Balkan countries there are many identities that can or cannot coexist in a stable manner.

English, which is not an ethnic mother tongue; it is promoted to the WB countries as the language of inter-ethnic communication. ELF can be defined simply as "a way of referring to communication in English between speakers with different first languages" (Seidlhofer, 2005), Western Balkan countries use English easily than a neighboring language, *'the links between a language and its cultural references are made new in each instance of communication and in relation to each participant, so English used as a multi-ethnic language does not necessarily embody English native speaking cultures, but the meanings of its users and the surrounding context in which it is used'* (Baker, 2009).

The position of English in the world today is the joint outcome of Britain's colonial expansion and the more recent emergence of the United States as the world super power, which has reinforced the dominance of English as a global language (Gill, 2014), and the use of the English language in the Western Balkans has brought many benefits, in this case by strengthening the cooperation and dialogue between states.

In this way the use of English language brings stability to the Balkans, although democracy and multilingualism cannot always exist peacefully. In this context the problem states at 'the struggle to maintain their cultural characteristics transcends time and holds steadfast irrespective of physical space' (Smith A. , 2003). So in the Western Balkan countries exist political strategies aimed at protecting ethnicities.

Western Balkan countries have a common goal - (EU membership), so it must be taken into account that the EU language policies "aim to protect linguistic diversity and promote knowledge of languages – for reasons of cultural identity and social integration, but also because multilingual citizens are better placed to take advantage of the educational, professional and economic opportunities created by an integrated Europe" (EU Language Policy, 2013)

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

It is difficult to draw conclusions about Western Balkan countries in general from such a narrow range of data. Nevertheless, based partly on the data and on the wider discussion regarding ELF, culture and identity, we can conclude some issues.

Western Balkan Countries are constantly confronted with the problems of ethnic and cultural diversity, where all states tend to save their own language, culture and identity, so language diversity thus tends to lead to a low level of communicative integration, making modernization a long and difficult process in these countries.

We see that the interconnection of English language with culture and identity of these states strengthens multicultural communication, where the growth of intercultural communication increases the prospect of developing the Dialogue in the Western Balkans. And in all states is notable a positive attitude of using English as a multiethnic language.

Western Balkan countries have a common goal - to join European Union, and for this reason they should consider the EU requirements, which aim to protect linguistic diversity and promote language knowledge.

Therefore, the central authorities of Western Balkan states must deal with the issue of how to create and facilitate the means of communication that would serve socio-economic and educational institutions to function more effectively and equally to fulfill the needs and the interests of the population.

BIBLIOGRAPHY

1. Baker, W. (2009). Language, culture and identity through English as a Lingua Franca in Asia. ResearchGate .
2. Emanuel, C. (2013). Language, education and conflicts in the. ITALIAN JOURNAL OF SOCIOLOGY OF EDUCATION, 5(3), 189-217.
3. EU Language Policy. (2013, July 1). Retrieved from <http://ec.europa.eu: http://ec.europa.eu/languages/languages-of-europe/>
4. Fishman, J. A. (1989). Language and Ethnicity in Minority Sociolinguistic Perspective. Multilingual Matters LTD.
5. Gill, S. K. (2014). Language Policy Challenges in Multi-Ethnic Malaysia. Springer.
6. Gumperz, J. (2003). Interactional sociolinguistics: A personal perspective. In D. - Schriffin, Tannen, D., and Hamilton, H. (Ed.), The handbook of discourse . Oxford: Blackwell , 215-228.
7. Joseph, J. E. (2004). Language and Identity: National, Ethnic, Religious. New York: Palgrave Macmillan.
8. Kelman, H. C. (1971). Language as an Aid and Barrier to Involvement in the National System. Hawaii: University Press of Hawaii.
9. Kuo, E. C. (1980). The Sociolinguistic Situation in Singapore,.
10. Maksimovic, D. (2013). Serbo-Croatian Language issue. Omniglot .
11. Risager, K. (2003). Language and culture: Global flows and local complexity. Clevedon Multilingual Matters.
12. Sarup, M. (1996). Identity, culture and the postmodern world. Edinburgh : University Press.
13. Scollon, R., and Scollon, S.W. (2001). Intercultural Communication: Second Edition. Oxford: Oxford: Blackwell.
14. Seidlhofer, B. (2005). English as a lingua franca. ELT Journal, 59(4), 339-340.
15. Smith, A. (1991). National Identity. London: Penguin books.
16. Smith, A. (2003). Sacred sources of national identity. Oxford: Oxford University Press.
17. Stojanovski, S. & Ananiev, J. & Denkova, J. (2014). THE MULTIETHNIC COEXISTENCE ON THE BALKANS. (JPMNT) Journal of Process Management – New Technologies, International, 2(2), 70.
18. Westin, CH. & Bastos, J. & Dahinden, J. & Góis, P. (2010). Identity Processes and Dynamics in Multi-Ethnic Europe. Amsterdam: Amsterdam University Press .
19. Whorf, B. L. (1939). The relation of habitual thought and behavior to language. In J. - Language, Thought and Reality. Cambridge: MIT Press.

811.133.1:341.7

Лектор м-р Јасмина Пресилска
 МСУ „Г.Р. Державин“ Свети Николе-Битола, Р. Македонија

ФРАНЦУСКИОТ ЈАЗИК КАКО ЈАЗИК НА ДИПЛОМАТИЈАТА

Апстракт: Францускиот е јазик од романската група јазици кој со векови наназад е прифатен како јазик на кој се водат најголемиот дел од дипломатските договори, кореспонденции и преговори. Францускиот јазик е еден од официјалните јазици на Организацијата на обединетите нации и еден од јазиците за комуникација, заедно со англискиот и германскиот, на Европската унија. Неговата употреба во дипломатијата се должи на неговата јаснотија, чистост, разбираливост па и големата прецизност.

Долго време преовладувал во целата дипломатска комуникација, потоа е малку истиснат од страна на англискиот јазик, но сепак не го изгубил значењето и важноста што ја има на меѓународната сцена и во меѓународната надворешна политика во светот.

Клучни зборови: француски јазик, дипломатија, официјален јазик, комуникација, кореспонденција

THE FRENCH LANGUAGE AS LANGUAGE OF THE DIPLOMACY

Abstract: French is a language of the Romanian group of languages that for centuries has been accepted as the language for most of the diplomatic agreements, correspondence and negotiations. The French language is one of the official languages of the United Nations and one of the languages for communication, along with the English and German of the European Union. His use in diplomacy is due to his clarity, purity, comprehensibility and great precision.

For a long time he had prevailed in all diplomatic communication, then he was a little forced by the English language, but he did not lose the significance and importance on the international stage and in the international foreign policy in the world.

Key words: French language, diplomacy, official language, communication, correspondence

ВОВЕД

Дипломатијата е водење на преговори и на дипломатско признавање помеѓу лица, групи или нации за решавање на одреден проблем без насиљство. Дипломатијата се води со определен јазик кој е технички карактеристичен и претставува дел од официјално-деловниот стил на комуникација. Тој вклучува елементи од административниот (при оформување на дипломатски акти) и од законодавниот стил (особено во меѓународното право).

Може да се каже дека успешноста во дипломатијата е тесно поврзана со јазикот на кој се изведува. Спроведувањето на некои преговори, склопувањето на договорите тесно се поврзани со јазикот кој се употребува и се цели кон негова

јаснотија, техничка прецизност, како и одбирање на соодветен стил за целите за кои се употребува. Францускиот јазик, како што е познато, се карактеризира со сите овие особини и тоа дополнително ја истекнува неговата значајност за употреба во меѓународните односи како јазик на дипломатска комуникација. Францускиот јазик имал периоди кога доминирала неговата употреба, периоди кога помалку се употребувал на сметка наанглискиот јазик, но може да се каже дека неговата употреба никогаш не била тргната од официјалната дипломатска кореспонденција.

ДИПЛОМАТИЈАТА НА МЕЃУНАРОДЕН ПЛАН

Дипломатијата им служи на државите за да ги одржуваат нивните мировни односи. Зачувувањето на националните интереси претставува една од главните мисии. Дипломатијата е наречена билатерална тогаш кога поврзува две држави, додека пак се нарекува мултилатерална кога поврзува повеќе држави, најчесто во институционалните рамки на некоја меѓународна организација.

Таа се потпира исто така на посредувањето кое најчесто се однесува на договори склучени помеѓу државите: тоа се конвенциите или меѓународни договори, кои служат да ги спојат интересите на две или повеќе држави. Дипломатијата се појавува со официјални односи помеѓу држави или суверени кралства. Пронајдено е во Египет голема количина на дипломатски архиви од XIII век пред Исус.

Постојаните дипломатски мисии на една земја пред друга земја датираат уште од Ренесансата (XV век). Швајцарија ги отвори своите први претставништва кај своите соседи околу 800 година, потпирајќи се најмногу на меѓународните односи на почесни конзули кои ја извршуваат нивната задача како дополнителна или беневолна. Кон крајот на XIX век, модерната Конфедерација од 1848 година започна да воспоставува мрежа на дипломатски мисии и на генерални конзули организирани од персоналот на таа служба.

Мултирателната дипломатија се развила од почетокот на Првата Светска Војна, но најмногу во средината на Втората Светска Војна, со појавата на меѓународните организации. Бројот на држави многу се зголеми, најмногу со деколонизацијата и односите никогаш не престанаа да се интензивираат помеѓу нив. Обврските кои треба да ги разгледаат заедно, во ракмите на меѓународната заедница се мултилицираат. Дипломатските односи се цел на голем број меѓународни договори. Конгресот од Виена, кој за прв пат го фиксира меѓународниот режим, тие правила кои во денешно време се признати во дипломатските односи на секаде во светот, фигурираат во Конвенцијата од Виена посветена на дипломатските односи.

Во 1963, сеуште во Виена, со Виенската конвенција, меѓународната заедница исто така се согласи на заеднички правила во однос на конзуларните односи, која притоа најмногу се однесуваше на заштитата на националностите во странство. Покрај овие форми посветени на меѓународното право, дипломатијата се потчинува одсекогаш на голем број употреби, конвенции и непишани правила, кои ги олеснуваат комуникациите помеѓу државите.

ФРАНЦУСКИОТ ЈАЗИК ВО ДИПЛОМАТИЈАТА

Генералното Собрание на Организацијата на Обединетите нации при разгледувањето на изнесените говори, посебен акцент стави на оние говори кои биле на францускијазик, кој сепак останува официјален јазик или придружно официјален на околу триесетина суверени држави. Повеќе од другите јазици, францускиот беше инструмент во организацијата на меѓународните односи. Се вели дека францускиот јазик е јазикот на дипломатијата. Тоа потекнува од фактот што го заменува латинскиот, од 18век па натаму за елаборирањето на меѓународните договори.

Од самите почетоци, всушност преговараме на јазикот кој го владеат најголемиот број на дипломати. Од средниот век, па сè до XVIII век, се наметна латинскиот јазик затоа што во времето на светата романско-германистичка империја, свештенството е тоа што ги води дипломатските преговори. Крајот на XVII и XVIII век, воените лица го преземаат водечкиот дел во дипломатијата. Латинскиот јазик не им бил јака страна, па тие комуницирале на француски јазик кој бил распространет низ цела Европа. Тоа се остварува благодарение на Луј XIV, кралот Сонце, кој доминирал како на воен така и на економски план и чија големина се славела на сите дворци низ Европа. Версај и Версајскиот дворец претставувале референца, пар екселанс и тоа започнувајќи од архитектурата па одејќи до модата, но секако преминувајќи преку францускиот јазик како интересен и многу прифатен во тоа време.

Неочекувана добивка за францускиот јазик е кога Маршал Де Вилар бил повикан да преговара во 1714 за договорот од Растан кој става крај на војната за наследство во Шпанија. Де Вилар не зборувал латински јазик, па неговиот соговорник, Принцот Еugen de Savoа, кој бил претставник на Хабсбург, природно преминал на француски јазик. На тој начин е потписан првиот договор на француски јазик – целосно исклучителен кој ги прецизира неговите автори. Исклучок кој сепак ќе заврши со станување на правило затоа што францускиот јазик ќе остане, во текот на цел XVIII век, јазикот за референца на цела Европа. Друг одлучувачки фактор за издигнувањето на францускиот јазик е влијанието на француската академија која стриктно одлучува да го стави јазикот во рамки: еднаш засекогаш одлучува да фиксира одредени структури како граматиката, ги скратува синонимите толку добро што францускиот јазик добива на прецизност и најасност во однос на другите јазици и токму поради тоа, работата на дипломатите е олеснета. Резултат на тоа е клаузулата за исклучоци најдолоу од договорите која исчеснува во 1763.

Со индустрисајализацијата, а потоа и мондиализацијата, англискиот се повеќе и повеќе зафаќа важна улога во дипломатските соработки, без притоа целосно да го истисне францускиот јазик. Англискиот и францускиот се денес работни јазици на ООН. И дипломатите од Европската Унија најчесто употребуваат англиски, француски и германски. Тој е исто така еден од официјалните јазици на Меѓународниот Суд за Правда. Работен јазик е на Судот за правда на Европската Унија.

Историски гледано, првиот меѓународен договор исклучиво напишан на француски јазик е договорот од Растан (1714), кој го означува крајот на војната за наследство на Шпанија. Во тоа не треба да се гледа како резултат политичката доминација на Франција во тоа време, туку обновувањето на значењето и важноста на францускиот јазик.

Францускиот јазик во XVIII и XIX век се зборува во повеќето дворови низ

Европа. На француски јазик се одвиваат и преговорите на Конгресот во Виена. Матерних објаснува дека за дипломатијата потребно би било *lingua franca* и во тој случај, францускиот јазик најдобро би ја одиграл таа улога. Очигледно, француската дипломатија ја истакнува јаснотијата и чистотата на овој јазик, па дури и високо реномираниот британски дипломат Харолд Николсон го истакна логичкиот карактер и “геометристката прецизност” (тоа се негови изрази) на францускиот јазик. Уште повеќе зачудува фактот дека францускиот јазик во XIX век, е работен јазик на отоманските дипломати.

Дури и дипломатската практика е под влијание на францускиот јазик: пронаоѓаме дека некои изрази во дипломатскиот јазик биле пренесени како такви во англискиот јазик: *chargé d'affaires* (одговорен за деловни работи) или *agrément* (акредитација) – каде не постои еквивалент на англиски.

Падот на францускиот јазик како дипломатски јазик датира од Париската конференција во 1919 година. На таа конференција е одлучено, да се прифати англискиот, покрај францускиот, како работен јазик и Версајскиот договор е напишан на двата јазици (но во случај на поделба, само францускиот да биде веродостоен). Тоа било објаснато со присуството на неевропски земји на масата за преговори, уште повеќе што американскиот претседател Вудро Вилсон не зборувал воопшто француски јазик.

Сè до 1960 година, францускиот јазик заземаше сеуште важно место во дипломатските преговори. Но сега често му е одземен приматот од страна на англискиот јазик. Сепак, неговата прецизност го прави да биде јазик соодветен за меѓународни преговори. Потсетување за прецизноста и јасноста на францускиот јазик се покажува преку познатата двосмисленост на резолуцијата 242 на ООН за Блискиот Исток: на англиски, ги споменувавме “окупираните територии”; но не беше добро објаснато дали тука се работеше за окупирани територии од Израел (и кои мораше да бидат евакуирани во целост) или за окупирани територии, кои би ги опфатиле само некои од нив. Непрецизноста на англискиот ја отвораше вратата за сите можни интерпретации. Во иста насока, Јасер Арафат го употреби зборот “ништовен” (искажано од Ролан Дима во времето кога тој беше Министер за надворешни работи) за време на едно интервју во Париз, 1989 година за да се објасне дека одредбите кои фигурираат во Повелбата на ОЛП во врска со уништувањето на Израел беше помината. Зборот “caduque” – ништовна не постои во арапскиот јазик и Арафат преферира да го употреби францускиот израз.

Порано, секој европски дипломат зборуваше француски јазик. Денес, неговото повлекување е можеби поврзано со намалениот број на меѓународни лидери франкофони: таму беа Бутрос Гали во ООН и Жак Делор во Европската комисија, но во денешно време, лидерите кои зборуваат спонтано француски јазик се ретки. Секако може да го спомнеме Жан Клод Јункер, претседател на Европската комисија и Кристин Лагард, генерална директорка на ММФ. Во секој случај, да не заборавиме, дека во однос на распространетост на петте континенти, францускиот доаѓа на второ место после англискиот. Во склоп на тоа, потенцира и големиот француски економист и социјален теоретичар, Жак Атали кој вели дека “иднината на францускиот јазик ќе биде во Африка”. Политичката и економска виталност на франкофонска Африка е без сомнение моќен фактор за зачувување на францускиот јазик како голем дипломатски јазик денес и утре. И јаснотијата и прецизноста на францускиот јазик би требало да му го зачува местото во големите меѓународни организации.

ЗАКЛУЧОК

И покрај различните периоди низ историјата, францускиот јазик сеуште е прилично застапен во дипломатската комуникација, се користи во најголемите меѓународни организации во светот и го зголемува својот подем преку најголемата организација која ги обединува познавачите и говорителите на овој јазик, а тоа е Меѓународната организација на Франкофонијата. Неговата рас пространетост се зголемува секојдневно и се смета дека до 2050 години ќе ги надмине досегашните размери и ќе биде еден од највлијателните и најупотребувани јазици во светот. Неговата официјална употреба во меѓународната дипломатијата дава поттик за негово прифаќање од страна на голем број дипломати и лица кои се засегнати од ваквата комуникација која би била олеснета со познавање на овој јазик.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. "Францускиот, јазикот на дипломатијата?" Раул Делкорд, Амбасадор на Белгија во Отава, координатор на групата на франкофонски амбасадори во Отава, 24 август 2016г.
2. "Јазик: јазикот на дипломатијата" APTE ТВ, Катја Петровиќ, Париз, јуни 2017г.
3. Проф. Јагода Митревска, "Вовед во дипломатијата, дипломатскиот протокол и кореспонденција", Битола, 2006г.

Д-р Маја Милевска-Кулевска, виш лектор по италијански јазик
Бизнис Академија Смилевски-Битола

37.014.3:81(497.7)

ВЛИЈАНИЕТО НА СОВЕТОТ НА ЕВРОПА И НЕГОВАТА ЈАЗИЧНА ПОЛИТИКА ВРЗ ОБРАЗОВНАТА ПОЛИТИКА И РЕФОРМИТЕ ВО ОБРАЗОВАНИЕТО НА Р МАКЕДОНИЈА

Апстракт: Овој труд ја опфаќа образовната политика на Р Македонија и влијанието врз неа од страна на Советот на Европа, како еден од најголемите институционални фактори што ѝ помага на Македонија да се ориентира кон изработка на јазична политика во образовниот систем. Образованието насочено кон плурилингвизам претставува динамика што се дефинира како способност на говорителот да користи и да учи повеќе од еден јазик. Таквата способност е дефинирана од Заедничката европска референтна рамка за јазиците како компетенција за јазична комуникација и културна интеракција на еден актер во општеството што владее повеќе јазици на различно ниво, а притоа запознал различни култури. Целта на образованието насочено кон плурилингвизам и дефинирано од Советот на Европа е да ја развие токму оваа компетенција. Воведувањето на Рамката во наставата по странски јазик зависи првенствено од самите професори, како и од обуките што тие претходно ги следеле на дадената тематика.

Клучни зборови: плурилингвизам, јазична политика, странски јазик

THE IMPACT OF THE COUNCIL OF EUROPE AND ITS LANGUAGE POLICY ON THE EDUCATIONAL POLICIES AND THE EDUCATION REFORMS IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Abstract: This paper covers the educational policy of the Republic of Macedonia and the impact of the Council of Europe as one of the largest institutional factors that helps Macedonia become oriented towards creating language policies in the educational system. Teaching and learning foreign languages is in fact one of its priorities. Education directed towards plurilingualism represents a dynamic that is defined as an ability of the speaker to use and learn more than one language. This ability is defined by The Common European Framework of Reference for Languages as a competence for language communication and cultural interaction of one actor in a society, in which he speaks more than one language, at different comprehension levels, while getting acquainted with different cultures. The aim of the education directed towards plurilingualism, defined by the Council of Europe, is to develop precisely this competence. The implementation of the Framework into the foreign language teaching depends mostly on the teachers themselves, as well as on the training that they have previously acquired on this subject.

Keywords: plurilingualism, language policy, foreign language

Објавувањето на Заедничката европска референтна рамка за јазиците во 2001 година од страна на Советот на Европа означува не само нова етапа во формирањето на јазичните политики на земјите членки на Советот на Европа туку е и резултат од повеќегодишни истражувања што имаа цел да ги подобрат наставата и учењето на странските јазици во Европа.

„Заедничката европска референтна рамка за јазиците е валиден документ што ги засега сите вклучени учесници во процесот на настава/учење на странски јазик и тој треба не само да се прочита туку и длабински да се проучи со цел да може да се применат неговите начела во наставниот процес. Министерствата за образование на сите земји од Европа треба да вложат напори за приспособување на јазичните политики на сопствените земји кон препораките на Советот на Европа во однос на наставата/учењето на странските јазици“.

Македонија, во улога земја кандидат за членство во ЕУ, им дава огромно значење на европските препораки. Токму препораките од областа на образованието сè уште остануваат тема за дискусија на стручните лица и на методичарите.

Еден од најголемите институционални фактори што ѝ помага на Македонија да се ориентира кон изработка на јазична политика во образовниот систем е Советот на Европа. Всушност, наставата и учењето на странските јазици се дел од неговите приоритети. Советот на Европа презема активности за промоција на плурилингвизмот, јазичната разновидност и учењето на јазиците во доменот на образованието ворамките на Европската конвенција за култура што е ратификувана од 49 земји. Улогата на Советот на Европа е капитална не само поради новините во методиката, како што се Заедничката европска референтна рамка за јазиците и Европското портфолио за јазици, туку и за обука на професорите по јазик без кои овие методски новини не би имале конкретно влијание врз целокупниот образовен систем.

Самиот термин јазична политика во образованието не е неутрален. Тој упатува на политика во образованието на живите јазици и одговара на пристап што го дефинира Советот на Европа. Во трудот насловен како Водич за изработка на јазични политики во образованието во Европа, Беако и Бајрам инсистираат на јасна поврзаност со еден вид политички карактер на прашањата поврзани со наставата по јазик. Од таа перспектива, тие го претставуваат плурилингвизмот не само како сопствена компетенција на секој говорител на јазик туку и како вредност што овозможува да се развијат одредени гледишта што се земаат здраво за готово, како на пример: монолингвизмот на нациите, природната нееднаквост на јазиците, поврзаноста на јазиците во образовните системи, потребата од англоамериканскиот јазик во Европа итн.

Наспроти таквите гледишта, образованието насочено кон плурилингвизам претставува динамика што се дефинира како способност на говорителот да користи и да учи повеќе од еден јазик. Таквата способност е дефинирана од Заедничката европска референтна рамка за јазиците како компетенција за јазична комуникација и културна интеракција на еден актер во општеството што владее повеќе јазици на различно ниво, а притоа запознал различни култури. Целта на образованието насочено кон плурилингвизам и дефинирано од Советот на Европа е да ја развие токму оваа компетенција.

„Плурилингвизмот треба да се сфати како:

- » вродена способност на говорителот да употребува или да изучува повеќе од еден јазик самостојно или во рамките на еден наставен процес. Оваа способност за употреба на повеќе јазици на различно ниво и за различни цели е дефинирана во Заедничката европска референтна рамка за јазиците како компетенција за јазична комуникација и за културна интеракција на една општествена единка што владее повеќе јазици и стапила во контакт со повеќе култури. Цел на наставата е да ја развие оваа компетенција.
- » образовна вредност што се заснова врз лингвистичка толеранција: свесноста на говорителот за плурилингвистичкиот карактер на своите компетенции може да го поведе кон еднакво вреднување на различните способности кај соговорникот или кај себе, иако тие немаат иста функција (приватна комуникација, професионална комуникација, мајчин јазик итн.)“.

Гореспоменатите цитати укажуваат на педагошките, политичките и идеолошките амбиции на Советот на Европа што зависат од промовирањето на плурилингвизмот. Официјалната македонска верзија на Заедничката европска референтна рамка за јазиците е објавена во 2012 година од страна на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје. Овој превод ги разјаснува тешкотиите во толкувањето на оригиналниот текст во локален контекст и потребата за формулирање терминологија поврзана со Рамката што ќе биде разбиралива за нејзините идни корисници. Но годината на публикување на Заедничката европска референтна рамка за јазиците на македонски јазик не се совпаѓа со првичните реформирани наставни програми по странски јазик во македонскиот образовен систем. Наставните програми по странски јазик за гимназиско образование првично се реформирани во периодот од 2003 до 2006 година. Тоа не значи дека улогата на инструментите на Советот на Европа за изработка на нови наставни програми не е важна. Адаптацијата на Рамката во контекст на наставните програми кај нас не го загрозува нејзиното ширење како инструмент за настава по странски јазик во формален и неформален образовен контекст.

Воведувањето на Заедничката европска референтна рамка за јазиците во македонскиот образовен систем означува нови реформски промени, нови наставни програми и нови начини на оценување во наставата и учењето на странските јазици.

Не може да има реформи во образованието без да се земат предвид оние што ја сочинуваат основата на образовниот систем, а тоа се професорите. Воведувањето на Рамката во наставата по странски јазик зависи првенствено од самите професори, како и од обуката што тие претходно ја следеле на дадената тематика. Меѓутоа, новите правци на методиката се трудат да се пробијат низ два типа професори: оние што практикуваат традиционален начин на настава (фронтален начин на предавање, учење напамет и повторување, активности насочени кон граматика и превод и оценување на граматичките знаења на учениците) и оние што фаворизираат еден помодерен период во наставата, кој во центарот на вниманието го става ученикот и неговите потреби (акциона перспектива, каде што ученикот на часот по јазик добива задача што треба да ја реализира на странски јазик, исто како да се наоѓа во реална ситуација на употреба на јазикот). Во ниедна од двете категории не можат да се стават новодипломираните професори по странски јазик без работно искуство што не

следеле обуки и не можат да се потпрат на искуството од практиката.

Во овој труд направено е истражување во наставата по француски и италијански јазик и притоа утврдено е дека кај нас во наставата се вклучени поголем број професори што практикуваат традиционален начин на настава и воедно слушнале за Заедничката европска референтна рамка за јазиците, но никогаш не се заинтересирале за неа од професионална гледна точка. Дел од овие професори, сметајќи на своите лични способности и сакајќи да остават впечаток на добри и авторитетни професори, строго се држат до граматичките правила, не сакајќи ниту да слушнат за она што реално одговара на потребите на учениците од XXI век. Наспроти нив се наоѓа една друга категорија професори што не покажале интерес за конкретната проблематика бидејќи нивното работно место е на определено време и нивниот вистински интерес е од финансиска природа. Но тука го поставуваме прашањето: Дали реално професорите ги согледуваат потребите на учениците и нивните очекувања од учењето на јазикот и дали ја приспособуваат наставата кон нивото на познавање на јазикот од Заедничката европска референтна рамка за јазиците што би требало да го достигне ученикот до крајот на своето формално образование?

За да го постигнат тоа, професорите би требало да го насочат својот интерес кон доживотно учење со цел да ја промовираат еволуцијата на методиката преку воведувањето на Заедничката европска референтна рамка за јазиците во наставата по странски јазик, што претставува вовед во плурилингвизмот. За да го направат тоа, тие треба континуирано да следат обуки за професионален развој со цел да можат да ја констатираат поврзаноста на теоријата на практичен план.

„Доминантниот светски тренд во методиката тежнее кон замена на строгиот концепт на централизирани наставни програми со флексибилни системи од наставни програми и наставни стандарди. Овој нов концепт значи константен и системски развој на образовниот процес што ќе биде приспособлив кон потребите на општеството. Националните стандарди во образоването вклучуваат образовни цели, образовни содржини, предложени методи на предавање, очекувани резултати и посакувана училишна средина“.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/FullGuide_EN.pdf
2. VRHOVAC, Yvonne: Zajednicki europski referentni okvir za jezike u Hrvatskoj. Zagreb, Filozofski Fakultet Sveucilista u Zagrebu, 2004, страница 59, НП.
3. MZOS: Guide through the Croatian National Educational Standards for schools. Zagreb, 2005, страница 10, НП.
4. BALBONI, Paolo: La comunicazione interculturale. Venezia, Marsilio, 2007.
5. BALBONI, Paolo: Didattica dell'italiano a stranieri. Roma, Bonacci, 1994.
6. GOULLIER, Francis: Les outils du Conseil de l'Europe en classe de langue. Paris, Les Editions Didier, 2006.
7. PUREN, Christian/BOURGUIGNON, Claire/DELAHAYE Philippe: Évaluer dans une perspective actionnelle. Éd. Delbopur.
8. TAGLIANTE, Christine. L'évaluation et le Cadre européen commun. Paris, Clé international/SEJER, 2005.

316.772.2

Anokhina Iuliia Vyacheslavovna

Student of the Philology Institute, State Pedagogical University named after P. P. Semyonov-Tyan-Shansky, Lipetsk

KISSING AS A NONVERBAL COMMUNICATION SIGNAL BETWEEN LITERARY CHARACTERS

Abstract: The article examines kissing as a nonverbal communication signal and its emotive relevance in literary works. Soren Kierkegaard's approach to the classification of the kiss is used as a basis for a more expanded version offered in this article. The emphasis of the research is put on the historical, psychological and physiological contexts that play a significant role in the hierarchy of the kiss as a nonverbal signal. The role and the stylistic charge of the kiss, as a conspicuous nonverbal expressive means, are also identified by the author.

Key Words: kiss, nonverbal communication, nonverbal signal, nonverbal polysemanticism, narration strategy.

In his renowned book "Introduction to Kinesics" (1952), an American anthropologist and motivational speaker Ray Birdwhistell states that any information is perceived by people according to the following estimation: "No more than 30 to 35 percent of the social meaning of a conversation or an interaction is carried by the words, while the remaining 65% is conveyed by the nonverbal codes" [1, 16].

The subject matter of the current studies of nonverbal communication signals is considered to be of key significance in different fields of art and science. On a par with other fields of knowledge such as psychology, political science and ethics, literature attaches a great importance to nonverbal communication signals, as they are intended not only to enrich the content of literary works but also to fully unfold the author's creative vision.

It is worth mentioning that romantic literature has its own distinctive means of expression and characteristics, but the frequent use of kissing as a signal of nonverbal communication is easily explained by its simplicity. Eloquence is rendered through silence or a silent act of love with no less exuberance than through beautiful words. It is not surprising that many authors throughout the history of literature resort to the use of the above mentioned method of emotional emphasis of intimate feelings between the characters.

Different dictionaries provide a relatively universal definition of the kiss, which varies to a small extent. However, every single description puts emphasis on the feelings that correlate with suchlike nonverbal signals. For instance, in the Dictionary of the Russian Language (1940) by S. Ozhegov and N. Shwedova, the kiss is described as "прикосновение губами к кому/чему-нибудь как выражение привета, любви, ласки, уважения."¹ [16]. Another definition, given in the Longman Dictionary of Contemporary English, suggests that the kiss is "a process of touching someone with your lips as a greeting, to show them love, or physical interest" [10]. The interpretation of the word in question given in the Larousse French Dictionary does not differ drastically from the mentioned above: "Poser ses lèvres sur quelqu'un, quelque chose, en signe d'affection, d'amour, de respect"² [7].

¹ "A touch of lips to somebody or something as an expression of love, respect or greeting" (Rus) Trans.

² "An act of touching somebody with your lips as a sign of affection, love, or respect" (Fr) Trans.

In fact, a great emotional and meaningful message is rendered through the kiss, which is most definitely miles behind the spoken word. Its semantic load is defined by the characters physically involved in the kissing act. Even though there is no unified classification of the nonverbal communication signal under study, it is worth mentioning that a Danish philosopher Søren Kierkegaard in his work "The Diary of a Seducer" (1843) points out to the fact that "if one wishes to attempt to classify a kiss, then one must take into consideration several principles of the classification" [5, 256].

According to him, the kiss can be analysed in accordance with the following criteria.

To begin with, it is the sound of the kiss ("smacking, sometimes hissing, sometimes crackling, sometimes popping, sometimes booming, sometimes sonorous, sometimes like calico and so on" [5, 255]). Yet, Kierkegaard himself notes that many world languages will be unable to depict the overall picture of the kiss lacking "adequate supply of onomatopoeic words" that indicate the sounds in question.

Kierkegaard also highlights the contact and the duration of the kiss.

Though, this classification is open, it can serve as a starting point for a more expanded scientific version that is further suggested by us, within the historical, psychological and physiological contexts.

Thus, we presume that in accordance with the origin of the kiss, it can be subdivided into following kinds: a religious kiss, a ritual kiss, dictated by the norms of the etiquette, an enchanting kiss, originated from fairytales.

Religious kiss. The appearance of the kiss goes back to ancient times. Many religious movements had so-called "kissing rites" that gave a new meaning to this nonverbal act regarded as a symbol of peace and a token of God's love. Probably, this is a true significance of the kiss, repeatedly mentioned in sacred ceremonies. A religious kiss is a rather mysterious sign than a mundane way of displaying courtesy.

In the Biblical book "Song of Solomon" the kiss is mentioned in the very first lines: "Let him kiss me with the kisses of his mouth: for your love is better than wine" [19, 1:2].

Ritual kiss. The kiss, dictated by the etiquette, used to be of ritual nature in the old days and was not a day-to-day occurrence. Artifact and garment kissing have been a norm in European countries since ancient times. However, over the past centuries, the ritual act of kissing has lost its casualty.

Kissing Cardinal de Bricassart's ring in "The Thorn Birds" (1977) by Coleen McCullough is a telling example of a ritual as such: "Better versed than his wife, Luddie dropped on one knee and kissed the ring on the hand held out to him" [8, 298]. Touching the sacred ring with his lips, Ludwig, being a devout Catholic, expresses piety and pays respect to the Prince of Catholic Church.

Enchanting kiss. Having a fairytale origin, this type of kissing is endowed with magic properties and exerts an immense entrancing effect on the recipient of the kiss. Thus, it is used by many authors as a sure means of the enchanting spell of an unparalleled might, serving any suitable purpose. Writers usually use suchlike physical contacts in fairytales, giving their literary work an aura of naivety and innocence that normally saturates children's bedtime stories. The kiss in the Russian fairytale "Sea King and Vasylisa the Wise" (1863) by the Russian writer and story-collector A.Afanasyev is given the power of oblivion by the author: "Приехал царевич домой, стал со всеми здороваться, поцеловал и сестрицу, и только поцеловал – как в ту же минуту забыл

про свою жену, словно и в мыслях не была”³ [13, 13].

According to the next criterion, that of intention, the kissing types can be distinguished as follows: a confessional kiss, a grateful kiss and a greeting/farewell kiss.

A confessional kiss. Although, this type of physical contact is considered to be the most obvious one amongst all possible kinds, it serves its purpose, unfolding the full emotional load of the character’s feelings, bringing them closer to the reader’s sensual world. The uncovered intimacy of a private romantic life, implied by this kiss, is what makes it serve the author’s idea. This characteristic of the confessional kiss is portrayed in a scene in “Wuthering Heights” (1847) by E. Bronte, in which Heathcliff professes his love to the dying Catherine, begging her to accept his feelings. “Kiss me again, but don’t let me see your eyes! I forgive what you have done to me. I love my murderer--but yours! How can I!”[3, 340]

A grateful kiss. The expression of appreciation through physical contact often magnifies the sincerity of the act. Such a kiss is a sign of a deep feeling and a strong affection that is outpoured on the one on the receiving end. Even though in many literary works the kiss is supposed to render the gratitude of the character, male characters are less likely to perform such an action, as they are not as emotion-driven as women. Stephen King manages to disprove the controversial claim that males are highly unlikely to express their gratitude at the same emotional level as females and shows that men are as much emotive: “Jack walked over to Wireman, then kissed him on both cheeks. - I’ll carry that basket to Cleveland if you want, and never say a word” [6, 271].

A greeting/farewell kiss. For many people all across the globe, bidding farewell with a kiss is still considered to be conventional. Both gender representatives in France tend to kiss their interlocutor two or three times on both cheeks when saying goodbye. This method is usually used in literature to describe the separation of the characters that prompts the manifestation of deep emotions. This kiss is used both in prose and poetry. One of Robert Burns’ poems entitled ‘Ae Fond Kiss’ goes as follows:

“Ae fond kiss, and then we sever;
Ae farewell, and then forever!
Deep in heart-wrung tears I’ll pledge thee,
Warring sighs and groans I’ll wage thee” [18].

In the wake of Kierkegaard’s classification, we have identified the next criterion related to the duration of the kiss. On its basis, the kiss can be either short or long. In the complete works “Prose” (1975) by Vladimir Dal, the gentle and sensitive nature of the characters is represented with the help of a short kiss: “Голубые глаза их встретились на расстоянии нескольких вершков; он отрывисто поцеловал оба глаза своей подруги и сказал: - Точка; смеркается, друг мой; испортишь эти дорогие глазки: береги их”⁴ [15, 347].

Alternatively, a long kiss is masterfully portrayed in many literary works. As a rule, it is used to describe the emotionally distraught lovers before the imminent separation. The example taken from “Dear John” (2006) by N. Sparks speaks volumes: “It was one of those perfect evenings with just enough breeze to keep us from being either hot or cold, and we talked and kissed for hours before falling asleep in each other’s arms” [12, 187].

³“On his return, the Prince greeted the family of his, kissed his dear sister and forgot about his beloved in an instant” (Rus) Trans.

⁴“Their blue eyes met; he put fervent kisses on both of her eyelids and said: - Let us stop here. It’s getting late, my friend, let us not hurt those eyes” (Rus) Trans.

According to the intensity of the kiss, it may be subdivided into the following types: a passionate kiss and a peck. The mentioning of a passionate kiss is not accidental in literary works. It serves the purpose of bringing to light the emotional turmoil the characters had to go through in their relationships. However, this type of the kiss is not reduced to lovers only. Maternal love, rendered through desperate feverish kisses, is described to its best advantage in "The Scarlet Letter" (1850) by Nathaniel Hawthorne: "Hester was constrained to rush towards the child to snatch her to her bosom with a close pressure and earnest kisses—not so much from overflowing love as to assure herself that Pearl was flesh and blood, and not utterly delusive" [4, 369].

As opposed to the passionate kiss, many authors used pecking kisses to address the playful nature of some characters. Thus, in Erich Segal's "Love Story" (1970), gentle, awe-struck kisses give the reader a good insight into the characters' personalities and their mutual attraction for each other. "She kissed me lightly on my unhurt cheek. <Hey – you look awful.> <I'm injured, Jen>" [11, 89].

Similar ideas were put forward and dwelled upon by Kierkegaard but we do not attribute any clear-cut correlation to the above-mentioned types of kisses as the duration of the kiss does not in any way affect its intensity.

Another criterion, precisely, the localization of the kiss – plays a significant role in terms of decoding the true meaning behind the physical interaction under study. Depending on the part of the body subjected to the kiss, the author gives a new covert meaning to the described act. In this way, a kiss on the cheek is mostly a token of either greeting or expressing gratitude and is subconsciously laced with the uncertainty of the kisser. However, a much deeper emotive connotation can be spotted in the kissing on the cheek. Not only is it an outright sign of gentle love but it is also a signal of trust and vulnerability: the kissed leaves the neck open, unprotected, so to speak, letting somebody into their personal space. In her novel "Bamboo in the snow" (2011), Kira Burenina shows how a simple kiss on the cheek, leaves a person emotionally incapable of forgetting their significant other. "Чарли потрогал рукой то место на щеке, до которого дотронулись ее губы. Щека горела"⁵ [14, 36].

The kiss on the top of the head or the forehead traditionally symbolizes protection. It's a fatherly gesture, the one that in Ancient Rus was considered to be a sign of a blessing, coming from parents. One will not stumble upon many openly shown expressions of love in "Rebecca" (1938) by Daphne du Maurier but a patronizing kiss on top of the head is a central sign of affection between the characters: "He felt for the brim of my hat, and took hold of it, throwing it over his shoulder to the back seat, and then bent down and kissed the top of my head. <Promise me you will never wear black satin,> he said. I smiled then, and he laughed back at me" [10, 248]. Another example of a suchlike kiss is described in "Jane Eyre" (1847) by Ch. Bronte: "I pressed my lips to his once brilliant and now rayless eyes – I swept his hair from his brow, and kissed that too. He suddenly seemed to arouse himself: the conviction of the reality of all this seized him" [2, 496].

The kiss on the lips may be found in many literary works for it is an epitome and the culmination of the emotional tension that is brewing between two characters that gradually transforms into kissing. However, many scientists, including Doctor in Biology, Rinad Minvaleev, believe that a kiss on the lips is an affiliative gesture that is widely spread in the animal world and helps animals get acquainted with each other. In literature, the relevance of this type of the kiss is proved by numerous

⁵"Charlie felt the spot on his cheek she touched with her lips. It was burning" (Rus) Trans.

relevant examples. In "Gone with the Wind" (1936) by Margaret Mitchell, Rhett Butler passionately kisses Scarlett in an attempt to establish the genuineness of his love and Scarlett reciprocates, subconsciously decoding his nonverbal message. "His insistent mouth was parting her shaking lips, sending wild tremors along her nerves, evoking from her sensations she had never known she was capable of feeling. And before a swimming giddiness spun her round and round, she knew that she was kissing him back" [9, 314].

Kissing the hand is the most nonverbally polysemous of the rest of the studied types because it can render numerous overwhelming emotions ranging from gratitude to deep and unconditional love. In "Jane Eyre" (1847) Jane chooses to kiss Mr. Rochester on the hand submissively showing her utmost respect and affection: "I turned my lips to the hand that lay on my shoulder. I loved him very much – more than I could trust myself to say – more than words had power to express" [2, 350].

In a nutshell, the kiss as a literary means plays the most conspicuous role in the author's intentions to uncover the true idea behind the written words in the literary work. The kiss is symbolically directed at the creation of a clear-cut expression of certain feelings that engulf the characters involved such as gratitude, emotional attachment, awe, attraction, desire and love. The linguistic style of the narration is chosen specifically by a particular author, varying in types and frequency, however, there is no denying the fact that the kiss as such has a unique emphatic and deep meaning in any literary work.

REFERENCES

1. Birdwhistell, R. L. Introduction to Kinesics: An Annotation System for Analysis of Body Motion and Gesture. - Washington, DC: Department of State, Foreign Service Institute, 1952. – 635 p.
2. Bronte Ch. Jane Eyre – Dover-Thrift-Editions, 1992. – 504 p.
3. Bronte E. Wuthering Heights – Wordsworth Classics, 1847. - 384 p.
4. Hawthorne N. The Scarlett Letter – Signet Classics, 2003. - 602 p.
5. Kierkegaard, S. The Diary of a Seducer. - Bloomsbury, 2014. – 501 p.
6. King S. Duma Key. New York. 2016. – 512 p.
7. Longman Dictionary of Contemporary English. – Bloomsbury, 2015. – 3107 p.
8. McCullough C. The Thorn Birds. – Harper&Row, 2013. - 455 p.
9. Mitchell M. Gone with the Wind. v.2 – McMillan Publishers, 2003. – 470 p.
10. Maurier D. du. Rebecca. - Harper&Row, 1995. – 397 p.
11. Segal E. Love Story. - Harper&Row, 1971. - 201 p
12. Sparks N. Dear John. - Grand Central Publishing, 2006. - 237 p.
13. Афанасьев, А. Коллекционное собрание русских сказок. – С.-Петербург, 1985. – 256 с.
14. Буренина, К. Бамбук на снегу. - М: ACT.2011 – 312 с.
15. Даль, В. Собрание сочинений. – Москва, Дрофа, 1994 – 325 с.
16. Ожегов, С., Шведова, Н. Русский толковый словарь. – Российская Академия Наук. – Москва, 1999. – 944 с
17. <http://www.dictionary.com/browse/larousse>
18. <http://www.world-art.ru/lyric/lyric.php?id=17336>
19. <http://www.mechon-mamre.org/p/pt/pt3001.htm>

СПЕЦИЈАЛЕН ДЕЛ

**НАУЧНИ ТРУДОВИ ОД
ВТОР МЕЃУНАРОДЕН ФИЛОЗОФСКИ ДИЈАЛОГ
„ИСТОК-ЗАПАД“**

**СИМПОЗИУМ:
ПРАВОТО МЕЃУ ПОЛИТИКАТА И ЕТИКАТА
СКОПЈЕ – БИТОЛА – ОХРИД
5-7 ОКТОМВРИ 2016**

ВО ОРГАНИЗАЦИЈА НА:

**МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ
МЕЃУНАРОДЕН СЛАВЈАНСКИ УНИВЕРЗИТЕТ „ГАВРИЛО РОМАНОВИЧ
ДЕРЖАВИН“ СВЕТИ НИКОЛЕ - БИТОЛА
ФИЛОЗОФСКО ДРУШТВО НА МАКЕДОНИЈА**

321:342.32(438)

Tomasz Bekrycht
Legal Theory and Legal Philosophy Department
Faculty of Law and Administration
University of Łódź, Poland

A CRISIS OVER THE IDEA OF THE TRIPARTITE SEPARATION OF POWERS. SOME REMARKS ON THE GROUNDS OF THE CONTEMPORARY DISPUTE OVER THE CONSTITUTIONAL TRIBUNAL IN POLAND – LEGAL PHILOSOPHY PERSPECTIVE¹

Abstract: Almost in every book concerning a problem of law and order and democracy the principle of the tripartite separation of powers is indicated as one of the basic principles of the democratic state based on the rule of law. Last months in Poland's legal and political culture a problem appeared which is widely called 'a dispute over the Constitutional Tribunal', 'a dispute over democracy' or 'a crisis regarding the Constitutional Tribunal'. In my opinion, it is not only a political dispute as it is most often presented in the media but it is a philosophical issue difficult to resolve. Its explanation and potential solution must reach basic means of legal philosophy and the grounds of legal and political thinking. In this article I challenge a thesis that the dispute is immanently connected with our legal culture and involves a distinctive position of positive law in that culture with an attempt of creating jurisprudence in the shape of legal positivism.

Keywords: Constitutional Tribunal, legal positivism, the idea of the tripartite separation of powers, legal philosophy

INTRODUCTION

The dispute that has been going on in our (Polish) political and legal system, the so-called dispute about the Constitutional Tribunal, is only contribution to some fundamental phenomena which, to my mind, have always been an intellectual problem in our European culture. I mean here ideas whose implementation in social relations often leads to contradictions and in consequence sometimes even to social crises. On the one hand, overcoming these contradictions has given Europe a possibility of a constant intellectual development (which is best manifested by history of philosophy), while on the other hand it has often led to changes in the existing, traditional social and political institutions (Kołakowski 14).

We, as the Europeans, are now witnesses to a crisis related to the idea of the European Union which is caused among others by dialectic of such ideas as, for example: sovereignty of a state and the European community; autonomy of an individual and social solidarity, human rights and rights of a citizen (Habermas, Zur Verfassung Europas. Ein Essey 39, 47). As the issues are so great and difficult to be solved, below I would like to refer only to some observations related to the tradition of law itself and to indicate three antagonistic ideas, whose implementation may lead to social conflicts, as for example this one in Poland now concerning a competence

¹ The following text was prepared as a part of research grant financed by the National Science Center (Poland), No. 2015/19/B/HS5/03114: "Democratic Legitimization of Judicial Rulings' Influence on Law Making".

dispute about the source of law between the legislative power and judicial power (and precisely the Constitutional Tribunal). The same or a similar problem may arise potentially in every legal system of both a given sovereign country and even at the level of the European Union.

The first idea of those three mentioned above is an idea of legal positivism. The second one is an idea of tripartite separation of powers. The third one is an idea of objective validity or existence of inalienable, inviolable universal rights that could be exercised by every individual, called a subject of law and which now are comprised by the idea of human rights. In my opinion, mutual infiltration of these ideas and an attempt to implement them in social relations sometimes lead to necessity of re-defining foundations of political systems of given communities.

I am putting forward a thesis that many of the problems that we call 'crises' fit immanently into our legal culture and they are directly related to a special position of positive law in our culture and to an attempt of creating scientific jurisprudence in a form of legal positivism and to an idea of natural law. In my opinion, an analysis of these three ideas plays a key role because in them there is a source of subsequent aporias and problems traditionally analysed by the theory and philosophy of law. I leave in this article an analysis of idea of positive law (Bekrycht Positive Law and the Idea of Freedom 59, 78) and focus my attention on problems relate to legal positivism, an idea of tripartite separation of powers and an idea of objective validity of normativity.

Below, I will briefly discuss each of these ideas in terms of a problem and then I will attempt to present these elements of concepts in the philosophy of law, in which they meet at the fundamental level being a starting point to legitimize law and possibly to justify the contents of its norms. I will start from the legal positivism, which leads us to a concept of autonomy of law and a special role of lawyers in our legal culture. The idea of the tripartite separation of powers is born from the issues related to the legal positivism. The whole comprises a contested issue of objective validity, frequently occurring in a form of the idea of natural law.

1. APORIAS OF LEGAL POSITIVISM AND THE IDEA OF TRIPARTITE SEPARATION OF POWERS

The legal positivism is a project of creating scientific jurisprudence as a scientific vision of the normative reality. The idea accepts that the subject of cognition of law treats law as a possibly complete subject of cognition and that there is a complete algorithm of arranging social relations. This trend is manifested by both a dogmatic vision of the legal science and a static and dynamic concept of the legal system as well as a bureaucratic system of legitimizing the power for which law is an instrument of implementing normatively designed norms (Kelsen 114, 282). Both creation and application of law in these terms submit to purely logical operations (a formal and dogmatic method). By the same token, on the one hand it supports emancipation of the positive law, its autonomy in relation to other cultural creations, while on the other hand it supports a possibility of treating it as an instrument to manage the society. Such a concept of law may occur in two mutually excluding competitive paradigms. In the first one law is an imposing command (order) of 'infallible' legislature which has legitimacy from the majority of a given society, understood as obedience against a sanction. In these terms the law can prove itself from both the perspective of the legislature and the addressee of the law because it is a 'ready and objective' subject of cognitive acts (the so- called 'original positivism'). In the 19th century science

of law it corresponded to the concept of *Gesetzesstaat*, where the legal order is identified with the order of the statutory law. The second paradigm repeals such a simple epistemic assumption noticing epistemological problems, in particular as to a concept of a language as a medium of communication and necessity of mediating the reality designed by the legislature through a sphere of meanings of this medium. In these terms legitimisation of law is based on a critical and contemplative attitude and on taking into consideration by its addresses a reason for existence of law – Herbert Hart said about “good reason” and “internal aspect of rules” (Hart 54, 56). But what is more important, a role of lawyers increases (especially that of judicial power) as specific intermediaries of those meanings. In other words, because of noticing a non-reducible role of the language as a carrier of normative meanings there must be a medium between the legislature and addressees of its norms. Lawyers (especially judges) become in this way princes in an empire of law (Dworkin 407) where equally with the legislature they decide on the contents of the positive law (the so-called ‘soft positivism’) in the framework of three Hart’s secondary rules: of change, of adjudication and of recognition (Hart 77, 96).

So, how does the idea of the legal positivism relate to the idea of the tripartite separation of powers? It can be said that the idea of the tripartite separation of powers has its sources of justification. The first one is the 18 and 19th century concept of *Rechtsstaat*, which was a political measure concerning separation of legislative competences and controlling and potentially preventing an authoritarian legislative power from violating the emerging idea of human rights (Kant 127,141). The second source is the idea of the positive law and the legal positivism in soft version. If the immanent (inalienable) quality of a legal text is interpretation, the idea of the tripartite separation of powers clearly provides that lawyers (judges) constitute an important element of law making.

However, there is a contradiction here, which in the European legal culture of the continental system of law means adoption of an assumption about strict separation of legislative competences of the powers i.e. judges may not create law. Within this meaning the power is divided and not divided: the legislative power remains with the legislature (and possibly with the executive power) and the judicial power may not create law but may only apply it in cases of potential disputes between addressees of legal norms. Thereby, the source of law still remains with the legislature and not the law itself (exactly its interpretation), because it has its source in a decision made by the legislature. In other words, if we accept that in the idea of the tripartite separation of powers judges may not create law, claiming in the process of law application that what the legislator provides is not law looks like *contradictio in adiecto*, because only its act of will becomes a criterion of evaluation of illegality. Because of this, there is a paradoxical situation. Epistemological arguments indicate necessity of dropping traditional understanding of the idea of the tripartite powers and rejecting a ‘passive’ role of judges and adopting a claim, that they may, however, create law. On the other hand, we have the tradition of the continental system of law (with a thesis that judges only apply law which means they are not legislature). In my opinion, the problem has its source in continually treating the idea of the tripartite separation of powers in the continental tradition from the perspective of primary (original) positivism. While the primary positivism is the paradigm not to be defended. That is why, it is necessary to change the old paradigm of the continental vision of the tripartite separation of powers to an English concept i.e. an idea of rule of law. Certainly, it would be a more

political and social decision, or even structural, than a legal one.

These problems are additionally overlapped by disputable ontological and epistemological issues or existence and a possibility of recognising objective validity expressed in history of philosophy of law by the idea of the natural law. Neglecting the issue of competence as regards legislative power, in case of divergence between the contents of a legal norm adopted by the judicial power and the contents of a legal norm recognised by the politically engaged parliament, a question arises who objectively has knowledge about this 'only right' and 'proper' contents of the legal norm (Dworkin 264, 265).

Most of these issues have no their clear-cut solution and thereby an attempt of not controversial ('real') normative recognition as to given contents of the positive law can be always challenged (Bekrycht, On the Possibility of Justifying the Idea of Human Rights 51, 53). In the European tradition these controversies have already been clearly determined in the 'dilemma of Antigone'.

2. THE COMPETENCE DISPUTE BETWEEN THE LEGISLATIVE POWER AND THE CONSTITUTIONAL TRIBUNAL

The competence dispute between the legislative power and the Constitutional Tribunal appears as a conflict between the outlined above paradigms of the legal positivism, the idea of the tripartite separation of powers and the idea of the natural law. The 'primary' (original) version of the positivism accepts that law is a ready and finished as to interpretation subject given by a decision of the legislature. The 'sophisticated' version indicates clearly that though this discretion of potential decisions of lawyers (in particular judges) is in positivism limited by a concept of a closed catalogue of sources of law, nothing further from the truth, because this border has only a formal dimension because of a language medium of a normative communique coming from these sources. These sources (texts of law) by nature are ambiguous. Hence, at least partly the content of the positive law is established in the process of law application which means, generally speaking, by the judicial power. It concerns particularly such sources, which contain characteristic (specific) norms such as the Constitution or acts of the public international law. Just in them, we deal among others with a special kind of norms – the so-called programme norms which express peculiar self-commitment of the legislature to pursue a set objective and they design in a very general way axiological assumptions of the legal system. They are abstract postulates of a peculiar type formulated at the level of big generality. It involves many interpretation problems e.g. connected with determining addressees of the legal norms who would accomplish those postulates. Because these norms as typical legal norms do not determine a given image of how a given addressee should conduct to accomplish the objective defined by the contents of the norm but they only impose pursuit of a given objective. It requires many complex argumentative operations. Premises of such argumentative operations reach beyond the text of law. What is meant here particularly is empirical knowledge or knowledge about causal relations. However, taking into account that these norms concern social relations, not empirical ones, the interpretation of these norms will give rise to continual disputes because of impossibility to resolve related to establishment of contributory law governing social relations. Apart from this, these norms, defining their objectives, often refer to a language of evaluations which means that they apply evaluative expressions. That is why, both difficulties mentioned above bring about that there is no way to establish

without any dispute (and unambiguously) what conduct is imposed or forbidden by programme norms. If two interpreters accept different assumptions concerning the nature of social reality or have different knowledge about the social reality, then they can define a range of normalizing programme norms in a different way. Because many disputes concerning social reality cannot be resolved, interpretation disputes also become difficult to resolve. By the same token, we can say that firstly accepting given normative acts of lower level in the hierarchy of legal system as those in compliance with the Constitution or against it is a measure of the high degree of discretion, so secondly, an interpreter themselves becomes an important factor which means when there is an axiological conflict it is not indifferent who (as the right person) is a judge of the Constitutional Court. So, if the Constitutional Court relies on their own (different from that of legislature) empirical knowledge and on own (different from those of the legislature) axiological assumptions, then there is an issue of legislative competence difficult to resolve in the framework of the idea of the tripartite separation of powers. A role of a guard of the Constitution (negative legislature) is transformed thereby in a role of actively shaping the contents of its norms. Even if there is an attempt to show in the context of reasons that there is a possibility of objective validation of empirical and axiological assumptions expressed in the constitutional norms, qualities of the discovery context do not leave doubts as to the normative role of the tribunal and the judicial power.

In this way, we go back to a long-time dispute connected with the idea of the natural law or to questions: is there an objective validity which may then be contents of the positive law and of the relation law-morality (which is the leading subject of our conference).

CONCLUSIONS

Summing up: competence disputes (as to both form and the contents) immanently fit into the positivist vision of the idea of Rechtsstaat – they are its inalienable, immanent feature, which using here a colourful metaphor: like a virus sleeping in an organism, recovers when the organism weakens, tossed around by axiological differences as to the understanding of fundamental values underling a given constitutional community. Jürgen Habermas argues therefore that positive law is a remedy for the complexity of social relationships in increasingly diverse and complex communities, where the processes of reaching agreement are very likely to end in divergence and disagreement. Positive law – according to Habermas – derives its justification from the “alliance” of two elements, i.e. the normative decision of the legislator and the expectations of the sovereign, meaning the addressee of this normativity. Hence there is here a perfect tension that “[...] reappears in the law. Specifically, it appears in the relation between the coercive force of law, which secures average rule acceptance, and the idea of self-legislation (or the supposition of the political autonomy of the united citizens), which first vindicates the legitimacy claim of the rules themselves, that is, makes this claim rationally acceptable” (Habermas, Between Facts and Norms 39).

That is why, the only remedy to avoid conflicts and social crises related to the idea of the tripartite separation of powers is the existence of an axiological unity in the framework of a given society. And this, as we all know, is only a transcendental assumption.

REFERENCES

1. Bekrycht, Tomasz. "On the Possibility of Justifying the Idea of Human Rights". Towards recognition of minority groups. Eds. Marek Zirk-Sadowski, Bartosz Wojciechowski, Karolina M. Cern. Farnham: Ashgate, 2014. 51-59. Print.
2. Bekrycht, Tomasz. "Positive Law and the Idea of Freedom". The Principle of Equality as a Fundamental Norm in Law and Political Philosophy. Eds. Bartosz Wojciechowski, Tomasz Bekrycht, Karolina M. Cern. Łódź: Łódź University Press, Book Series "JurySprudencja" 2017 (8). 59-78. Print. (open access: <https://wydawnictwo.uni.lodz.pl/produkt/jurysprudencja-8-the-principle-of-equality-as-a-fundamental-norm-in-law-and-political-philosophy/>).
3. Dworkin, Ronald. Law's Empire. London: Fontana Press, 1986. Print.
4. Habermas, Jürgen. Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy. Translated by William Rehg. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press 1996. Print.
5. Habermas, Jürgen. Zur Verfassung Europas. Ein Essey. Berlin: Suhrkamp, 2011. Print.
6. Hart, Herbert. Concept of Law. Oxford: Clarendon, 1961. Print.
7. Kant, Immanuel. Metaphisik der Sitten. Leipzig: Verlag von Felix Meiner, 1919. Print.
8. Kelsen, Hans. Reine Rechtslehre. Wien: Verlag Franz Deuticke, 1960. Print.
9. Kołakowski, Leszek. "Szukanie barbarzyńcy. Złudzenia uniwersalizmu kulturalnego". Czy diabeł może być zbawiony i 27 innych kazań ["Looking for Barbarian. Illusions of Cultural Universalism". Can the Devil Be Saved and 27 Other Sermons]. London: "Aneks", 1982. 11-24. Print.

34:17-043.72

Акад. Владо Камбовски

МОРАЛНА ЗАСНОВАНОСТ НА ПРАВОТО: ПОТРАГА ПО НОВА ПАРАДИГМА

ВОВЕДНА ЗАБЕЛЕШКА

Повеќе отколку врз општите разгледувања на односот меѓу правото и моралот на општо онтолошко и аксиолошко рамниште, оваа расправа е фокусирана врз проблемите на моралната заснованост на правото и на правната еманација на моралните норми во општеството во транзиција коешто е во маевтичко пресоздавање на нормативниот систем. Цел на таквиот процес е (и мора да биде) подигањето на човековото достоинство и човековите слободи и права на повисоко цивилизациско рамниште. Тоа е, во основа, највисока морална цел што општеството може да ја оствари со помош на правото.

Општеството во транзиција е по дефиниција општество во продолжена правна и морална криза. Но ако таа, како во случајот со македонското општество, произлегува не од маевтичките тешкотии, туку од оддалечувањето на неговите протагонисти од авторпоцентричната цел на транзицијата, па дури прераснува во морална и правна аномија, прашањето за односот меѓу правото и моралот добива драматични димензии.

Повеќе моралност на носителите на јавни функции и повеќе легитимност и почитување на правото и правните институции може да го спречат настанувањето на кризата и можат да ја избават Република Македонија од тешката општествена криза.

ПРАВОТО И МОРАЛОТ КАКО ЕЛЕМЕНТИ НА НОРМАТИВНИОТ ОПШТЕСТВЕН ПОРЕДОК

1. Припадноста на правото и моралот на еден конзистентен нормативен општествен поредок го прави допирот меѓу етиката (моралната филозофија) и правото (филозофијата на правото) поблизок од кои било други области на практичната филозофија. Независно од разликата меѓу правните и моралните норми- првите имплицираат надворешна (општествена и општа), додека вторите и надворешна и внатрешна (индивидуална) обврзливост, нивното внатрешно единство и кохерентност се обезбедува со почитување на моралниот принцип, сфатен како интернализирана (прифатена од поединците) внатрешна должност за постапување во согласност со нивните повелби (дел Вецхио, (2004), 264). Само во светлината на тој принцип може да се објасни фактот на претежно автоматската примена на законите: поединците како адресати на правните норми ги почитуваат нивните наредби или забрани прифаќајќи го тоа како своја морална должност, поради што принудната примена на правните норми е повеќе исклучок отколку правило.

Заедничка карактеристика на правните и моралните норми е нивниот повелбен, прескриптивен карактер што се состои во барањето за почитување („треба“) на забрани или наредби за определно одесување. Самиот тој повелбен елемент е по себе облик на примарна принуда, која може да биде засилена со навестување на санкции за нејзино непридржување или повреда на повелбата. Таквата примарна и предвидена секундарна принуда е рационална и оправдана

во онаа мера во која самите норми се во функција на уредување на односите меѓу луѓето подредени на заеднички интереси и цели (в. и Сеелманн, (2007), 67).

2. Правните норми што ги пропишува државата се разликуваат по својата содржина од моралните како според своето дејство, така и според својата општост и цели во уредувањето на општествените односи од различен вид (во казненото, граѓанското, управното и други гранки на правото). Иако се потпираат врз моралниот систем на вредности, тие не мораат да бидат секогаш во согласност со моралните норми: може да се морално неутрални (се казнува како крадец и оној што краде од благородни побуди, на пример да купи лекови за некој тешко болен), да се под моралните постулати на правдата или еднаквоста (обезбедувајќи незаслужени привилегии) или на повисоко рамниште во однос на определени морални ставови на општеството (така законите за еднополови бракови, спротивни на мнозинските морални стојалишта). Постои разлика и во санкциите: правни последици или санкции што се состојат во одземање или ограничување индивидуални права кај правните норми, или индивидуална (грижа на совеста) или општествена (презир, бојкот) осуда на неморалниот чин. Но од друга страна, одговорноста за повредата на едните или другите правила има единствени, социјално-етички основи и се изразува како социјално-етички заснован прекор што му се упатува или што самиот себеси си го упатува поединецот за извршување на нешто што не смеел да го изврши. Нејзина основа е моралниот постулат „мораш (да сториш или не сториш нешто), затоа што си должен и можеш тоа да го сториш (или да не го сториш)“.

3. Разгледувањето на односот меѓу правото и моралот на ова рамниште е вкупност еруирање на заемната поврзаност, идентичност или различност меѓу позитивното право (законите) и моралот. Но, поимот на правото не се идентификува секогаш со позитивните закони и нивните норми. Тој е поширок од поимот на закон и ги опфаќа идеите на правото, правните начела и вредности што мораат да бидат имплементирани во позитивните закони, за тие да се сметаат за исправно право. Конечно, интегралниот поим на правото не ги вклучува во својата содржина само позитивните законски норми, туку и примената на законите и праведните судски пресуди со кои се изрекува правото. Само сите овие елементи заедно го сочинуваат правото, обединувајќи го и моралниот елемент на нивната етичка заснованост. Оттука, моралитетот на правото, сфатен во дескриптивна смисла како етички правила поставени од општеството или поединецот, како и во нормативна смисла, како кодекс на правила на донесување наложени од разумот (поединецот како „морален агент“), подразбира моралност на законодавецот, моралност на органите што го применуваат законот и моралност на судот (судијата) во донесувањето праведни пресуди.

Исто така, примената на правото не може да биде ефикасна ако не смета на моралот на поединецот и на неговото прифаќање на правните норми и како морални обврски (Хегел, (с.а.), пар.132, 230: „правото е субјективна волја она што треба да го признае како важечко да го увиди како добро“). Само под тој услов, при мнозинско прифаќање и интернализирање на правните норми и препознавање во нив на доброто, правото има легитимитет и може да смета на ефективна примена по пат на автоматизам (в. Фулер, (2001), 49: правото го прави можно моралноста). Исключителниот облик на неговата примена- по пат на државна присила, е оправдан и допуштен под услов да ги задоволува основните морални принципи: субјективна одговорност за повреда на нормата и предвидливост, сигурност и пропорционалност на присилата.

ПРИРОДНОТО И ПОЗИТИВНОТО ПРАВО И МОРАЛОТ

1. Современата епоха на правото ја означува прифаќањето на концепцијата на рационалното природно право и универзалниот концепт на природните човекови слободи и права, инаугуриран со Универзалната декларација за човековите права на ОН од 1948 година. Како темел на модерното општество и демократската правна држава, таа поаѓа од заснованост на правото врз општоцивилизациски морални вредности и норми, коишто се прогласени за највисоки цели: „Признавањето на вроденото достоинство и на еднаквите и неотуѓиви права на сите членови на човештвото претставуваат темели на слободата, правдата и мирот во светот“. Со оваа концепција во учењето за правото е интерполиран постулатот на негова трајна и нераскинлива поврзаност со моралот и моралните вредности како главен извор на неговите водечки идеи- слободата, правдата, еднаквоста, правната сигурност итн. Од него произлегува и барањето позитивното право да биде создавано поаѓајќи од апсолутните идеи и начела, кои се и начела на моралноста и коишто имаат вредност самите по себе (Хабермас, Радбруц и др.в. и Тершек (2010), 89). Ако е моралот израз на човековото рационално битие и, оттука, негова основна антрополошка црта, правото е израз на идејата на правда (Радбруц: правото како волја за правда), која е еманација на човековиот стремеж за негово уважување во општеството како морална личност.

Дефинирањето на односот меѓу правото и моралот мора сепак да го уважува постоењето на разлика помеѓу претправното, природно право и позитивното право, кое може да инклинира од моралните барања (Д'Антрев, (2001), 85). Во таа смисла, позитивистичкото правно учење, уште од Бентхам и Аустин, ја застапува тезата дека меѓу правото и моралот не постои никаква врска и дека се тие два нормативни системи кои постојат еден покрај друг (в. Келзен, (2007), 18: правото треба да се ослободи од врската со моралот во која е одамна доведено; чистата теорија на правото прашува за стварното и можноото, а не за морално исправното право). Еден дел од правната мисла ја бара суштинската разлика помеѓу моралот и правото во тезата дека моралот е ориентиран кон поимот на етичкото добро, додека правото кон поимот на правдата (Радбрух, (2008), 52; в. и Тершек, 89). На прв поглед, се работи за две различни вредности. Но неспорна е моралната основа на правдата, така што преку етички импрегнираниот поим на правда, моралот е инкорпориран во самото право.

2. Од аспект на онтологијата на правото е неспорно дека идеите кои ја одредуваат битноста и битието на правото се истовремено и основни морални постулати: човекот, неговата слобода и правдата, се во основа и морални идеи, кои го исполнуваат поимот на (морално) добро. Тоа значи дека метајуридичката природа на правото е нужно поврзана со моралот, иако битието на правото (егзистенција), како историски даден израз на суштината на правото, може во еден дел, помал или поголем, да е и морално неутрално. Но тој негов дел, олицетворен низ позитивното право, никако не би можел да биде спротиставен на основните морални постулати кои се интерполирани во основните идеи на правото.

ЛЕГИТИМИТЕТ НА ПОЗИТИВНОТО ПРАВО: МОРАЛИТЕТ НА ЗАКОНОДАВЕЦОТ

1. Со прогласувањето на концептот на природни и вродени човекови слободи и права, предвидени во Универзалната декларација за човековите права на ОН, Европската конвенција за човековите права, Конвенциите за правата на човекот

и другите меѓународни документи за правата, е востановена цврста и трајна врска меѓу правото и моралот. Корпусот на универзални слободи и права како позитивно-правен концепт е спојната точка на која се пресретнуваат идентичните антропоцентрични цели на правото и моралот- да го насочат општествениот развој кон човековото ослободување и уредување на општествените односи врз начела на правдата и другите вредности. Со неговото прифаќање е направен иревирзилен чекор на интерполирање на највисоките морални вредности, врзани за човекот како морално битие, во самата основа на современата држава и позитивното право. Резултат на таквиот "коперникански пресврт" е конституционализацијата на човековите слободи и права во современите устави.

Корените на идејата за конституционализмот кој, всушност, го држи позитивното право цврсто врзано за неговата морално сидро потекнуваат уште од Француската револуција од 1789 година: францускиот Устав од 1793 година изречно пропишува (чл.4) дека "законот е слободен и единствен израз на општата волја...тој може да одреди само нешто што е праведно и корисно за општеството и може да забрани само нешто што е штетно". Ако се оди уште подалеку во историјата на правото, таа идеја во рудиментарен облик ќе се сретне уште во дефинициите на поимот на правото на римските правници (Целсус: "иус ест арс бони ет аељуи"), или подоцнежни дефиниции (Тхомас Ацљуинас: "иус ест арс љуа цогносцитур љуит сит јустум": правото е вештина на спознавање на тоа што е справедливо). Тие дефиниции упатуваат на поимот на легитимноста, изведен од моралните вредности на доброто и праведното, како претправни основи на позитивното право и критериум за неговото оценување како исправно.

Новата ера на сфаќањето за морална заснованост на правото започнува со учењето на Роуссеу (Кант го нарекува "Њутн на моралниот свет"), што тој го развива поаѓајќи од посебноста на битието на човекот, исткаено од неговата етичка автономија од која произлегува и неговата слобода. Правото е легитимно и обврзувачко само тогаш, кога произлегува од слободното одлучување и претставува израз на човековата морална автономија, како и на општата волја (волонтé генерале). Природна состојба на човекот е живеењето во мир и задоволувањето на малите, секојдневни животни потреби, но "секој од нас заеднички ја става својата личност и сета своја моќ под врховна управа на општата волја, а ние како заедница секој член го примаме како неразделен дел од целината" (Руссо, 1978), 22). Со други зборови, нужно живеејќи во општествена заедница, човекот треба да создаде организација која треба да е во согласност со доблестите, а губењето на природната слобода може да се надомести во оној облик на држава, во кој државниот закон има иста вредност како и природниот. Неговите погледи за слободата, општествениот договор, општата волја и законите, положбата на граѓанинот, демократијата и републиканското уредување, се филозофско-правна основа на основните правни начела проглашени со француската Декларација за правата на човекот и граѓанинот од 1789 година.

Конституционализмот внесува значајни новини во концептот на позитивното право. Пред сè, со уставното прогласување на неприкосновеноста на човековите слободи и права, како и на супремацијата на меѓународните конвенции за правата над националните закони, се поставуваат граници за законодавната власт, независно од тоа дали тие права имаат првичен карактер или може да бидат поблиску уредувани и ограничувани со закон; во однос на последните законодавецот може да пропишува рестриктивни ограничувања со закони кои се

неопходно нужни во интерес на "демократското општество". Следна консеквенција на конституционализмот е постулатот на легитимност на законите и на властта што ги донесува, кој ја изразува супстанцијалната димензија на демократското владеење: власт на мнозинството со почитување на правата и интересите на малцинството, без што нема еднаквост на правата (в. Феррајоли,(2012), 15).

2. Поимот на легитимност на правото е предмет на отворени прашања: дали е тој дескриптивен или нормативен поим? дали е ограничен само на јустификација на правните норми, на државната правна присила или на целиот комплекс на правото и неговата примена, вклучувајќи ги институциите за неговата примена? дали и во која мера овој поим е поврзан со прашањето на легитимна власт (може ли нелегитимна власт да донесува легитимни закони, и обратно- дали законите што ги донесува легитимна власт се априори легитимни)? дали може да се зборува за легитимност на правото воопшто, или за легитимност на конкретни закони, што допушта правниот поредок да е начелно легитимен, но некој конкретен закон или норма во тој закон да не е? дали и кога некоја конкретна судска пресуда е нелегитимна?

Дескриптивниот поим на легитимноста се сведува на психолошкиот (субјективен) елемент: легитимно е правото во чијашто исправност верува мнозинството граѓани, поради што има општа или мнозинска поддршка и не постојат никакви посериозни отпори во неговото прифаќање и ефикасна примена. Оваа концепција е рефлексија на сфаќањата за политичкиот легитимитет воопшто, заснован според Њебер врз верувањето во исправноста на политичкиот режим (Легитимитетсглаубе; Њебер (1964), 382). Против овој пристап може да се истакне приговорот дека редуцирањето на легитимноста на правото само на субјективниот елемент (верувањето, довербата) може да води до заклучување ад абсурдум: неспорно е дека Хитлер и неговиот режим уживале апсолутна доверба, но дали законите за концентрационите логори претставувале легитимно право?

Наспроти дескриптивниот, нормативниот поим кој соодветствува со самиот нормативен концепт на правото, е компониран од елементи кои ја образложуваат исправноста на правото врз вредносни, нормативни критериуми. Тие во прв ред не се, или не се во целина, изведени од фактите на позитивното право, туку од априорните идеи и вредности на правото, на кои треба да им бидат подредени правото и власта што го создава и применува. Легитимноста на правото е, според тоа, вредносен, комплексен и динамичен поим, сочинет, од една страна од објективните вредности на правото, потврдени низ неговата примена и, од друга страна, од неговата општа или мнозинска поддршка заснована врз убедувањето дека тоа има такви доблести.

3. Како осознаена нужност, правото е врзно ткиво на општествениот организам и може така да функционира ако има општа поддршка, создадена врз солидарноста и мнозинската, консензуална волја на граѓаните заснована врз рационален пристап и верување во неговата моќ ("теорија на генерално признавање", в. Хорн, (2004), 71). Тоа има општа поддршка ако е ориентирано кон уважување на човекот, неговата слобода и права, правдата и правната сигурност како негови највисоки вредности и со тоа обезбедува автономна примена, заснована врз прифаќање на неговата обврзливост како морална должност на поединецот. Според теоријата на правдата на Рањлс, постои "природна должност" на граѓаните да го почитуваат правото, ако се согласиле за основните принципи на организација на општеството (в. Роулс, (2002), 60). Таа опстојува сè

додека основната структура на општеството е разумно праведна и опфаќа дури и должност за почитување и на закони кои не поминуваат одредена мера на неправедност. Ако мерата е пречекорена, граѓаните имаат право на "граѓанска непослушност" и отпор. Поврзувањето на должноста за почитување на правото со праведната или неправедната структура на општеството е дериват на концепцијата за општествениот договор како извор на легитимитетот (в. Харрис, (2004), 228).

Правото не ги остварува своите функции и со помош на државната присила, како нужно средство за обезбедување на неговата примена поврзано со неговата прескриптивна функција ("треба"). Но не можејќи да ја замени неговата автоматска, доброволна примена, присилата се појавува само како последно средство (ултима ратио), под услов да е ефективна (Хорн, (2004), 70). Нејзината амбивалентна природа го наметнува проблемот на нејзината оправданост и на рационално поставување на нејзините граници, средства и облици на примена. Државниот монопол на присила е единствениот рационален начин на надминување на состојбата на беззаконие и на сеопшто насиљство во општеството (Ллойд, (2004), 48). Но тоа не е нејзино оригинално, туку пренесено овластување од страна на граѓаните, и истовремено акт на нејзино самоограничување. Легитимноста и рационалноста на државната присила подразбира нејзина заснованост врз правото, што значи дека таа треба да биде праведна и да ги рефлектира истите легитимни својства на самото право, а со тоа и морално заснована (в. и Боичев, (2006), 11). Претставува нелегитимна злоупотреба на властта нејзиното користење за политички, идеолошки, религиозни или слични цели, како и отстапувањето од начелото на пропорционалност.

Барањето за легитимност, што ја опфаќа и државната присила, се однесува на сите елементи на поимот на правото: нормите, примената, судските одлуки. Сите мораат да бидат легитимни, сите заедно ја комплетираат оцената за легитимноста. Како начелен заклучок во овој дел би можеле да го формулираме следниов: прво, предмет на оценување на легитимноста не може да биде само нормативниот систем (законите), без оглед на нивната автоматска и присилна примена; и второ, секоја констатација дека законите на државата се добри, но нивната практична примена лоша, значи дека нејзиното право е неисправно (нелегитимно).

4. Голем дел од позитивистички ориентираната правна мисла е склона проблемот на легитимноста на правото да го остави во сенка на поимот на неговото важење (валидност), раководен од една практична и на прв поглед прифатлива аргументација: важи (е валидно) правото што ефективно се применува; тоа го прави натаму беспредметно прашањето дали е тоа исправно (легитимно) (в. Сеелманн, (2007), 48; прашањето за односот меѓу валидноста и легитимноста можне продлабочено го разработува Вълчев, (2013), 29). Неспорно е, согласно ова мислење, дека ефективната примена на правото е нужна претпоставка за неговото функционирање во целина, оттука и за утврдување на неговата легитимност. Правото што ефективно не се применува, според интегралната дефиниција на тој поим, и не е право. Но, од друга страна, не секое право што ефективно се применува е со самото тоа легитимно. Поимите "важење" (валидност) и "легитимност" имаат различна природа: првиот е индуктивен поим, суд заснован врз емпириски факти и припаѓа на правната наука; вториот поим е дедуктивен, нормативен, априорен суд и припаѓа на правната филозофија.

Чувствувајќи ја провалијата што зјае помеѓу важењето и легитимноста на

правото, најдоследните позитивисти се обидуваат неа да ја премостат по можност одбегнувајќи вредносни критериуми. Така, Келсен, врз неговата “чиста теорија на правото”, како теорија на позитивното право, го посматра правото како систем од хиерархиски поставени норми, чиешто единство го обезбедува основната норма (грунднорм). Власта ја одредува основната норма според својата волја, а претпоставката за нејзината исправност се потврдува ако правниот поредок, произлезен од неа, функционира низ нејзината ефективна примена (Келсен (2007), 50). Ова објаснување само го префрла тежиштето на легитимноста од правото на државата (законодавецот што го создава). Со други зборови, власта е легитимна сè додека се одржува, а ако повеќе не ужива поддршка доаѓа друга власт која пропишува друга основна норма итн. Тоа е објаснување кое нашироко ќе се сретне во денешните интерпретации на легитимноста на законите и на власта и нејзините смени во општествата во транзиција.

Заслужуваат внимание, наспроти тоа гледиште, теоретските стојалишта кои ја истакнуваат внатрешната врска меѓу поимите на легитимност и важење (валидност) на правото и нивното спојување низ барањето- да важи само правото што е легитимно (во оваа смисла Вълчев, (2013), 35). Застапниците на ова гледиште мораат да признаат дека тие се формирани и остануваат на две различни рамништа: на позитивното (важење) и исправното право (легитимност) и дека нивното спојување на денешниот степен од развитокот на концептот на правото е далеку од реалноста. Тоа би било можно само кога метафизиката на правото би прераснала во правна наука, согласно стојалиштето на Кант (во неговата “метафизика на моралот”), за нужноста од превладување на законите на разумот како причинско-последични претпоставки за синтетичките судови воопшто. Но големо е прашањето дали и какви шанси има оживотворувањето на таа идеја во современото позитивно право, со чиишто функции и цели особено во државите во транзиција доминира грубиот политички интерес.

5. За првпат во современото право барањето за легитимност е признато како формула за решавање на конфронтацијата меѓу “законското неправо” и “надзаконското право” на Нирнбершкиот процес во 1946 година, на кој им е судено на најголемите нацистички злосторници од Втората светска војна. Тие се прогласени за воени злосторници со одбивање на основниот аргумент на нивната одбрана- дека постапувале не во спротивност, туку токму во согласност со позитивното право на Германскиот Рајх (в. и Теббит, (2005), 35). Нивната осуда е првата и најзначената објава на негирањето на легитимноста на позитивните германски закони и на супремацијата на општите правни начела на современата цивилизација како надзаконско право. Ова стојалиште е формулирано низ познатата Радбрухова формула за “законско неправо и надзаконско право”, со чијашто примена фашистичкото законодавство, усвоено за време на Хитлер, се оценува како “законско неправо” од аспект на повисокиот постулат на правдата (Радбрух ги смета нацистичките закони против Еvreите за спротивни на природното право и, затоа, ништовни од самото донесување).

Со таквиот принцип е разрешен судирот помеѓу учењето на природното право и позитивизмот: позитивизмот се отфрла со употреба на логичкиот аргумент дека од она што “е” изведува заклучоци за она што “треба” да биде (Радбрух, (2008), 19). За јуснатурализмот судот за исправноста на правото не може да се изведува од постојното право, туку од некоја повисока, априорна идеја или вредност. Оттука, треба да се воспостави самостојно набљудување на вредноста

(исправноста) на правото, покрај истражувањето на правната стварност (ибид., 38). Според Радбруцх, на правната стварност претходи идејата на правото, а супстанција, цел или водечка идеја на правото е правдата (ибид., 266: правото е волја за правда).

6. Задача на филозофијата на правото е да ги развие нужните онтологички елементи на претпоставената легитимност на законот во конкретен историски и општествен контекст (Дајовиќ, (2008), 495). Со оглед на тоа дека легитимноста е релативен, а не апсолутен поим, затоа што неговата содржина е компонирана од повеќе нормативни елементи (правда, слобода, човекови права, правна сигурност итн.- но во кој историски контекст, простор, карактер на општествените односи?), и минимално легитимно право може да ужива поддршка, ако кај мнозинството постои убеденост дека со време тоа ќе се развие и ќе прерасне во поправеден правен систем (така во услови на револуционерни промени или општествена транзиција). Исто така, легитимноста слабее кога правото започнува да се инструментализира за политички или слични цели, кои резултираат со општествена стагнација или тоталитаризам. Признавањето дека правото мора да биде праведно (легитимно), или да се стреми кон тоа, значи уважување и на искуственото сознание дека само праведниот правен поредок обезбедува мир, бесконфликтност и стабилност на општеството.

Прашањето за легитимноста на правото во општествата во транзиција добива првостепено значење во светлината на сознанието за посебните услови, во кои транзицијата кон отворено, граѓанско општество, на политички, економски и правен план треба да се остварува низ радикални измени, за коишто мнозинството граѓани не се подготвени во аксиолошка смисла (Бауерова, кај Пицхлер/Гајпарихова, (1994), 197). Знаменитата парола на Хавел за "живеење во вистината", истакната како темелен императив на усвојување нови демократски правила, спротиставени на тоталитаризмот и посттоталитаризмот, не значи ништо друго освен поставување на нова вредносна вертикалa на живот исполнет со љубов и хуманост, морал, еднаквост и праведност, без политикантство, манипулации и технологија на владеење како практикување на беспризорна и арогантна власт (Хавел, (1990), 197).

7. Начелото на легитимност како синоним за моралитетот на правото мора да биде кренато на рамнештето на основно начело на позитивното право, заедно со начелото на законитост и другите негови начела (забрана на ретроактивно дејство, ефективност итн.) во концептот на демократска правна држава и владеење на правото, кон што треба да се стреми општеството во транзиција. Легалитетот само го индицира легитимитетот, но не може да важи како несобрлива претпоставка што го потврдува во сите случаи и без исклучок.

Објаснувањето на начелото на легитимитет и на неговата содржина што задира во самата есенција на демократската правна држава, се потпира врз позитивниот метод на одредување на неговите основни постулати:

- » правото е легитимно ако е создадено од легитимно законодавно тело, избрано на слободни и демократски избори;
- » по својот дух и содржина тоа да е подредено на апсолутните идеи на правото-правдата, правната сигурност и целесообразноста, човековата слобода и природни права;
- » функциите и целите на правото треба да се одредени поаѓајќи од општиот интерес на сите, или мнозинството граѓани, а не од интересите

- » на одредена партија или група;
- » правото не смее да биде во остра спротивност со моралните начела на општеството, да биде разбираливо за секого, логично и реално;
- » секој закон мора да биде усвоен во демократска и транспарентна процедура, со највисок можен степен на усогласување на стојалиштата на различните пратенички групи од позицијата и опозицијата;
- » законските норми да не се судираат со моралните начела и норми;
- » мнозинството граѓани, или најголемиот дел од нив да веруваат во неговата исправност и ги прифаќаат и да се покоруваат на законските налози;
- » правото мора да ги прецизира и разграничува надлежностите на институциите што го применуваат.
- » примената на правото мора да е ефективна во остварувањето на правдата и одржувањето на редот, мирот и поредокот;
- » основите и границите на правната присила и злоупотребите и повредите на правото мораат да бидат јасно и прецизно одредени;
- » и неговата присилна примена да е рационална, ограничена, пропорционална, неселективна и стриктно подредена на целите на самото право.

Треба да се истакне дека начелото на легитимност како позитивноправно начело е во прв ред адресирано на законодавецот, којшто е должен при усвојувањето на законите да ги почитува моралните вредносни критериуми. Прва консеквенција на примената на ова начело е (односнотреба да биде) минуциозното уставно уредување на власта со доследна примена на начелото на поделба и заемната контрола на трите видови власть, како и уредување на надлежностите и односите меѓу одделните органи на власть. Тоа е единствениот начин за запирање на тенденцијата за узурпацијата на целокупната власть во општествата во транзиција од страна на извршната власть. Втора консеквенција е поставувањето на цврста уставна рамка за законодавните овластувања на парламентот вис-авис основните човекови слободи и права. Трета консеквенција е (треба да биде) конзистентното уставно и законско уредување на повеќепартискиот систем, на демократските правила во функционирањето на Собранието и на остварувањето континуирано следење, контрола и насочување на Владата и извршната власть од страна на Собранието. Како последна, четврта консеквенција (не по значење) треба да се предвиди давањето со Уставот широка надлежност на Уставниот суд да го толкува Уставот и уставната усогласеност на законите, поаѓајќи од уставно декларираниите и европските стандарди и начела на правната држава и на заштитата на човековите слободи и права (евроконформно толкување).

Начелото на легитимитет нема непосредна практична важност за постапувањето на судот во примената на правото. Судот е, имено, врзан за законот и должен е да го примени таков каков што е, без да ја испитува неговата легитимност, целесообразност итн. Од тоа правило денес се пробива следниов оправдан исклучок: судот не е должен да примени норма на позитивното право што е во спротивност со некоја меѓународна норма или општ стандард за човековите слободи и права, кој има карактер на присилна супранационална норма (иус цогенс: така меѓународните забрани за геноцидот, воените злосторства, основните права предвидени во Европската конвенција за човековите права итн.).

НОВАТА ЕТИКА НА ОДГОВОРНОСТА КАКО ПОТТИК ЗА ПРАВНИ РЕФОРМИ

1. Основна категорија во категоријалниот систем на правото е правната одговорност како релација на поединецот и правото и на неговата должност за почитување на правната норма кон државниот авторитет што е надлежен да ја применува. Во мерата во која правната повелба се интернализира како морална должност, и нејзиниот надворешен израз како одговорност за нејзиното непочитување има морална основа: одговорноста е социјално-етички заснован прекор што му се упатува на поединецот поради непочитување на наредбата или повреда на забраната содржана во правната норма. Наспроти таквото општо одредување на поимот на правната одговорност и неговата поврзаност со моралната должност и одговорност, нему му се придаваат различни значења (Харт, (1968), 212, на пример, разликува четири: одговорна позиција, одговорност за последица предизвикана со постапките на поединецот, одговорност како обврска за исполнување на одредени правни должности и одговорност како пресметливост, капацитет за одговорност. Во современото позитивно право се разликуваат субјективна, објективна, ретроспективна, проспективна и колективна одговорност. Зад секој од овие облици стојат различни објаснувања кои допираат до најсуштествените онтолошки и аксиолошки аспекти на правото, но современата филозофско-правна мисла е главно фокусирана врз субјективната ретроспективна одговорност како главен облик на одговорност.

Денес владејачкиот филозофско-правен концепт на одговорноста е развиен во ЦИЦ век на подрачјето на правната мисла и законодавството (граѓанско и казнено), врз сфаќањето дека одговорноста претпоставува пресметливост: сторителот на дејствието одговара за самото дејствие и неговите последици што му се припишуваат, засметуваат, импутираат (импутацион- од путаре, цомпут, да се вкалкуира, засмета; в. Рицоeур, 2000; 14). За Кант поимот на пресметливост подразбира: припишување на некој акт (дејствие и последица на дејствието) на сторителот и морална квалификација на таквиот акт како недозволен. Пресметливоста (Зурецхнунг, импутатио) во морална смисла е суд кој го означува сторителот на некое дејствие како слободен творец (Урхебер, цауса либера) на дело (Тат) што потпаѓа под удар на обврзувачки закон. Автор, творец на актот (Урхебер) е лице што има слобода на избор.

Концептот на субјективна ретроспективна одговорност за сторување спротивно на законската норма е настанат во полите на идеалистичката и рационалистичката филозофија и филозофско-правните погледи на Кант за човековата слобода. За разлика од други апсолутни идеи (Бог, бесмртност итд.), што се резултат на спекулативниот (чист) ум, слободата на поединецот според него е докажана со помош на категоричкиот закон на практичниот ум и затоа може да се земе како камен-темелник за целокупната зграда на чистиот и практичниот ум. Таа е единствена меѓу сите идеи на спекулативниот ум што ја земаме априорно како можна, затоа што е услов за моралниот закон кој го знаеме (Кант, (1967), 16, 8). Ако се претпостави дека е волјата слободна, треба да се изнајде закон кој е единствено способен нужно да ја определува (Кант, (1993), 6, 41). Тоа е моралниот закон како израз на моралната автономија на поединецот и на неговата слободна волја да воспоставува правила на должноста, кој има природа на категорички императив: "постапувай така што максимата на твојата волја да има истовремено вредност како принцип на сеопштото законодавство" (ибид., 7, 44). На тој начин, Кант го дефинира правото како "вкупност на услови под кои

може да се соедини своеволието на еден со своеволието на друг, според некој општ закон на слободата” (Кант, (1967), 32).

2. Правната одговорност втемелена врз таквиот филозофско-правен пристап од почетокот на ЦИЦ век, поаѓа од идејата за слободен избор на поединецот и моралната максима “импоссибилиум нулла облигатио ест”: нема одговорност за она што е надвор од моќта за расудување, предвидување и слободно делување на човекот. Тоа е ретроспективна (еџ пост) одговорност: поединецот одговара за она што го сторил, а морална основа на одговорноста е етиката на должностите (деонтолошка етика) и правдата како водечка идеја на правото, чијашто садржина е исполнета со барањето за порамнување и ретрибуција.

Развојот на науките за човекот, посебно криминологијата, социјалната патологија и другите науки за аберантното однесување на поединецот кон крајот на ЦИЦ век го проблематизира овој концепт со доведување под сомневање на индетерминистичкото сфаќање за човековата слобода на избор, а со тоа и на идејата за пресметливост и субјективна одговорност. Зад пробивот на таквото стојалиште стојат и промените во сфаќањето за правото и неговите функции. По заслуга на социолошката школа, марксизмот, позитивизмот и другите модерни филозофско-правни правци, кои го отфрлаат метафизичкото сфаќање за правото како олицетворение на апсолутната идеја за правдата и слободата на поединецот, во него се гледа како на моќно средство за остварување на социјални цели (“целно” право, цел на правото). За Ихеринг, претставник на историската школа, правото има своја цел и само борбата, насочена кон одредена цел, го овозможува неговото остварување (в. Јеринг, (1998). 15: “поимот на правото е практичен, т.е. тоа е поим на целта”). Поединецот има автономна, слободна волја, како можност за сопствено каузално однесување, моќ за самоодредување кон замислената цел. Но постоењето на различни цели, како и потребата да се потисне крајниот егоизам на луѓето што создава конфликти, се основа за сфаќањето на правото (и државата) како “коинциденција на целите” во општеството, средство за поврзување на поединечните интереси и цели. Оваа идеја значи отфрлање на сфаќањето за моралната одговорност како израз на апсолутно слободното самоизразување на поединецот, подредено единствено на моралниот закон. Наспроти егоистичките интереси на поединецот со правото доминираат социјалните цели на заедницата, ориентирани кон барањето тој да ги исполнува своите обврски во нејзина корист (начело на солидарност; в. поопширно Камбовски, (2010), 130).

Метафизичкиот и рационалистичкиот пристап кон поимот на правната одговорност во првата половина и средината на ЦЦ век е потиснат и од позиции на “чистата теорија на правото” на Келсен, која поаѓа од стојалиштето дека поимот на правото треба да се ослободи од сите елементи што им припаѓаат на психологијата, социологијата, моралот или политичката теорија (Келзен, (2007), 11). Апсолутирајќи го значењето на нормите, кои бараат апсолутна покорност, оваа концепција ја запоставува слободата на поединецот, односно слободниот избор и моралниот закон како основа на одговорноста за нивната повреда. Наспроти одговорноста на прекршителот, таа ја истакнува одговорноста на авторитетот пред кого се одговара (државните органи, јавниот обвинител, судот) кој е должен да ја примени санкцијата во случај на повреда на правната норма (ибид., 28).

3. Со својата позитивистичка ориентација новите правни учења ги поставуваат основите на денес сè поактуелните облици на проспективна и

колективна одговорност, ослободени од нормативни, пред сè социјално-етички елементи, и погодни за пробив на императивни норми на подрачјето на човековата слобода. На нивната појава ѝ погодува разнишувањето на средишниот столб на концепцијата на субјективната, ретроспективна (еџ пост) одговорност- слободата на волјата, со разгорувањето на судирот меѓу поборниците на индетерминистичкото и детерминистичкото стојалиште (в. Камбовски, (2007), 34). Денес владејачкиот филозофско-правен пристап го отфрла екстремниот индетерминизам и екстремниот детерминизам. Еклектичкото учење на релативниот (ин)детерминизам поаѓа од објаснувањето на идејата за човековата слобода како проекција на слободен човек, слободен во мерата во која живее во слободно општество. Тоа го признава фактот на предодреденост на поединецот во неговите постапки со делувањето на комплексни индивидуални (физички и интелектуални способности итн.) и надворешни, пред сè социјални, економски и слични фактори. Но од друга страна, исто така како емпириски потврден факт ја истакнува релативната слобода за автодетерминираност што ја конституира субјективната ретроспективна одговорност (вината) како прекор за стореното дело (в. и Енгисцх, (1963), 16). Посебно значење за овој пристап кон ретроспективната одговорност има потенцирањето на значењето на свеста, спознавањето: за разлика од каузално детерминираното однесување, слободен е актот на спознавање, самокритичност и оценување на сопствените постапки (нормативна концепција за вината; Њелзел, (1969), 97). И современото учење за човековите слободи е инспирирано со убеденоста во постоењето на (релативна) слобода за свесна автодетерминираност, врз која се потпира барањето за нивно почитување и заштита. На човека му е едноставно судено да биде слободен (Сартре), човештвото е детерминирано на индетерминизам (М.Е.Масеп). Спознавачкиот капацитет, свеста и оценувачкиот однос кон причините и последиците на сопственото однесување ја изразува самата етичка и нормативна природа на човековото битие како "социјализиран его".

Поаѓајќи од учењето на релативниот (ин)детерминизам, концепцијата на субјективна ретроспективна одговорност во современото право се потпира главно врз нормативната теорија на вината: вината е социјално-етички заснован прекор што му се упатува на сторителот поради противдолжносното формирање на неговата волја (в.Ацхенбацх, (1974), 49). Социјално-етичката заснованост на вината произлегува од повредата на правната должност за поинакво однесување, што е повод на сторителот да му се упати прекор и врз него да се надоврзат правни последици со кои тој "се расплатува" за стореното дело (в. Кнеале, (1967), 8). Со тоа вината како суд за невредноста на постапката на сторителот се префрла "од неговата глава во главите на другите"(Росенфелд), но негов објект е субјективниот однос на сторителот кон делото.

4. Современото право се соочува со потребата од проширување на концептот на правната одговорност заради соочување со предизвиците на новата технолошка ера и зголемените ризици за опстанокот на човевото (користењето на моќни извори енергија, како што е нуклеарната, загрозувањето на човековата околина, развивање на високо ризични технолошки процеси, економски активности итн.). Едно од најактуелните и најсложените прашања од аспект на концепцијата на правната одговорност е тоа- за што сè треба да одговара поединецот? И дали неговата одговорност треба да има морална основа, и во што се состои таа?

Наспроти класичната ретроспективна одговорност, кон проширување на одговорноста води прифаќањето на релативно новиот облик на проспективна (еç анте) одговорност (во филозофско-правната мисла овој поим го воведува Бирнбацхер, (2001),9). Тоа е одговорност за повредата на императивни, за разлика од ретроспективната, која по правило е врзана за повреда на прохигитивни норми (забрана за убиство, забрана за повреда на договорот, забрана за преземање на штетно дејствие итн.). Императивните норми ја ограничуваат слободата на поединецот во значително поголем обем во споредба со забранувачките, за чиешто почитување нему не му е потребен посебен морален и психички ангажман (да не убие, да не му наштети на друг итн; даночниот обврзник мора да го плати пропишаниот данок, родителот мора да се грижи за своето дете итн.). Врз идејата за проспективна одговорност во современото право се развиени омисливата (гарантна) одговорност, небрежноста, претпоставената одговорност за преземање на опасен потфат и објективната односно претпоставената одговорност на правните лица.

За разлика од ретроспективната, проспективната (еç анте) одговорност нема цврста морална основа: не претпоставува утврдување на каузален однос меѓу слободната волја и можните последици на пропуштањето на должноста (должно внимание, должен надзор). Поединецот одговара за сè што е покриено со неговата должност, без оглед дали зад конкретното дејствие на некое трето лице, што влегува во кругот на неговата должност, стои слободната волја (цауса моралис; в. Камбовски, (2006), 268).

Основа за проспективната одговорност е должноста: тоа е одговорност врз основа на правно статуирана должност (на родителот спрема неговото дете, на адвокатот спрема неговиот клиент итн.), или правен статус на субјектот, врзан за остварувањето на одредена улога во општеството (лекар, полицаец, пожарникар итн.; „одговорна ролја“, Роле Респонсибилитс). Со тоа и обемот, како и претпоставките за одговорност зависат од содржината на правната должност, односно ролја. Поради тоа, за разлика од субјективната одговорност (вината) за стореното дело како социјално-етички заснован прекор кој му се упатува на сторителот, кај проспективната одговорност е отежнато формирањето на таков суд, затоа што е често нејасен обемот и содржината на должноста, како и постоењето на повредата на таквата должност. Таков е примерот со гарантниот омислив деликт, какво што е убиството што го врши мајката со напуштање на детето; во судската практика речиси и нема такви пресуди, затоа што судот редовно останува во дилема дали мајката ја повредила својата должност, така што обично се определува за некоја поблага квалификација (напуштање немоќно лице и сл.).

5. Поради убедувањето дека облиците на правна одговорност што немаат цврста морална основа имаат слаби изгледи да обезбедат ефикасна примена на правото, нови основи за развивање на концептот на правна одговорност кој не би значел раскинување на поврзаноста меѓу правото и моралот во современата технолошка цивилизација се бараат во моралните учења прилагодени на барањата на новото време. Моралните теории, како egoизмот, утилитаризмот, деонтолошката етика и теоријата на моралните права ја рефлектираат на подрачјето на правото антропоцентристичката ориентација на современата филозофско-правна мисла која поаѓа од сфаќањето за моралната автономија на поединецот. Таа останала доминантна и наспроти спротиставувањата од позиции

на стојалиштето дека моралните стојалишта на поединецот ги формира всушност заедницата во која тој живее (Хегел, Конт, Марц и др.). Или, уште Бентхам ја доведува во прашање антропоцентричната ориентација на моралното учење истакнувајќи дека моралниот статус на животните не треба да биде заснован врз способноста за расудување, туку врз прашањето- дали тие може да страдаат (Бентхам, (1781), 283).

Во современата криза на рационалноста, во тие рамки и на правото и правната одговорност, повеќе од кога било добива вредност аристотеловскиот етички принцип според кој човековата практика е “воедно предмет, претпоставка и интенција на практичната филозофија” (в. Ѓарчевиќ, (2005), 65). Оттука, една од клучните претпоставки за развивање на нови правни концепти, вклучувајќи го и тој на правната одговорност е афирмирањето нови вредносни, морални стојалишта што одговараат на барањата на новата постиндустриска ера. Таквото сознание имплицира редефинирање на односот меѓу антропоцентричната и биоцентричната етика, врз кое може да биде втемелена и новата правна етика (поими воведени со расправите на Леополд, Цаллицотт и др. за т.н “земјишна” и “средишна” филозофија и етика; в. Марјановиќ, (2011), 527).

Потрагата по нов концепт на правна одговорност е наложена со потрагата по одговор на новите ризици предизвикани од загрозувањето на животната средина, науката и био-технологијата. Во услови на катастрофични предвестувања на иднината, правото и неговиот концепт на одговорност не може да се потпираат исклучиво врз деонтолошката етика (етика на должностите) и врз повредата на правни забрани за сторување определени дела (ретроспективна, консеквенцијалистичка одговорност). За да биде на рамништето на барањата на своето време, поимот на правна одговорност треба да биде проширен и да ги уважува постулатите на етиката на одговорност за состојбата на човештвото, перспективите на идните генерации и целината на природата и животот воопшто како незаменлив услов за човековото опстојување. Сфаќањето за правото на живот на целиот жив свет- флора и фауна во која и да е форма, па и на материјалниот свет кој е услов за животот, нужно налага поместување на етноцентричната оска на правото кон биоцентричната заснованост на неговите норми и на одговорноста за нивното непочитување. Таквиот радикален пресврт не се изразува само низ појавата на “третата генерација права” (на здрава животна средина итн.), низ развитокот на еколошкото право или на новите подрачја на медицинското право. Многу повеќе од тоа, промовирањето на биоцентризмот како практична филозофија е почеток на интегрален филозофско-правен концепт за природните права на човекот, кои се еманација на правата на природата и на универзалната, космичка етика и правда.

6. Биоцентризмот или екоцентризмот не подразбира апсолутизирање на правата на природата, наспроти тие на човекот, туку создавање филозофско-правна платформа за нивно испреплетување во кохерентна заедница на права и одговорност на повисоко рамниште на одржување на животот како највисока вредност. Приближување кон биоцентризмот постои и во современите антропоцентрични сфаќања за природата како објект на моралните стојалишта, покрај научните, економските и други интереси за нејзиното зачувување. Таков чекор претставува и појавата на концептот на “права на животните”(израз кој за првпат се појавува во книгата на Х.Салт “Анималжс Ригхтс” од 1892 година), сведен главно на заштита на животните од измачување или безобзирно

уништување (се проценува дека последица на такви постапки е изчезнувањето на 40% од животинските и 30% од билните видови). Првични резултати на новиот однос претставува донесувањето во сè поголем број држави закони за заштита на животните, кои предвидуваат правна одговорност за одржувањето на животинскиот свет и заштитата на животните.

Таквите промени се недоволни за радикален пресврт во прифаќањето на новата концепција на одговорноста заснована врз биоцентричната етика, која го проширува подрачјето на етиката и правото на целиот жив и нежив свет. Средиште на етичката расправа не е повеќе човекот, туку природата, животот, како морална константа на опстојувањето и иднината (Марјановиќ, (2011), 529). Основен постулат на биоетичкиот концепт, кој не го исклучува и социо-културниот елемент на човековата заедница, е рамноправноста на сите живи битија како членови на единствената био-заедница. Новата етика на одговорноста ја интегрира антропоцентричната деонтолошка етика во универзален морален проект кој треба да претставува основа за нови начела и правила на правната одговорност. Тој не имплицира реконструкција на правото и неговите основни институти, во смисла на признавање на правен субјективитет на природата во целина, но може да се оствари преку ограничување на субјективните права со интересот за заштита на биосферата и природата воопшто како јавен интерес, со проширување на забраната на злоупотреба на правата, воведување на корпоративна одговорност, проширување на основите на објективната одговорност, заострување на казнената одговорност и воведување на ацтио популарис за заштита на животната средина.

7. Биоетичкиот концепт во последниве неколку декади станува главна парадигма на филозофско-правните промислувања на иднината. Изразот “биоетика” е создаден како неологизам од ван Ренсселаер Поттер во 1970 година (Биоетхиц. Тхе Сциенце оф Сурвивал) и за релативно кратко време еволуира од поим кој ги покрива основните проблеми на медицинската етика (биомедицина), до нов филозофски и етички пристап кон односот меѓу човекот и природата. Во познатата Енциклопедија оф Биоетхицс на Џ.Реицх, во првото издание од 1978 година поимот на биоетика е дефиниран како систематско проучување на човековото однесување во подрачјето на науката за животот и грижата за здравјето, во светлината на моралните вредности и начела. Во нејзиното второ издание од 1995 година овој поим е проширен: таа е систематско проучување на моралните димензии на науките за животот и грижата за здравјето, со примена на различни етички методи и на интердисциплинарен пристап. Исклучително важна фаза во неговата брза еволуција е истакнувањето на основните постулати на биоетиката како платформа на движењето за еднаквост на човековите права и за ограничување на тенденциите за тоталитарно управување од страна на државата со животите и духот на луѓето во име на законот. Следна етапа во неговиот поим е отворањето пред две-три декади на дебатата за заштитата на човековото достоинство, идентитет и вредности во светлината на развојот на медицината и примената на различни биолошки зафати (клонирање, трансплантации, ин витро-оплодување итн.), што налагаат потреба за правни ограничувања на недозволените експерименти (в. Сеелманн, (2007), 207). Појавата на биоетиката доведе до будење на етичката свест за постојната состојба на современото општество, обременета со сè посериозни опасности од самоуништување, лишување на човекот од хуманите вредности и негово сведување на рамништето на средство за експериментирање и манипулации.

Резултат на таквото широко движење во филозофската мисла е денес стојалиштето за "еколошка цивилизација" и "биоетичка екумена" како главна изгледност за иднината, која може да парира на неизвесностите предизвикани од деформираниот општествен развиток. Поимот на "биоетичка екумена" има комплексна содржина, која не не може да се сведе на еколошка етика (натуралистички редуктивизам), туку го опфаќа и културниот тоталитет на човештвото, особено знаењето, вредностите и начелата, но и прагматичните начела на организација на општеството и управувањето со општествените работи. Приближувањето на биоетичката и културната екумена е единствениот начин за преточување на диверзитетот на двете сфери во основа за потрага и афирмирање на нови биоетички вредности. Тоа барање е наложено и од потребата за одржлив развој на човештвото, сфатен како сообразување на потребите на денешните и идните генерации. На теоретско рамниште постои општа согласност дека таква перспектива отвора прифаќањето на универзалните етички постулати на: мир, запирање на трката на вооружување, признавање и почитување на универзалните слободи и права, ненасилство, толеранција, праведност, солидарност и соработка, културна разноликост и други начела подредени на животот и неговиот хуман квалитет како највисока вредност.

8. Уважувањето на вредностите на биоетичката и на културната екумена подразбира и создавање на нова нормативна култура, што на подрачјето на правото имплицира појава на нови облици на одговорност за негативните последици на научно-техничкиот развој и за обезбедување одржлив развој. Нов пристап кон етиката на одговорноста како филозофско-правна основа на тие промени развива Ханс Јонас, кој ја разликува ретроспективната одговорност за она што човекот го сторил, повредувајќи ги своите должности, од проспективната одговорност за она што требало да го стори, за потомството, за она што може да се појави во иднина. Неспорно е дека уважувањето на опстојувањето и животот воопшто е највисока вредност, која е и може да биде уште позагрозена со човековите постапки. Но се поставува прашањето како да се избегне фаталистичкото објаснување дека тоа што се случува со современото човештво е надвор од моќта за делување на поединецот, маргинализирана и потисната од машинеријата на големите системи (државни, воено-индустриски, економски итн.). И врз која основа, при таквото сознание, може да се конституира субјективна проспективна одговорност на поединецот за нешто што е над неговата моќ. Во неговото дело "Принципот на одговорност", 1979 година, тој поаѓа од стојалиштето дека само метафизиката може да ги развие спекулативните основи на "трансцендентната или метафизичка должност на поединецот за тоа, и во иднина на Земјата да постојат луѓе, отелотворувања на овој човечки род, и тоа под оние услови на постоење кои уште допуштаат остварување на идејата за човекот" (Јонас, (1984), 292). Идејата за човекот тој ја идентификува со идејата за слободата, така што јадро на етиката на одговорноста претставува чувството на одговорност и слобода, кое треба да го доведе поединецот во позиција на јасно спротиставување на деструктивни или тоталитарни концепти за иднината, развиени врз која и да е основа (економски, воени, политички итн.). Во таа смисла, етиката на одговорноста не се сведува на одговорност за одржување на човековиот вид, значи на еколошка етика, туку го опфаќа и одржувањето на конвенциите и институциите на човековата културна традиција кои претставуваат ненадминати достигнувања, коегзистенцијата на поранешните културни достигања и традиционална етика и појавата на нови

културни и етички вредности.

Врз таа основа, потребата од статуирање на проспективна одговорност извира од самата смисла на животот како опстојување, континуитет, што имплицира должност на секој припадник на општеството за негова заштита и унапредување. Оттука, модерната етика треба според Јонас да се ослободи од апсолутниот антропоцентризам и да одговори на радикалните барања на технолошката ера, раскрстувајќи со планетарниот фетишизам и утопија за научниот, технички и технолошки напредок. Врз нови историски и научно-технолошки услови треба да се реконструира стоичката етика, која поага од идејата за човекот и неговот постоење како дел од природата и природните закони и го дефинира императивот на одговорност за одржување на животот на човештвото. Секој, особено научникот, истражувачот, е должен да ги предвиди негативните последици на неговото постапување и одговорен е за нив. Технолошкиот ум на хомо фабер, заробен со илузијата на научно-технолошки прогрес, треба да се покори на рационалниот ум на хомо сапиенс, фокусиран врз човековата слобода и хуманите вредности, кои имплицираат одговорен однос кон она што го опкружува поединецот како сегашна и идна природна и културна средина. Надоврзувајќи се на Кант-овиот морален императив, Јонас го формулира новиот “еколошки императив” на следниов начин: “Постапувај така што последиците на твоето постапување ќе бидат сообразни со перманентноста на вистинскиот човечки живот на земјата” (ибид., 35). Според него, не е “поединецот” тој што делува, туку “ние”, не како група, како полис или дури и како општество, туку како инперсонализирана масификација на хуманоста. “Ние” имаме одговорност спрема светот, амор мунди како еднострана нереципрочна одговорност.

9. Принципот на одговорност за одржување на животот како апсолутна идеја, слично на други апсолутни идеи како што се слободата или правдата, е прифатлив како основа на новата концепција за правната одговорност. Но, кога целата негова смисла би се сведувала само на општото чувство на одговорност за одржлив развој на човештвото или на солидарна колективна одговорност, таа не би значела ништо друго освен, ин фине, пледирање за апсолутна неодговорност. Зашто секој е свесен дека чувствува, па и активно поддржуваме научно-технолошки изуми и нивна примена, политики, практики итн. што имаат негативни последици во однос на одржливиот развој, но што останува од таквото чувство на одговорност?

Одговорноста на поединецот за последиците на неговите постапки наметнува барање правото стриктно да ги уреди претпоставките за нејзината индивидуализација. Тоа треба да парира на општата критика на овој концепт: дека се работи за етика на ограничување на индивидуалните слободи и права во име на повисоки, недоволно јасно дефинирани општи интереси (што е хуман и одржлив развој?), и дека врз таа основа може да легитимира тоталитарни политичко-правни концепти. Определувањето на цврсти и јасни правни основи на одговорноста ја исклучува опасноста од “екофашизам” (Реган): ако светот стане пренаселен со хомо сапиенс, зашто тој систематски да не се истребува за да се одржи природната рамнотежа, како што се постапува со секој животински вид кој се заканува да стане доминантен? Според Цаллицотт, биоетиката само приоддава нови етички обврски на постојните, без да ги потиснува постојните, меѓу кои обврската за апсолутен респект на животот, слободата и другите вредности на човекот (Цаллицотт, (1999), 124).

Оттука, правната наука и позитивното право имаат првостепена задача да ги развијат основите на конкретна и индивидуална проспективна одговорност поврзана со остварувањето на определена “одговорна ролја” во општеството.

ЗАКЛУЧОК

Прифаќањето на концепцијата на рационалното природно право и универзалниот концепт на природните човекови слободи и права, инаугуриран со Универзалната декларација за човековите права на ОН од 1948 година и другите меѓународни документи за правата на човекот, како и со конституционализацијата на слободите и правата во современите устави, на позитивно-правен план значи отелотворување на онтолошката трајна и нераскинлива врска помеѓу правото и моралот. Како основни правни вредности, моралните вредности- слободата, правдата, еднаквоста, сигурноста и другите вредности што го сочинуваат човековото достоинство се кренати на рамништето на основен постулат на демократската правна држава и владеење на правото. Од него произлегува и барањето позитивното право (законите) да биде создавано поаѓајќи од апсолутните идеи и начела, кои се и начела на моралноста и коишто имаат вредност самите по себе. Во современата концепција за правото еманација на тој постулат е инаугурирањето на начелото на легитимитет како позитивно-правно начело.

Рефлексија на револуционерните промени во правото што ја преточуваат неговата метафизичка природа во природен закон за позитивното право е и преиспитувањето и проширувањето на концептот на одговорноста како една од основните категории во неговиот категоријален систем. Покрај индивидуалната и социјално-етички втемелена ретроспективна одговорност, предизвиците на новото време наметнуваат прифаќање на етиката на одговорност изразена како проспективна одговорност, како прекор за однесувањето на поединецот спротивно на неговата одговорна ролја во општеството. Етичката јустифицијација на таквата одговорност во филозофско-правната мисла денес се заокружува со аргументите на биоетиката и принципот на човековата одговорност за одржување на животот како апсолутна идеја што има императивно морално значење.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Achenbach, H., (1974), Historische und dogmatische Grundlagen der strafrechtssystematischen Schuldlehre, Berlin
2. Aristotel, (1970): Nikomahova etika, Beograd
3. Bentham, Jeremy, (1781), An Introduction to the Principles of Morals and Legislation, online version
4. Birnbacher, D. (2001), Philosophical foundations of responsibility/ Responsibility: The many faces of a social phenomenon. ed. A. E. Auhagen and H.-W. Bierhoff, London
5. Bojčev, Georgi, (2006): Vvedenie v pravoto, ^ast vtora- Filosofija na pravoto, Sofija
6. Callicott, J.Baird, (1999), Holistic Environmental Ethics and the Problem of Ecofascism, Beyond the Land Ethic: More Essays in Environmental Philosophy, New York
7. D'Antrev, Alesandro P., (2001): Prirodno pravo, Podgorica

8. Dajović, Goran, (2008): Pravna obaveznost i važenje prava, Beograd
9. Del Vecchio, Giorgio, (2004): Philosophie du droit, Paris
10. Engisch, K., (1963), Die Lehre von der Willensfreiheit in der strafrechtsphilosophischen Doktrin der Gegenwart, Berlin
11. Ferrajoli, Luigi, (2012/18): Ustavna demokratija, Revus- Revija za ustavno teorijo in filozofijo prava [Online]
12. Fuler, Lon L.,(2001), Moralnost prava, Beograd
13. Habermas, Jürgen, (1992): Faktizität Und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats, Frankfurt
14. Harris, J.W., (2004): Legal Philosophies, Second Edition, Oxford
15. Hart, H.L.A., (1968), Punishment and Responsibility. Essays in the Philosophy of Law, Oxford
16. Havel, Vaclav, (1990): Living in Truth, London-Boston Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, (s.a.), Osnovne crte filozofije prava, Sarajevo
17. Horn, Norbert, (2004): Einführung in die Rechtswissenschaft und Rechtsphilosophie, 3. Auflage
18. Jering, Rudolf, (1998): Borba za pravo, Beograd
19. Jonas, Hans, (1984), Das Prinzip Verantwortung, Frankfurt am Main
20. Kambovski, V., (2006), Kazneno pravo, Opšt del, Treto izdanie, Skopje ; (2007), Apsoluten ili relativni indeterminizam: kaznenopravni kontroverzi, Prilozi MANU; (2010), Filozofija na pravoto, Skopje Kant, I., (1967), Metafizika čudoređa, Sarajevo (1993), Kritika na praktičnot um, Skopje
21. Kelzen, Hans, (2007): Čista teorija prava, Beograd
22. Kneale, W., (1967), The responsibility of Criminals, Oxford
23. Lloyd, Dennis, (1965): Introduction to Jurisprudence, With selected Texts, Second Edition, London; (2004): Ideja prava, Moskva
24. Marjanović, Miloš, (2011), Od antropocentrične ka biocentričnoj etici i pravnoj regulaciji, Pravni život, Tematski broj: Pravo i odgovornost, Tom IV br.12
25. Pichler, Tibor and Gašparíková, Jana (Edit.), (1994): Language, Values and the Slovak Nation: Slovak Philosophical Studies, I. Washington, D.C.
26. Radbruh, Gustav, (2008), Филозофија на правото, Скопје
27. Ricoeur, Paul, (2000), The Concept of Responsibility: An Essay in Semantic Analysis, The Just, Chicago
28. Rouls, Xon, (2002): Teorija na pravednosti, Skopje
29. Russo, @an @ak, (1978): Opštveniot dogovor, ili na~ela na dr`avnoto pravo, Skopje
30. Šarčević, Abdulah, (2005), Filozofija i etika/Suvremena fenomenologija svijeta života, Kritika filozofije povijesti i metafizike Zapada, Sarajevo
31. Seelmann, Kurt, (2007): Rechtsphilosophie, 4. Aufl., München
32. Tebbit, Mark, (2005): Philosophy of Law, An Introduction, 2nd Edition, London and New York
33. Teršek, Andraž, (2010), Morala kot temelj in kriterij (vladavine) prava, Revus, 13
34. Vyl~ev, Daniel, (2013): Validnost i legitimnost v pravoto, Sofija
35. Weber, Max, (1964): The Theory of Social and Economic Organization, Talcott Parsons (ed.), New York
36. Welzel, H., (1969), Gedanken zur "Willensfreiheit", Festschrift f. K.Engisch, Frankfurt a.Main

34-029:17

Проф. д-р Светомир Шкариќ

ПРАВОТО ПОМЕЃУ ПОЛИТИКАТА И ЕТИКАТА (МАКЕДОНСКИ КОНТЕКСТ)

Апстракт: Во трудот се разгледува улогата на правото во посредувањето помеѓу моќта и идеите на човекот. Станува збор за природното право како праведно и законско право, наспроти позитивното право како незаконско или неправедно право. Во трудот се укажува дека природното право во македонскиот контекст боледува, дека е потиснато од позитивното право и дека со него манипулираат моќници и преваранти опд најразличен вид.

Во трудот се подвлегува дека номосот е побитен од демосот, а номократијата од демократијата. Во исто време се укажува дека номократијата е можна само во услови на демократија. И обратно, без демократија нема номократија. Консеквентно се следи мислата на Радбрух, според кој демократијата е „скапоцено добро“, а номократијата „секојдневен леб“.

Во трудот станува збор и за јудидизацијата на политиката, односно за ставање на политиката под капата на правото, за нејзино ограничување со правни норми и санкционирање на нејзините злоупотреби. Во врска со тоа, посебно се нагласува улогата на судството како баланс на политиката, во услови кога законодавната и извршната власт во македонски услови се стопуваат во една гранка на власт под влијание на најголемите партии од македонски и албанскиот блиок.

Во трудот станува збор и за етиката која оди подалеку и од правото и од политиката. Таа води грижа не само за дозволеното туку и за пристојното. Таа ги негува моралните вредности како трајни вредности кои не можаат да се релативизираат, ниту да се девалвираат. И во најтешки времиња тие можат да опстојат, можат да се сочуват од пропаѓање и можат да се возвишат високо. За нив не постојат затворени патишта.

Клучни зборови: правото, природно право, позитивно право, законско право, исправно право, правда, правичност, суд, казниво дело, казнивост, јуридизација на политиката, заробена држава, пристојност, чесна политика, моралност, возвишеност.

1. Во човековиот свет ништо не е позначајно од она што го нарекуваме право. Правото посредува помеѓу моќта и идеите на човекот. Тоа ја трансформира нашата природна моќ во социјална енергија, ги преобразува нашите потреби во социјални интереси, а социјалните во лични интереси. Преку своето создавање, правото го универзализира поединечното, а преку примената во практиката го партикуларизира универзалното. Тоа се погледите за правото на Филип Алот, еден од најдобрите правници на Велика Британија од втората половина на XX и првата деценија од XXI век (Allott, 134).

Станува збор за праведно право, за правото што извира од правдата (природно право) и судската практика (прецедентно право) а не за неправедно право или за „незаконско право“ потпрено врз присила, врз државниот империум и неговата арбитрерна волја (позитивно право). Зад незаконското право редовно стои „државата на неправото“ (Радбрух, 149).

Во катадневниот говор, зборот „право“ често пати е нејасен збор. Тоа е така поради тоа што во голем број случаи законите ја повредуваат правдата, ја изопачуваат праведноста, наместо да ја развиваат и штитаат од натрапниците, а пред се од законодавниот дом, од оние што ги донесуваат законите.

Денес се води гигантска борба помеѓу правото и неправото, помеѓу природното и позитивното право, помеѓу законското и незаконското право. Таа борба се одвива и пред нашите очи, во многу изразена и јасна форма, веќе неколку години, откако Република Македонија живее во супстанцијална правна, политичка и морална криза.

Оттука, организаторите на овој меѓународен собир заслужуваат пофалба што организираат расправа за правото, политиката и етиката, во времето кога правото боледува, кога политиката е арогантна и необуздана и кога етиката е заборавена и ставена на последно место, наместо да биде прва, да има примат во однос на која било догма.

Ваква расправа е единствена таква расправа од осамостојувањето на Република Македонија, иако темата е непрестано актуелна, дури судбинска за нејзиниот опстанок. Живееме во правна анархија бидејќи профитот надвладува врз етиката како последица на доминацијата на нелобириализмот како најагресивна форма на капитализмот досега забележана во историјата: „Јасно ќе речеме - генерализираниот европски модел не е создаден за да се спаси Грција, туку да се уништи. Европската иднина е веќе испланирана и предвидува среќни банкари и несречни општества. Предвидува развоен план во кој капиталот ќе биде јавач, а општествата коњ. Тоа е амбициозен план, но тој не може далеку да допрени причината за тоа е што ниту еден проект никогаш не успеал без консензус на општествата и без заштита на најслабите“ (Cipras, 23).

Нема излез од постојната криза ако политиката (власта), која го создава правото во најголема мера, не се поклони пред правото, и ако политиката не е чесна политика во Кантова смисла: „Чесноста е најдобра политика... чесноста е подобра од секоја политика“ (Kant, 76).

Кантовите знаменити зборови од 1795 година за многумина можат да звучат наивно, но нивната вистинитост ја потврдува историското искуство, забележано преку бројни примери од страна на Кропоткин, во неговото муументално дело „Етика“. Тој ги презира главните причинители на моралниот разврат во општеството, особено капитализмот, религијата, правосудството и државната власт.

Со уште поголем презир, Кропоткин се однесува и кон преварантите во сите сфери од општествениот живот, вклучувајќи ја и политиката и политичарите: „Тој и тој ги обманува своите пријатели? Таков е тој, неговиот карактер. Нека му биде! Но, нашиот карактер и нашата желба е - да ги презираме преварантите. И штом нашиот карактер е таков, ние ќе бидеме чесни. нема да му трчаме во пресрет за да го прогрниме на своите гради; нема пријателски да му ја стегнеме раката, како што тоа сега се прави. На неговата активна страст ќе му ја спротивставиме својата, исто толку активна и силна - омразата кон лагата и измамата“ (Кропоткин, 368).

А такви преваранти (шверцери) ги има на секаде, не само во економијата и политиката. Во последно време ги има и во високото образование, вклучувајќи ги и правните факултети во кои се предава право и во кои се едуцираат кадрите што треба да го овозможат владеењето на правото и да го штитат правото од насилиониците.

Еве еден карактеристичен пример кој предизвика бурни реакции во јавноста, забележан од страна на новинарите кои со внимание ги следат настаните на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Станува збор за оставката на деканот на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје во април 2015 година. Оставката е поднесена неколку месеци пред истекот на вториот мандат од четири години, во времето кога Студентскиот пленум со успех ја бранеше универзитетската автономија нападната од Владата на Република Македина.

Наместо деканот да се спротивстави на решението на просветниот инспектор за разрешување на одредени професори, легално избрани од Наставно - научниот совет и потврдени од Сенатот на Универзитетот, тој се определи за оставка. Во рацете ги имаше сите аргументи да застане во одбраната на професорите и на факултетската автономија. Но тој се определи за оставка, со образложение дека е „легалист“ и дека ќе мора да го спроведе решението на просветниот инспектор, ако остане на функцијата декан. По оставката. Правниот факултет остана година дена без раководен орган. Таа година е најдраматичната и најконфузната година во седумдесетгодишната историја на Правниот факултет. Оставката на деканот, всушност, значеше „погребен венец“ за Правниот факултет“ (Катерина Блажевска).

Оставката е поднесена со цел да се остане на декантската функција и подолгу од осум години, поради невозможност на време да се избере нов декан. Во таа игра се замеша и тогашниот ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, кој не сакаше да постави в.д. декан. Веројатно во прашање се политичките притисоци од надвор, факултетот пошироко да се отвори за кадрите на владеачката партија. Неспорно е дека последниве неколку ректори на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ се избрани на таа функција со „партиско влијание“ (МАНУ, 69).¹

2. Секое цивилизирано општество е заедница на правото (*civitas juris*). Правото е конституенс на заедницата, но и на народот како субјект на правото.

Во такво општество, номосот е побитен од демосот, номократијата од демократијата. Народот има вредност само тогаш кога во себе ги содржи правните вредности, кога во себе го отелотоврува правото, кога законите за него имаат неприосновена вредност (*Ubi potest valere, populus ubi leges valent*).

Во таков контекст, демократијата може да има потенцијална вредност, да се обедини со номократијата (владеене на правото). Само демократијата може да ја обезбеди номократијата. И обратно, без номократија нема демократија.

Густав Радбрух не ги двои овие вредности една од друга, но сепак, акцентот го става врз номократијата, по дванаесетгодишното искуство на правна несигурност и угнетување на германскиот народ од страна нацистите. Демократијата ја сметал за „скапоцено добро“, а правната држава за „секојдневен леб, како вода за пиење и воздухот за дишење“ (Радбрух, 252).

Без номосот народот останува без субјективитет, односно не би бил демос (*polites*), туку би бил толпа (*idiotes*). Без конверзија на политичките односи во правни односи, извршена од страна на теориската мисла на Лок и Хобс, не би имале денес демократија, ниту би можеле да зборуваме за правда. Оттука, повикување на политичарите на народот и на неговата волја изразена на изборите не може да биде покритие за ничие деликтно однесување.

¹ Борче Давидковски, декан на Правниот факултет „Јустинијан Први“ (2008-2016); Велимир Стојковски, ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ (2008-2016). Обајцата повеќе делуваа како директори на бордови на големи корпорации отколку како професори со чувство за академска слобода

Обидот за легализација на кривичните дела преку изборните резултати е налудничав обид, бидејќи тоа значи правна несигурност и повик за вршење на нови кривични дела во недоглед. Ниту едно општество нема перспектива, ако не води грижа за правичноста, ако не го прогонува криминалот.

Правичноста е кралица на сите етички вредности и претставува основа на секое добро владеење (*Eunomia*). Естетски гледано, правичноста е убава, за разлика од неправичноста која е грда и срамна за оној што ја поддржува одлични или политички причини. Правичноста е основен поим на етиката, бидејќи не може да постои моралност без еднаков однос кон сите членови на едно општество. Остроумниот Тацит забележал дека никој никогаш не владеел чесно, ако власта ја стекнал на нечесен начин (*Nemo umquam imperium flagitio quesitum bonis artibus exercuit*).

3. Правото настојува да ја одржи мирната коегзистенција на власта и слободата како две антиномии, преку поставување на јасни граници на државната власт во нејзиното дејствување и преку судското санкционирање на нејзините злоупотреби. Станува збор за јуридизација на политиката како предуслов за владеење на правото.

Јуридизацијата на политиката значи ставање на државната власт под капата на правото, односно судско санкционирање на злоупотребите на власта. Само судот може да ја запре државната власт, особено во услови кога троделната власт стана двоглава власт, кога законодавната и извршната власт се стопени во една целост, заедно со шефот на државата (политичка власт или „еден тим“).

Јуридизацијата на политиката во најголема мера се остварува преку судското право и уставното судство. Од гранките на судското право, пак, клучна улога има кривичното право (материјално и процесно). Каде има кривично дело, таму мора да има и казна (*Ubi est poena, ubi et poxa est*). Неказнувањето е извор на нова деликвенција, повик за сторување на уште потешки дела. Општество што не го санкционира криминалот е небезбедно општество за живеење и неподобно за развојот на правото како цивилизациска вредност.

Во секое цивилизирано општество, освен сторителите, се казнуваат и оние што го помагаат извршувањето на кривичното дело или што не го попречиле неговото извршување, а можеле тоа да го направаат или биле должни тоа да го сторат. Подеднакво е одговорен и оној кој знаел како и оној кој не знаел, а морал да знае дека е извршено или дека се попдготвува кривично дело.

Улпијан сметал дека подршката на кривичното дело е исто што и наредбата за негово извршување (*In malleficio ratihabitio mandato comparatur*). Ова тврдење на Улпијан е прифатено и од страна на правната наука (Stojcevic, Romac, 226).

Уште од Стариот Рим, деликтите се санкционирале со строги казни, злосторствата не се толерирале, а се казнувале и оние што ја попречувале правдата, што го прикривале кривичните дела или што им простувале на виновниците, без правен основ или со дефектен основ (мртва законска норма).

Правната основа (*justus titulus*) која има недостатоци не е валидна основа. Таа е ништовна, како што беше правната основа на одлуките на претседателот на Република Македонија донесени од април 2016 година, за абелицијата 56 лица.

И судијата се казнува ако намерно пропушти да го казни сторителот на кривичното дело или ако намерно го извртува правото. Радбрух зборува за одговорноста на судијата кога ја злоупотребува својата независност, подбивајќи

се со правдата или ако се „утврди дека применетиот закон не бил право“ (Радбрух, 250).

Од кривичното дело никој не може да извлече полза, да ја подобри својата положба или да се здобие со ново право. Никој не смее да се збогати од сторениот деликт, а уште помалку да врши јавна функција (граѓанска, партиска или државна). Валтазар Богишиќ сметал дека најголема неправда е кога некој има полза од стореното кривично дело (Богишич, чл. 1004).

Треба да се бара правда, но во постапка која не ја нарушува правната сигурност и која води сметка и за „формално-правните процедури“. При утврдувањето на вината не треба ни да се брза ни да се стравува од било кој.

Во кривичните предмети, треба да бидат доказите појасни од сонцето. Треба да се користат сите средства што можат да помогнат при решавањето на спорот, вклучувајќи ги и аудио - снимките во надлежност на Специјалното јавно обвинителство, формирано во септември 2015 година.

Аудио - снимките, иако се незаконски прибавени, можат да се користат како доказ пред судовите, ако содржат прашања од јавниот интерес. Таков карактер имаат снимките пред Европскиот суд за човекови права и Врховниот суд на САД. Таквите снимки можат да бидат и јавно објавени, односно новинарите можат да пишуваат свои коментари, без да бидат казнети. Венецијанската комисија бара постоење на „баланс помеѓу правата на приватност и прашањата од јавен интерес“ (Венецијанска комисија, 8).

По фузионирањето на извршната и законодовната власт во Република Македонија во една гранка на власт (политичка власт), Уставниот суд на Република Македонија мора да одигра клучна улога во јуридизацијата на политиката, следејќи го примерот на уставните судови на другите земји. Подолго време се води интензивна дебата помеѓу уставните судии на голем број земји за санкционирање на носителите на државната власт кога излегуваат надвор од важечкото право.

Уставните судови стануваат дел од судскиот систем, тие се вистински судови, кога се решаваат политички спорови меѓу различни субјекти. За жал, таква улога Уставниот суд на Република Македонија не може да има, бидејќи од 2012 година стана дел од политичката власт. Тоа се гледа од неговата понова одлуки со која се укина Законот за изменување и дополнување на Законот за помилување од 2009 година и двете контрадикторни одлуки донесени во врска со распуштањето на Собранието на Република Македонија (февруари- април 2016).

Ако, пак, Уставниот суд го укине Законот за СЈО од септември 2015 година, тогаш ќе застане на страната на оние кои отворено, без грижа на совест, го штитат криминалот за кој постојат индикации во објавените снимки.

4. Етиката оди подалеку од правото кога е во прашање однесувањето на луѓето, особено кога станува збор за носителите на државната власт. За разлика од правото, етиката води поголема грижа и за пристојноста во вршењето на доверените задачи. Сè што е дозволено не мора да биде и пристојно, сè што е дозволено не мора да биде и чесно.

Моралните вредности се трајна категорија, бидејќи за нив не постојат затворени патишта. И во најтешките времиња тие можат да опстојат, можат да се сочуват од пропаѓање, можат да се возвишат високо. Етиката ја чува „ортопедијата на исправниот од на Ернест Блок“ кога човекот е во делема, кога постојано се прашува „каде е ветениот свет, светот на слободните и еднаквите?“ (Старделов, 387).

Сенека подвлекува дека најголема пофалба заслужува оној што работи тоа што му доликува, а не само тоа што му дозволува правото.

И правото е етичка категорија ако се согледува тродимензијално - како идеална, реална и потенцијална норма која во себе содржи неограничена моќ за самоусовршување (self - perfecting). Таквото сфаќање не е далеку од сфаќањето за правото на проф. Владо Камбовски како „спој на идеалитет и реалитет“. Но, она што му дава особен белег на неговото сфаќање за правото е личното искуство на секој човек и на неговите блиски во поимањето на правото стекнато преку катадневната борба со правдината и неправдината (Камбовски, 10-11).

И колективното искуство што го стекнува Република Македонија, веќе неколку години, борејќи се против криминалот е скапоцено. Посебно е значајно искуството од периодот на таканаречената „заробена држава“ во која доминира политички организиран криминал (Митевски, 311-317).

Од тоа искуство може да извлечат поуки и нови сознанија и правото и политиката и над сè етиката. Искуството од македонскиот модел на заробена држава (2006-2016) покажува дека етиката отстапува пред налетот на криминалот, од прста причина што криминалот е темел на демократско-капиталистичките општества. Евидентна е спрегата помеѓу капиталот и политиката, односно спрегата помеѓу парите и избраните политичари (Шкариќ, 327-335).

Повлекувањето на етиката е привремено, додека не се воспостави владеење на правото во материјална и во формална смисла, односно додека не се донесат праведни закони и не се воспостави моќно судство кое ќе може на време да ги санкционира злоупотребите на властта и кршењето на правото. Односно додека не стане стварност постулатот на Спиноза за „приматот на моралната свест над содржината на откриената догма“, односно додека моралноста како „возвишена“ вредност не стане ограничувачка сила на алчноста и ниските страсти на човекот (Spinoza, 280).

Како следбеник на Спиноза, Алберт Ајнштјан сметаше дека моќта лишена од мудрост е смртоносна. Во науката тој постигна толку многу поради неговиот морален квалитет како личност. За него не постоеше релативизам во етиката и во моралоните вредности, иако е автор на теоријата за релавитетот. Сметаше дека залагањето за општествената правда е нешто што е највредно во животот на човекот (Ajnstajn, 382).

ЛИТЕРАТУРА

1. Philip Allott, *The Haelth of Nations - Society and Law beyond the Staе*, Cabridge University Press, Cambridge, 2002
2. Густав Радбрух, *Филозофија на правото*, Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје, 2008
3. Aleksis Cipras, *Uvodna rec (Srecko Horvat, Slavoj Zizek, Sta Evropa zeli)*, Laguna, Beograd, 2014
4. Петар Кропотник, *Етика, ЦИД*, Подгорица, 2001
5. Катерина Блажевска, „*Погребен венец*“ и за Правниот факултет, Призма, 24 април 2015
6. Приоритети на идниот развој на Република Македонија, МАНУ, Скопје, 2017
7. Dragomir Stojcevic, Amte Romac, *Dicta et regulae juris*, S.A. Beograd, 1968
8. Osnovni imovinski zakonik Crne Gore, clan 1004
9. Венецијанска комисија, *Мислење за законот за заштита на приватноста и Законот за заштита на укажувачите во Бивша југословенска република Македонија*, Стразбур, 15 март 2016
10. Георги Старделов, *Филозофијата, правото и човековите вредности* (Владо Камбовски, *Филозофија на правото*), МАНУ, Скопје, 2010
11. Владо Камбовски, *Филозофија на пртавото*, МАНУ, Скопје, 2010
12. Манчо Митевски, *Заробена држава*, Култура, Скопје, 2017
13. Светомир Шкариќ, *Македонски модел на заробена држава* (Манчо Митевски, *Заробена држава*), Култура, Скопје, 2017
14. Baruh de Spinoza, *Etika, Kultura*, Beograd, 1970
15. Volter Ajzakson, *Ajnstajn- njegov zivot i univerzum*, Laguna, Beograd, 2015

СПЕЦИЈАЛЕН ДЕЛ

**НАУЧНИ ТРУДОВИ ОД
ТРЕТ МЕЃУНАРОДЕН ФИЛОЗОФСКИ ДИЈАЛОГ
„ИСТОК-ЗАПАД“**

**СИМПОЗИУМ:
ФИЛОЗОФИЈА ВО ОБРАЗОВАНИЕТО
И ФИЛОЗОФИЈА НА ОБРАЗОВАНИЕТО**
**СКОПЈЕ – БИТОЛА – ОХРИД
4-6 ОКТОМВРИ 2017**

ВО ОРГАНИЗАЦИЈА НА:

**МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ
МЕЃУНАРОДЕН СЛАВЈАНСКИ УНИВЕРЗИТЕТ „ГАВРИЛО РОМАНОВИЧ
ДЕРЖАВИН“ СВЕТИ НИКОЛЕ - БИТОЛА
ФИЛОЗОФСКО ДРУШТВО НА МАКЕДОНИЈА**

Martin Popovski, PhD
University "Ss. Cyril and Methodius", Skopje

37.017:17

PHIL(M)OSOPHY FOR CHILDREN

Summary: Critical thinking is a necessary condition for maintaining a stable and progressive civil society thus finding a suitable way to stimulate it is of crucial importance when it is deficient in social life. Encouraging critical thinking in adults, which have relatively solidly formed personalities, is an extremely difficult task in contrast to children whose personalities are still in a phase of early development and whose curiosity still has not faded by the pressure of everyday problems and conventionally accepted ways of thinking about important questions. That curiosity is necessary for doing philosophy and at the same time is the foundation of critical thinking. Therefore, philosophical education is the best means for developing critical consciousness giving the best results when it is incorporated in the lower stages of primary education.

This inquiry will focus on analyzing the theoretical foundations, the methodical aspects and the practical effects of implementing philosophy for children in the primary education, putting an accent to the usage of film as a tool for motivating children's critical thinking. The problems concerning this essay will be presented in the light of the idea of implementing philosophy for children as a school subject in the Macedonian education system.

Keywords: Philosophy for children, Film, Filmosophy, Teaching methods, Critical thinking, Community of inquiry.

Without any serious doubts we can say that we live in a society where the lack of critical thinking is more than evident. That lack of critical thinking is what slows the progress of the civil society and finding a suitable way to stimulate it is of crucial importance. Encouraging critical awareness in adults, which have relatively solidly formed personalities, is extremely difficult in contrast to children whose personalities are still in a phase of early development and whose curiosity still has not faded by the pressure of everyday problems and conventionally accepted ways of thinking about important questions. The best way to develop critical thinking is by doing philosophy. But before we start with any methodical elaboration of the idea of implementing philosophy for children, first we need to answer one simple question: Can children do philosophy?

Most of the people who are not directly involved into philosophy would instantly give negative answer. That is because people tend to think that doing philosophy is for rear kind of people who are gifted, have a great knowledge and life experience. But this is not only the opinion of the people who are not involved in this kind of problems. One of the greatest developmental psychologists of the 20-th century Jean Piaget thought that children under the age of 11-12 years are not capable of philosophical thinking. This conclusion is based on his assumption that children under this age cannot think abstractly and do not have the intellectual capacity to think about the thinking itself, meaning that they cannot do philosophy (Piaget 534-47). Piaget's great influence can be seen in the fact that his thesis will not be challenged until the 1970s.

When we think about all the difficult questions that children can ask their parents we get the feeling that something is not right with Piaget's thesis. Among the great amount of questions children ask, we can notice that some are strikingly philosophical. And if we try to search through our memory for the questions we asked ourselves when we were children, we can find some interesting and profound philosophical problems such as: Where do I come from? Who was the first human? Does the world look the same to me as to everybody else? What makes me, me? Why I'm myself and not someone else?

It is not strange at all that these kinds of questions are coming from children's minds. People are not born with an intrinsic mechanism for understanding the world around them. That is why children are examining and want to examine different possibilities of seeing the world and the things in it, and decide which one they favor afterwards. Hence, the absence of intrinsic mechanism for understanding the world implies a presence of innate critical approach when facing the world. Therefore, having that innate critical approach, children can really do philosophy in the most basic and purest sense of the word. Later on in life most of them forget to think critically which is caused by the pressure of everyday problems and routines, and by imposed conventionally accepted views about important topics. The decreasing of critical reasoning is already noticeable in secondary school, so today teaching philosophy in secondary school in most cases requires reviving the critical thinking and not developing it. The famous Yugoslavian theoretician of teaching philosophy Josip Marinković once wrote: "If wondering, uneasiness and doubt are the source of philosophy, than the method of teaching philosophy should start from there: from the wondering, uneasiness and doubt of the students, and not from a collection of philosophical 'knowledge'" (Marinković 26). These three characteristics: wondering, uneasiness and doubt, (which are forgotten and in many cases lost by secondary school students) are what make children curious, so that is why philosophical education should start much earlier and that is in primary school.

In the 1970s some philosophers are starting to become fond of the idea that children can do philosophy. That is when the foundations of what is now globally spread movement called simply Philosophy for Children (P4C) are built. The growing popularity of this movement produces different kinds of approaches. This text will focus on some of the most noticeable ones.

The first and the most influential figure in this relatively young discipline is Matthew Lipman who started this movement in the 1970s. His method for teaching children philosophy is known as Community of inquiry. According to his method, the teacher should play the role of facilitator and co-inquirer, but never the role of authority that is the source of information which should be remembered and reproduced, as it is the case in the classical education. At the beginning of the classes Lipman mainly used short stories to initiate philosophical discussions and then encouraged students to ask questions about the stories they have just heard. The questions that would be found as the most intriguing by the class are then used as a base for group inquiry, so the class chose the topics for discussion and not the teacher. By group inquiry Lipman means having open dialog where opinions are shared and defended by arguments without insisting on agreement. On contrary, according to Lipman, different opinions should be seen as something common for a free inquiry through dialog. To quote Lipman: "A community of inquiry attempts to follow the inquiry where it leads, rather than be penned in by the boundary lines of existing disciplines" (Lipman 20). In his method

of doing philosophy with children, the teacher and the students usually seat on the ground in a circle which gives the children the feeling of equality with the teacher as well as with every other fellow student. One of the most important things about teaching philosophy to children, according to Lipman and every other theoretician, is that the teacher should never mention the teachings of famous philosophers, or mention their names, or do not even have to mention the word philosophy. For the community of inquiry to work, three conditions should be met: preparedness to think, mutual respect and absence of indoctrination (Lipman, Sharp and Oscanyan 45). Having in mind that philosophy itself intrinsically meets this conditions, the class automatically becomes community of inquiry when children's philosophical reflection is stimulated.

The results from Lipman's approach are remarkable. The first time he was allowed to experimentally try his method, was only in problematic classes in ghetto schools in New Jersey. It was a total success. By doing philosophy with the students, he managed to motivate most of them to continue their education in high school which is very rare case in that kind of social circumstances.

Although Lipman is the pioneer of philosophy for children, he managed to implement this subject as compulsory in many schools across USA. He developed his approach into special school program which, with some modifications, he used on students from 6 to 17 years. Also, Lipman has written many philosophically provocative tales as teaching tools for his program. In 1974 he also founded the "Institute for the Advancement of Philosophy for Children" at Montclair State University in New Jersey where future teachers and theoreticians are trained. He even started a journal called "Thinking: The Journal of Philosophy for Children" in 1979. That is why he is seen as the key figure in the theoretical and practical development of Philosophy for children.

The most significant authors after Lipman, built their methods on the principles he founded and continued modifying and developing his methods. The most prominent ones are Gareth Matthews, Thomas Wartenberg, Karin Murris, Jason Buckley, Will Ord and many others.

Gareth Matthews develops a method of inspiring the children to create philosophical problems on their own. One of the techniques he developed is presenting the children the beginning of a philosophically provocative story, so they are inspired to formulate philosophical problems and inquire them. Through the discussion leaded by the principles of Lipman's community of inquiry, the teacher makes notes or records the conversation, so after the class he finish the story using children's comments, arguments, ideas and conclusions. That is done by inserting what the children said into what characters in the stories said. When the story is completed, the teacher brings it to the next class and reads it for further discussion. Matthews underlines that all the steps from his method should be done in relaxed and playful manner even though philosophical wondering is a serious state of mind. But seriousness is just the beginning which can be easily transformed into game that will extract the best of children's thinking. That corresponds with his understanding of philosophy in general. In his opinion, philosophy may be motivated by wondering, but to show that and to stop there is to wrongfully suggest that philosophy is inevitably serious matter. As a matter of fact it is a game, a conceptual one (Matthews 11). Having that in mind, Mathews argues that the game is the natural playground where real philosophy exists. That is why playfulness is the key element of doing philosophy with children.

Besides Matthews, there are some other outstanding philosophers for children like Thomas Wartenberg and Karin Murris. They are developing philosophy for children in the direction of using picture books. Wartenberg says that using picture books stimulates critical thinking not only by narration but visually by pictures. According to Wartenberg: "Writers of great picture books are well attuned to the features of the world that baffle young children. Since many of these puzzles also befuddle philosophers, picture books frequently focus on philosophical issues" (Wartenberg, A Sneetch is a Sneetch... 2). Big part of the excitement of reading picture books comes from creativeness of writers and illustrators in presenting philosophical issues. That is the reason why Wartenberg finds picture books as exceptionally useful tool for doing philosophy with children.

Karin Murris agrees with Wartenberg about the importance of using picture books in doing philosophy for children, but she sees even greater potential in picture books narration and illustration. According to her "the role of narrative and narrativity is not taken seriously enough in the P4C curriculum", and argues that "how we conceptualize narrativity has implications for how we position a philosophical text in educational practice" (Murris 4). That is why she dedicates herself to develop better methods of narration in picture books. Her dedication leads to creating special picture books in which stories are narrated in more than one level, so the children are motivated to do meta-reasoning and even faster develop critical consciousness. As example, she recommends a special adaptation of the story about the three little pigs, where the big bad wolf is blowing the one of the pig's house down, but by doing that he blows the pig out of the story itself. That way the narration continues on a meta-level. The same thing happens with the two remaining pigs. After that, the three of them use the paper of the picture book to make a paper plane and travel through the story, and other stories as well. From that meta-position the pigs are discussing the philosophical ideas and issues in all the stories they visit. This approach, according to Murris, has the effect of doing critical inquiry of the history of philosophical ideas (presented by tales), and maximizes upgrading the capacities of every child's philosophical thinking.

There are many other significant figures in Philosophy for children movement presenting new creative methods. One of them is Jason Buckley who invented many specially constructed games for motivating philosophical thinking, as well as mini theatre plays in which children are the actors (Buckley 9-37). Another important name is Will Ord who is using striking images to start philosophical discussions with children.

All of the methods that were elaborated previously, although are different, do not exclude one another. On the contrary, they can be combined in many different ways which results in rich curricula and a lot of maneuvering possibilities for the teacher.

Having all these methods in mind couple of questions emerges: Can the methods used in philosophy for children be enriched with another tools for provoking philosophical discussions? Is there a method that can combine the previous ones and manage to implement all their advantages? The first question is the easier one. There is no reason why there could not be another methods or tools for doing philosophy for children. Firstly, this is relatively young philosophical discipline so further development of methods and tools are more than expected. Secondly, almost anything can be used to start relevant philosophical discussion, so why it would not be the same case with starting philosophical discussion with children. That should enable and encourage teachers to search for new methods and tools for doing philosophy with children. Answering the second question requires deeper elaboration. The previous methods

used: stories, picture books, striking images, games, mini theatre plays. So what would combine most of them, would keep their advantages, and at the same time would be interesting for today's children to follow? The first thing that comes to mind is film. It contains narrative, it contains moving pictures instead of static pictures, it can contain striking images, and games and theatre plays can be made according to it. This kind of reasoning Thomas Wartenberg used in his later work when he broadened his method from using picture books to using film to initiate children's philosophical thinking. He was the first one to develop teaching techniques using film in philosophy classes with children. But the fact that the film is a kind of an amalgam of all the teaching tools previously mentioned, does not mean that it will automatically be the best tool to do philosophy with children. Actually it can be very complicated to prepare a class using film, so a teacher should be very careful if he wants to successfully realize all the advantages and avoid all the potential problems. Using this method, being amalgam of most of the previous methods, means that all the advantages can be joined, but all the potential problems may also be joined. So it requires careful planning to do a successful philosophy class using film. To understand the philosophical potential of film Wartenberg goes deeper into its nature. In his 2007 book "Thinking on screen – film as philosophy" he argues that films are not only capable of addressing philosophical issues, but are capable of actually doing philosophy to some extent. In his opinion, "the philosophical discussion on film is one of the most interesting and dynamic fields of contemporary philosophy...and films are capable of giving philosophical ideas a liveliness and vivacity that some may find lacking in the written texts of the tradition" (Wartenberg, Thinking on Screen... 4). Thus, according to him, a film can philosophize, by which he means that the film's makers are the ones who are actually doing philosophy in/on/through film. We can agree with this Wartenberg's idea that film can philosophize like a traditional written text can, if we have in mind that cinematography has its own language. That language may not be as accurate, objective, or explicit as the written or the verbal language, but it is still a language in a wider sense, so it can express ideas and arguments which mean that philosophy can be done through it. So not only that film can do philosophy, but it can do it very vividly and lively, as Wartenberg says. That is how the idea of doing Filmosphy and not just philosophy is born.

But what kind of films can be chosen to do philosophy with? The first ones that are coming to mind are what Wartenberg calls artfilm like "Rashomon" or "The Seventh Seal" because philosophical ideas are elaborated more explicitly than in other films. But this kind of movies is not found easily watchable by the wider audience, and even less by children. According to Wartenberg that is no problem at all. In his opinion, even mainstream movies can be rich of philosophical ideas and can present philosophical issues as well as artfilms, and that is also the case even with Hollywood blockbusters. To show that, he elaborates in detail several mainstream and blockbuster movies such as "Modern Times", "The Matrix", "Eternal Sunshine of the Spotless Mind", "The Third Man", "Empire", "The Flicker", and others, and shows in examples that a film can do philosophy. All of these particular movies are suitable for adult audience, but children may find them difficult to understand. So Wartenberg created special website called "What's the big idea?" where he uploaded many films and parts of films like "Karate Kid", "Horton Hears a Who", "Social network", "Freaks and Geeks", "Mean Girls", "Billy Elliot", "A Christmas Story", "Little Miss Sunshine" and many others, which are suitable for doing philosophy for children. There he also offers teachers detailed instructions for doing philosophy classes, he underlines the philosophical issues which children are the most

interested in (bullying, lying, friendship, peer pressure and environmental ethics) and offers examples of films which are suitable for analyzing these issues.¹

The awareness of the advantages of implementing philosophy for children is constantly growing, so this subject today can be found in primary school curricula all around the world. In Macedonian primary education, in the current curricula, there are two subjects which by nature are philosophical and are taught by philosophers. Those subjects are "Ethics" (in seventh grade, with 12 years old pupils) and "Introduction to religions" (in sixth grade, with 11 years old pupils) (МОН, Наставен план... 1-2). But having even two philosophical subjects does not automatically mean that in our primary education the criteria for successfully doing philosophy with children are met. There are few crucial arguments supporting this claim.

The subject "Introduction to religion" is an elective one (children can choose it among the subjects "Ethic of religions" and "Classical culture in the European civilization") which means that approximately one third of the pupils will attend it. More importantly, "Introduction to religions" is a subject that does not meet children interests in that particular age, as ontological, epistemological, ethical or anthropological subjects are (Цуцоловски et al. 5-12). Issues contained in this subject could be found interesting by children, only if they previously have critically developed and articulated their opinions about the basic philosophical issues. Therefore this subject is not suitable for the current curricula, especially not as a first philosophical subject they meet in primary school.

The subject "Ethics" is indisputably a philosophical subject including questions which children find very interesting (МОН, Наст. прог. по Етика... 5-12). But in the context of Macedonian primary education there are few problems about the way this subject is implemented and realized. First, the number of classes given by the curricula is too small. That is only one class a week, and only one year in all primary education. That means that during all primary education there are only 36 classes in which they will meet basic philosophical issues, which is far from enough for developing their potential for critical thinking. Second, this subject can and should be introduced much earlier in the curricula so it can have stronger effect on critical thinking development, because children are capable of philosophical thinking much earlier than 12 years of age, as it was argued at the beginning of this essay.

But there is one greater problem than the ones mentioned previously, which lies in the basic methodical principles by which philosophical subjects in our primary education are realized. According to the teaching programs of the two mentioned subjects, there are specially made textbooks which the teacher must follow. Teachers are obligated to transfer the information from the textbook to the children, and the children are required to remember that information and reproduce it later. Both of the current textbooks are so full of definitions and information that should be learned, that the teaching process becomes very passive and the natural flow of children's thoughts is almost impossible. That results in brutal breaking of the basic principles of Lipman's community of inquiry. Teaching children philosophy should motivate them to create their own philosophical issues, arguments and ideas, not to feed them with already prepared products. Children's critical thinking will only develop by autonomic and voluntary philosophical research, without forcing any arguments, ideas or opinions. The principles of the community of inquiry are also broken because the teacher

¹ Driven by the noble idea of teaching children to think philosophically, Wartenberg encourages everyone interested in doing philosophy for children to use all the contents on his website for free.

is deprived of the possibility to be facilitator and co-inquirer by forcing him to be authoritative source of information written in the textbook.

This does not mean that the current textbooks are completely unsuitable for doing philosophy with children. At the end of every lecture there are questions and tasks that are meant to initiate philosophical discussions, but the extensive matter in the lectures, and the small overall number of classes in one school year, leaves a very small amount of time for philosophical inquiry.

All this problems with the current situation of the philosophical subjects in our primary school are making clear that crucial changes are required. The first step towards these changes would be implementing a new subject which can simply be called "Philosophy" or "Thinking" with greater number of classes attended in more than one year, which will be held by the principles of Lipman's community of inquiry, and which will avoid the classical authoritative approach using textbook. This subject should be introduced in the lower levels of primary education so children from the beginning of their education could advance their potential for critical reasoning and could realize that they can be the source of ideas and solutions to very important issues. During the classes, the accent should be putted on children's autonomous philosophical thinking, as well as on collaboration, fellowship and mutual respect during philosophical discussions. That should result in bringing up healthy and creative individuals with high level of confidence and self-respect. To help achieving these goals various teaching tools, such as film, stories, picture books, striking images or games should be used and carefully combined.

Philosophy for children in Macedonia is an idea mentioned only few times on academic conferences. But further penetration of this idea in our society and its final implementation is not an impossible goal. A huge advantage is that there are a lot of experiences in the world with philosophy for children projects, and many national and international organizations dedicated to spreading the awareness for the benefits of philosophy for children can be easily consulted. Such organizations are: „International Council for Philosophical Inquiry with Children“ (ICPIC), „Society for the Advancement of Philosophical Enquiry and Reflection in Education“ (SAPHERE), „North American Association of Community of Inquiry“ (NAACI), „Philosophy Learning and Teaching Organization“ (PLATO) and „Federation of Australasian Philosophy for Children Associations“ (FAPCA). Contacting some of these organizations can be very helpful, but implementing such significant change in educational system should primarily rely on the dedication of UNESCO who recognized the importance of philosophical education for spreading democracy in the world. In 1995 UNESCO started important project called "Philosophy and democracy in the word" which is based on the idea that philosophical thinking is the best counterpoint for the educational specialization and fragmentation of learning, as well as the idea that teaching philosophy improves the openness of the mind, the social responsibility, the understanding and tolerance among people and groups of people, and encourages free thinking individuals capable of resisting every kind of propaganda and fanatic behavior. These UNESCO ideas are fully compatible with the idea of philosophical education for children.

However, they are many great problems and challenges concerning implementation of philosophy for children, making it very long and hard process. Even if Philosophy for children is added in the curricula, the job is far from done. Complete strategy in Universities is needed to train future teachers, which requires serious theoretical and practical preparation. Besides that, continuous development of

teaching materials is necessary so the process of realization can be significantly easier. At first, the realization of such a complex project may look impossible in our social context, but even a small step counts as a first step towards such a great journey. All it is required at the beginning is hard work from a small team of enthusiasts who will light up the way for further realization of such a noble idea which aims at systematical and long-term overcoming of every social context that obstructs free, critical and creative thinking.²

LIST OF REFERENCES

1. Buckley, Jason. *Thinkers' Games: Making thinking physical*. Chelmsford: One Slice Books, 2011. Print.
2. Цуцуловски, Љубомир, et al. *Наставна програма по запознавање на религиите – основно образование*. Скопје: Министерство за образование и наука – биро за развој на образованието, 2008. Print.
3. Lipman, Matthew. *Thinking in Education*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Print.
4. Lipman, Matthew, Ann Margaret Sharp, Frederick S. Oscanyan. *Philosophy in the Classroom*. Philadelphia: Temple University Press, 1980. Print.
5. Marinković, Josip. *Metodika nastave filozofije*. Zagreb: Školska knjiga, 1983. Print.
6. Matthews, Gareth B. *Philosophy & the Young Child*. Cambridge and London: Harvard University Press, 1980. Print.
7. Министерство за образование и наука. *Наставен план за деветгодишно основно образование*. Скопје: 2014. Print.
8. Министерството за образование и наука – биро за развој на образованието. *Наставна програма по етика – основно образование*. Скопје: 2009. Print.
9. Murris, Karin. "The Philosophy for Children Curriculum, Narrativity and Higher-Order Thinking". *Philosophy of Education Society of Great Britain Annual Conference*. New College. Oxford. 30 March – 1 April 2012. Oxford: Philosophy of Education Society of Great Britain, 2012. Print.
10. Piaget, Jean. "Children's Philosophies". *A Handbook of Child Psychology*. ed. Carl Murchison. 2nd ed. Worcester: Clark University Press, 1933. 534-47. Print.
11. Wartenberg, Thomas E. *A Sneetch is a Sneetch and Other Philosophical Discoveries: Finding Wisdom in Children's Literature*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2013. Print.
12. Wartenberg, Thomas E. *Thinking on Screen: Film as philosophy*. London and New York: Routledge, 2007. Print.
13. Wartenberg, Thomas E. *What is the big idea?*. Massachusetts Foundation for the Humanities, Northampton Education Foundation and American Philosophical Association, 2010. Web. 25 December 2017.

² The first steps towards practical promotion of the idea of philosophy for children in Macedonia are already made. In April 2018 the 8-th edition of the Philosophical Film Festival is taking place in Skopje and few other towns in Macedonia. For the first time in the festival, and in our country in general, philosophy class for children, or more precisely said, filmosophy class will be held. As a part of the side-program of the festival a specially selected film that will be used as a trigger for philosophical discussion will be watched by 8-10 year old children.

PHILOSOPHY OF EDUCATION, EDUCATION IN PHILOSOPHY, PHILOSOPHY IN THE EDUCATION

Abstract: Philosophy teaches and educates. Besides, philosophies of education seem to specialize in an object. How to think one sector of philosophy – that of education-, when, in this case, philosophy takes for object its own specificity ? From the moment when philosophy educates, philosophy of education could constitute an abstract and then redundant discipline, choosing an object among others, or an object which is intrinsic to it. This problematic link between philosophy and education has consequences on the status and the stakes of the discipline of philosophy of education. This link also leads to rethink philosophy in education, and what's more philosophical education and philosophical teaching. Philosophy in education must thus be apprehended from the educative dimension of philosophy. How to think education ? How to speak about education ? How to educate ? Such are the questions which we will have to ask again, as long as we consider education no longer as the object of philosophies of education, but as a fundamental characteristic of philosophy.

By choosing to work on education, the international philosophical Dialogue "East-West" already makes a double philosophical choice, a negative choice and a positive choice: not only that of not leaving it to other disciplines to look into educational questions, but also and at the same time that of questioning the relationships in philosophy and education. First of all, from my point of view, philosophy of education should be tested, as a philosophical sector, even if this sectorial dimension remains problematical. Besides, the question of an inclusive relationship is raised, because by relating the expression "philosophy of education" to the expression "philosophy in education", we seem to relate a containing philosophy and a contained philosophy. What should philosophy be so that from a certain point of view it can contain an object and from another one this object can contain it ? It is as if education had a distant enough relationship with philosophy so that sometimes philosophy has an interest in it and sometimes it becomes a constituent element. The title of the Dialogue expresses at least this difficulty, but at the same time it encourages us to see what philosophy can bring to education. Our hypothesis is that a relationship of interiority even a relationship of identity – which should be examined and tested – should be a substitute for a relationship of exteriority. More precisely, it would be a question of starting from an educative dimension of philosophy. However, if philosophy intrinsically educates, and goes as far as questioning philosophy of education, and contributes to shedding a light on the question of education in philosophy, the question of philosophy in education remains posed. Indeed, how should education be considered ? Whether we consider education as a problem, as an act, as a process, as a modality, as an object of a set of disciplines, we shall have perspectives which could well turn out to be different. While in a set of disciplines, philosophy plays the role of a constituent element-possibly isolated – from the moment when we tackle an education issue, philosophy plays a major role. So, in our approach, we shall first of all wonder to what

extent one or several philosophies of education pose a problem as such, on behalf of an educative dimension of philosophy. By this dimension and thus on behalf of the hypothesis of a fundamentally educative philosophy, we shall then consider the place and role of philosophy in education. Finally, from a combination in many ways between philosophy and education, we shall try to highlight how to grasp in ongoing research echoes between philosophy of education and philosophy in education.

At first, we will question philosophy or philosophies of education according to four issues it raises. Is it abstract or redundant ? Should it be considered as foundation or in dialogue with the sciences of education ? Is it ideal or real ? Is it subject or object of epistemology ?

Philosophy teaches and educates. Besides, philosophies of education seem to specialize in an object. How can we think out a sector of philosophy – that of education -, when, in this case, philosophy takes its own specificity as its object ? From the moment when philosophy educates, philosophy of education could be an abstract or then redundant discipline, choosing an object among others, or an object which is intrinsic to it. This problematical link between philosophy and education has consequences on the status and the stakes of the discipline itself -that of philosophy of education. How could philosophy said to be of education not take into account philosophies which would not have education as a particular object, but which would intrinsically fundamentally educate ? Thus philosophy of education could then be a very problematical sector of philosophy where the limitation to the only subject of education would hide a real relationship between philosophy and education, while at the same time betraying both abstraction and redundancy. There would be abstraction because we abstract education from other objects as well as from an approach by nature educative. There would be redundancy, because to the already educative philosophy, education is given as an object.

What discipline is the best suited to speak of education ? It would doubtless be necessary to take into account by the whole set of disciplines which look into education to put in perspective philosophy or philosophies of education. Therefore, the sciences of education - always more numerous – constitute this vast domain by approaching the question of education thanks to diverse scientific approaches, be it sociology of education, psychology of education, cognitive sciences, biology (for example on the recent discoveries on the brain). The question of philosophy of education or philosophies of education in this scientific set is raised. Is philosophy of education a discipline among others, is it the fundamental discipline, a transverse discipline or a discipline in dialogue with each of the other disciplines? More and more researchers in the sciences of education read the philosophers and appropriate philosophical questionings in connection with scientific approaches. It is under these circumstances that didacticians will appropriate specific pages of the Bergsonian thought of the intellectual effort, based on a dynamic and evolutionary relationship between plans and images. As it questions the reasons and the definitions, philosophy is a reference discipline but at the same time it can learn a lot for example from anthropology - in the current debates which it can have on nature and culture - or to quote another example it can learn from biology, concerning a common and fruitful study on the relationships between emotion and learning.

Whatever is the place of philosophy in the thoughts and discourses on education, the question of the stake itself of these discourses is raised in connection with the act

of educating, with the educational process, with the people we educate. We cannot forget the other concept that is learning. Is it necessary to be educated to learn ? At the same time, the discourses on education raise the question of the purposes, of the objectives and the means and besides, they aim at contributing to the improvement of educational practices. Yet, is it meaningful to think of the improvement of an educational practice ? A priori, yes, it is the object of the sciences of education and particularly of philosophy, of philosophies of education. However the problem of a discourse which would use an insufficiently concrete method is still raised. More exactly, how can the method go hand in hand with the concrete ? Indeed, individual complexities would doubtless have more to bring to philosophy of education than the opposite. Actually, these individual complexities would be a resistance to a theory. Thus, an educational method could well be not long-lasting. The attitude of Deligny excludes, for example, the normativity of one method : « Il ne s'agit donc pas de méthode, je n'en ai jamais eue. Il s'agit bien [...] d'une position à tenir. Il ne m'est jamais arrivé de pouvoir la tenir plus de deux ou trois ans. À chaque fois, elle était cernée, investie, et je m'en tirais comme je pouvais, sans armes et sans bagages et toujours sans méthodes. » (Deligny 153) As shown in our work on Deligny, the method as outside apparatus

ne permet pas d'approcher ceux qui résistent à des grilles critériées, parce que justement les critères d'une méthode n'ont jamais pris en compte ce que les personnages de Deligny ont d'instable, d'extérieur à l'institué. [...] Quand Deligny montre qu'il doit changer de méthode [...], on peut alors se demander si nous ne serions pas dans cette étrange condition où la spécificité de l'autre, son irréductibilité fait voler en éclats la normativité d'une méthode [...] tout en instaurant une normativité du commun continuellement ouverte et compréhensive (Verdeau, "La norme et le commun" n. page).

Thus, philosophies of education have a long way to go between ideal and reality.

More, what is the value of philosophy of education ? When the specialist in philosophy of education is with other researchers he/she hears this question: to what extent would philosophy of education be more fundamental than other sciences of education ? Through these more or less tacit objections, the question of relationships between philosophy of education and scientificity, between philosophy of education and epistemology is raised. Philosophers are convinced of the existing relationships between philosophical reasonings and truth and even of intrinsic relationships between philosophy and education, but the explosion of the sciences of education questions in return the place of philosophies of education, their scientificity and their validity. The necessity of a confrontation between education and epistemology is then posed and crosses the question of relationships between philosophy and education, as shown in our recent work (Verdeau Philosophie(s) de l'éducation. Perspectives épistémologiques). At least, it seems necessary to be attentive to the discourses on education, to the "discursive trainings", as described by Michel Foucault in L'Archéologie du savoir.

Through the problems they raise but also through their intrinsically educative dimension, philosophies of education undoubtedly bring up the question of philosophy in education and that of the logical nature of this inclusion.

In the second part of our paper we shall see that philosophy by educating plays within the field of education, a quadruple role (critical, emancipatory, dialogical, of attention to the fact).

Philosophy sets the tone of a critical approach, beyond beliefs and obscurantisms. Beyond the prejudice and beliefs which are either suffered or nourished in our societies, philosophy is present in education with a critical role since it fundamentally questions certainties, dogmatisms. What is rather obvious for the class of philosophy is doubtless less obvious for a learning of citizenship, which sometimes could be ambiguous from the point of view of the construction of a political consciousness. The question is thus raised from the moment we think out the question of philosophy in education, the relationships between philosophy and education to citizenship. Unlike civility and civism, citizenship refers to an intellectual consciousness which alone can enable to think and to act politically knowingly. In this respect, philosophy as a critical approach, allows education and implies culture, fundamentally critical. Unlike discussion, the disinterested dialogue - such as it can be practised in philosophy - allows examination and has a political meaning (Canivez). In a somewhat similar way, the effort of secularism - far from questioning the beliefs- consists in envisaging the facts in their complex meaning, and thus non oriented. The complexity and the scientificity go here through forms of disorientation to the benefit of a critical and scientific dimension conveyed by philosophy.

Then, we can say that philosophy paves the way to emancipation compared with all the ideologies and the standards which can be found in educational speeches. Since we lead pupils towards autonomy which concerns thought, in the same way as the learning of the thought could well lead to some autonomy. It concerns the fact of becoming subject, subject of one's thought, subject of one's action. Having said that, ideologies can hide ideologies behind these speeches. This is what Jacques Rancière shows when he confronts will and entendement: "L'homme – et l'enfant en particulier – peut avoir besoin d'un maître quand sa volonté n'est pas assez forte pour le mettre et le tenir sur la voie. Mais cette sujétion est purement de volonté à volonté. Elle devient abrutissante quand elle lie une intelligence à une autre intelligence." (Rancière 25) The only thing which is worthwhile is the free relationship of the intelligence to that of the book (Rancière 25). Under these conditions, to teach philosophy could well require some methodological ignorance, in the sense that Rancière understands it so that a healthy relationship might be established between the educational and mature freedom of the professor and the rising freedom of the pupils, to use an expression from the Instructions of Anatole de Monzie. We would then have a very particular presence of philosophy in education, through an intelligence which would be discreet not to hinder the construction of a philosophical intelligence. Philosophy, as a critical approach – and always critical of itself – is always more redeeming than a non critical speech, but we see here that a philosophical teaching must above all lead the pupils towards philosophy, so that it is philosophy which educates, that is the philosophical idea and the text. It is under these conditions that it is emancipatory.

Philosophy could then question the question of the master, of the teacher. We are sent here to the question of what really educates, what contributes to the first meaning of making the individual grow. Philosophy, under these conditions, would lead to the dialogue, the tension towards, to the desire. Philosophy evolves through a dialogical dimension- external or internal - and conversely it questions all that is not dialogue in education. It can be institutional imperialisms with their standards (So-and-so is not a good pupil) but also imperialisms of thought (open-mindedness of the pupils concerning only some currents of thought), as Eduardo Viveiros de Castro envisaged them. We could here establish a link between the philosophical effort in education

and the anthropological effort. "Le travail critique de l'anthropologie nous expose à la possibilité d'être autres", looking like "l'acte chamanique qui consiste à induire une présence obsédante : elle nous encourage à nous sentir « hantés » à chaque instant de nos vies par ce que nous pourrions être mais ne sommes pas." « (Viveiros de Castro n. page) The philosophical movement leads to a research dynamics, tension towards, in the sense that philosophy keeps an intrinsic relationship with the desire of knowledge. Thus philosophy in education disorients education, so that the latter turns out to be critical of itself, so that the slightest educational method is questioned.

There would be thus some sort of illusion in hoping that philosophy of education can solve educational problems. Also, philosophy in education seems essential, but can it cope with what is unpredictable, constantly new in the educational situations, can it deal with the complexity of the cases ? If philosophies of education are powerless, if philosophy in education stops where important educational problems begin, we cannot deal with philosophy of education, with philosophy in education without speaking about these realities which resist, which question the philosopher and send him back to postures of modesty and fragility. I want to speak, for example, of autistic cases. Let's specify that the "abnormalities" seen in education send back to forms of ideology. For Pierre-François Moreau : "Dans une situation où l'appareil idéologique dominant est l'appareil scolaire, tous les autres se situent par rapport à lui [...]. C'est-à-dire que tous ces appareils ont pour référence l'idéologie de l'enfance, c'est-à-dire de l'éducation – une des formations dérivées de l'idéologie libérale du Sujet." (Moreau 181) It is under these conditions that, for Fernand Deligny, the common is constructed without subject and without object, in connection with appearances, circumstances and threads. Instead of speaking of methods or theories, he speaks about "attempts". The question is "essayer d'éduquer l'extérieur à l'agir, apprendre à être ensemble le commun d'un humain" (Han Kia-Ki 125) Actually, educators, far from the standard, are led to the common who have nothing else to do than sharing their being (Han Kia-Ki 125). We reach here one of these extreme points where philosophy in education questions philosophy of education, education itself, in order to think with the least ideologies and standards possible the unforeseen movements of the learning situations. A discreet observing philosophical movement, attentive to the facts is required.

Taking into account these elements, and in order to give its full meaning to the expression "philosophy in education", how to approach education in our contemporaneity ? Indeed we cannot ignore the question, just because the discipline "philosophy of education" could seem too abstract or because philosophy would educate by nature. What would then be the current philosophical work in progress in the field of education ?

It seems to us that several philosophical axes would allow to think out education today as well as to develop it. Beyond the prepositions "of" and "in", it would be doubtless necessary to study current ways of establishing a dialogue between philosophy and education.

The question of the body, as well as that of the brain and of feelings, seems to us to have a major place. Indeed, we can hardly think out learning without thinking out what is its basis in the body. Under these conditions, philosophy of education does not only imply philosophy of learning, but it seems necessary that such a philosophy assesses progress in the cognitive sciences. There are then two ways for

anyone who wants to think out philosophy in education. Philosophy can evolve next to the cognitive sciences in the style of two rival paths. We can think of Emmanuel Fournier's work who wonders whether we are going "to let opinion, grammar or even the brain think in our place". Or then, philosophy, in order to play its full role in the field of education apprehends through a philosophical culture and a high-level scientific culture the question of the feelings and of the brain to quote only two fundamental work in progress. Bergson, who had read all the biologists of his time, had thus been able to develop a philosophy of the body in connection with a thought of education as we studied in our work (Verdeau, « Apprendre par le corps, l'école de la vie : jusqu'à quel point le corps contribue-t-il à l'apprentissage ? ») The art of reading testifies, for example, of the major and fundamental contribution of the body in the most essential learning. There is in reading, which is already physical a living synthesis - in the style of the intellectual effort - between the corporal in language and the immaterial which corresponds to "what goes beyond and unites the separated units of language (Worms 83). Specific orchestrations of memory and perception are thus at stake. If philosophy must continue to play a fundamental role in education, it must fully assess the latest scientific progress on the body to create a thought which can really be in dialogue.

A second work in progress, connected to the first in that it consists in appropriating questions present in the sciences of education, seems to be that of learning processes. How do we learn ? School, educational institutions offer pupils year after year a whole range of disciplines. Such an easy offer remains abstract enough, because a pupil learns today with what he learnt yesterday and learns a discipline with what it knows about all the others. In other words, learning thus combines diachrony and synchrony, so that the pupil wears as Michel Serres explains in *Le Tiers-Instruit* a Harlequin suit. From what the sciences of education call a curriculum, it seems necessary and in echo with these questions to take an interest in the act of knowledge, in an act of learning in connection with an educational act. In other words, and in echo with our international dialogue, philosophy in education is really imperative to think it out, it is precisely a philosophy of knowledge which could well assess an act of knowledge immediately mixed, crossed, as M. Serres said (Verdeau, Patricia, « Nouvelles places curriculaires de la philosophie : interrogations autour du disciplinaire et du curriculaire dans la contribution à de nouveaux enseignements » 141). A thought of educational continuities is at stake. These complex continuities where diachronic components and synchronic components interact, but also its discontinuities, its sets of balance should be taken in account. While debates within the sciences of education bring into conflict the upholders of disciplines and those of a disciplinary reconfiguration, philosophy can approach the question in a different way, at the same time saving the disciplinary culture and acknowledging the act of learning as mainly curricular, registered at the crossroads of numerous continuities, and, consequently, unforeseen, exceptional, unique and open to kaiρicity.

It is necessary to take philosophy in education in the sense of a discipline and of what it represents. We have just spoken of the curriculum. Philosophy is a component of this curriculum, by being present in most of the final years of high school (I am only speaking about France). It is a privilege for pupils who can acquire a philosophical culture. Philosophy implies a paideia, as the paideia, as a process, integrates philosophy. For Platon, the paideia, as disinterested knowledge, opposes the technè, as utilitarian knowledge. Philosophy, in its relationship to the whole set of knowledge and as disinterested knowledge, sends back to what a paideia is, to humanism, to

what makes philosophy a Humanity. Philosophy finds its place in education through its relationship with humanitas. We spoke about a new work in progress and here we are sent back to twenty five centuries earlier. In fact, the question would be in the contemporaneity of critically questioning the relationship between knowledge and skills and of showing how philosophy in its disinterested dimension can question the place of all the disciplines with regard to knowledge and the place of the pupil with regard to the book and to culture.

What philosophical culture to build ? The question is raised because a single philosophical culture cannot be at stake. Philosophy, if it wants to keep a fruitful and fertile relationship with education, cannot have a closed dimension, from which the cultural dimension would have no more meaning. It is through the attention given to other philosophies, to other ways of thinking, to what somebody as Bruno Latour calls other modes of existence that philosophy can remain invigorating, always fighting against imperialisms of thought, learning from the other, constantly moving. From this point of view migration about which there is much discussion could not only constitute a fundamental object for philosophy and probably for philosophy of education, but also constitutes the characteristic of a philosophy which evolves, which takes the risk of the test of disorientation, which dares think against oneself. As Sartre said in *Les Mots* : "Je fus amené à penser systématiquement contre moi-même, au point de mesurer l'évidence d'une idée au déplaisir qu'elle me causait..." (Sartre 210). So, to think against oneself is opening in oneself the door of the foreigner, the perspectives of hospitality of the welcoming thought of the other, so that philosophy, an education to citizenship, to ethics merge. In this perspective, we can think of the words of Étienne Tassin, which date back to 2008, but which have a very particular echo today (Tassin, n. page):

Ceux qui ont pris la terrible décision de quitter le sol de leur expérience première, de se séparer des leurs et d'eux-mêmes, de rompre la filiation et la transmission, qui ont préféré l'errance et ses risques, ont [...] vécu mille mésaventures dont les plus douloureuses pour, la plupart d'entre eux, ne jamais arriver nulle part, en des conditions aucunement comparables à celle des anciens migrants du Nouveau Monde, ceux-là sont peut-être les véritables « sujets » de la cosmopolitique moderne. [...] De la signification politique qu'on leur accorde dépend que la globalisation économique soit aussi une mondialisation, et non un acosmisme qui rendrait définitivement insignifiante une citoyenneté du monde attentive à l'extranéité des manières d'être soi et d'être au monde.

Learning from migration here is finally an additional and fundamental reason for thinking out philosophy in education.

By setting education no more as the object of philosophies of education, but as a fundamental characteristic of philosophy, we could take into account mutual and fertile paths between philosophy and education. Thanks to its own nature, philosophy deals with education and must contribute to going deeper into always new work in progress, in dialogue with other scientific progress. Thus it is necessary to be careful with regard to philosophy of education, forgetful of the educative nature of philosophy, but also with regard to some philosophy which would forget to be in dialogue with other disciplines connected to education. Still more, the current work of progress in education involve philosophy and give to the expression "philosophy in education", the meaning of an order, a challenge, in the name of a humanitas,

where philosophy, education, culture and ethics merge. To include philosophy in the educational questions contributes to a spirit of dialogue and movement. Yet how to progress if it is not by moving ? It is under these conditions that the East-West dialogue in which we participate which is fundamentally geographical is at the same time eminently educative.

WORKS CITED

Book by one author

1. Canivez, Patrice, *Éduquer le citoyen ?, Paris : Hatier, 1995. Print.*
2. Deligny, Fernand, *Les Vagabonds efficaces. Paris-Lille : Éditions Victor Michon, coll. « Tentatives pédagogiques », 1947. Print.*
3. Foucault, Michel, *L'Archéologie du savoir, Paris : Éditions Gallimard, 1969. Print.*
4. Moreau, Pierre-François, *Fernand Deligny et les idéologies de l'enfance, Paris : Éditions Retz, 1978.*
5. Rancière, Jacques, *Le Maître ignorant, Paris : Fayard, 1987. Print.*
6. Sartre, Jean-Paul, *La Nausée, Paris : Gallimard, coll. "Folio", 1972. Print.*
7. Serres, Michel, *Le Tiers-Instruit, Paris : Gallimard, coll. "Folio-Essais", 1992. Print.*
8. Verdeau, Patricia (dir.), *Philosophie(s) de l'éducation, Perspectives épistémologiques, Toulouse : Éditions Universitaires du Sud, 2017. Print.*

Chapter in a book

9. Verdeau, Patricia, « Apprendre par le corps, l'école de la vie : jusqu'à quel point le corps contribue-t-il à l'apprentissage ? », dans FNAME, *Prendre en compte le corps et les origines sociales dans les apprentissages*, Paris : Retz, 2016.
10. Verdeau, Patricia, « Nouvelles places curriculaires de la philosophie : interrogations autour du disciplinaire et du curriculaire dans la contribution à de nouveaux enseignements », dans Vergnolle Mainar, Christine, Tripier-Mondancin, Odile, *Programmes et disciplines scolaires. Quelles reconfigurations curriculaires ?, Toulouse : Presses Universitaires du Midi, 2017.*

Electronic book

11. Verdeau, Patricia, « La norme et le commun », dans Verdeau, Patricia (dir.), Janvier, Antoine (dir.), *Idéologies de l'enfance et éducation dans l'œuvre de Fernand Deligny : Anthropologie, pédagogie, politique, Toulouse : Europhilosophie Éditions, 2017. Web 8 Feb. 2017.*

Journal article (print)

12. Han Kia-Ki, Béatrice. « Fernand Deligny : esquive, dérive et tentatives d'éducation ». *Le Télémaque*, vol. 23, no. 1, 2003, pp. 117-132. Print.

Journal article from a full-text database

13. Tassin, Étienne, « Condition migrante et citoyenneté cosmopolitique : des manières d'être soi et d'être au monde », *Dissensus [En ligne]*, Dossier "Mondialisation et cosmopolitisme", N° 1 (décembre 2008), URL : <http://popups.ulg.ac.be/2031-4981/index.php?id=349>.
14. Eduardo Viveiros de Castro, « « Transformation » dans l'anthropologie, transformation de « l'anthropologie » ». Web. 7 Dec 2012.
15. Worms, Frédéric, « Problème et tâche de l'éducation selon Bergson ». *Cahiers philosophiques*, Réseau Canopé 2005, pp. 9-22. <halshs-00279695>

METAPHYSICS IN EDUCATION AND LINGUISTICS

Abstract: Metaphysical representations are extremely important for the preservation, in public life, of notions about such ethical norms as kindness, courage, justice and truth. Therefore, in the context of language planning, it seems necessary to maintain the corresponding grammatical constructions. This article is devoted to the importance of metaphysics in the educational process, as well as to special grammatical categories which serve as a means of translating metaphysical ideas into linguistics.

Keywords: education, linguistics, sustainable development, philosophical theology, cultivating pupils' personalities, metaphysical vocabulary, metaphysical grammar.

Metaphysics is a term that has acquired various meanings over the history of its existence. As experience observing many discussions shows, in general, the majority of contradictions are connected with varying understandings of the discussion's key concepts and as such, their content. That is why the first necessity is agreeing on a common understanding of the key terms. So, first of all I would like to clarify what the term "metaphysics" will mean in this article.

Martin Heidegger in his Introduction to Metaphysics says that when one goes back to a word's basic meaning, one should not expect to acquire an unambiguous meaning. The original primary tale does not necessarily have to exhaust the full essence of the revealed-in-word. At the same time, etymology should not be left.

In the context of this article, I propose to understand by the term metaphysics its etymological significance: that of "beyond physics", related to "supranatural". This understanding of the term is characteristic of the pedagogical school I represent. And I represent the heritage of the scientific journal Philological Notes and its editor Alexey Khovansky. This was the oldest linguistic publication and the best one in the 19th century in Russia, because the Philological Notes long played the role of the official publication of the Russian Academy of Sciences. In addition to pedagogy and linguistics, the journal was significantly devoted to questions of psychology and the philosophy of linguistics. And the goal of the philosophy of linguistics in the 19th century was the definition of the place of each language in the general system of languages, both national and professional. We can say that comparativistics as a method of scientific cognition largely owes its existence to linguistics. Comparison of the Russian language with other Slavic languages, as well as Church Slavonic, uncover linguistic's philosophical content.

It should be noted that literary Russian was formed on the basis of two linguistic traditions: from a South Slavic vocabulary and Church Slavonic grammar, and vocabulary of the East Slavic dialect.

In turn, Church Slavonic, both liturgical and class, was formed on the basis of the vocabulary of one of the South Slavic dialect, another heir of which is modern Macedonian. The vocabulary of the church language included only part of the lexicon of the South Slavic dialect, corresponding to the text of the Holy Scripture. I note by the way, that in addition to the Slavic vocabulary, the church language includes new metaphysical borrowings from Hebrew and Greek (for example: cherubim and angels,

toponyms, hydronyms etc). All this metaphysical heritage has passed into modern literary Russian, which now is used by philosophy.

The grammar of literary Russian was formed over a number of language reforms, and as a result, the modern language is categorically different from the old one. In Russia there are a number of good specialists on the history of Russian grammar, and therefore of Church Slavonic, however there are some difficulties with understanding the philosophical content of some grammatical categories. Disputes about grammar, which are known as The language controversy in 16-17th centuries, lasted more than a hundred years.

There was no common understanding of the meanings of special temporary grammatical categories. Some believed that the form for describing metaphysical phenomena is the aphoristic aorist, others preferred the imperfect. In the 17th century, Maxim the Greek (who was responsible for bringing the church texts to one sample) was cursed and exiled to a monastery for a small error in describing the Savior's deeds: he used the perfect instead of the aorist. Thus he insulted the eternal, supranaturalistic, metaphysical essence of the Savior. Such a temporary form could permit the reader to see Christ as mortal one.

That great grammatical dispute did not clarify the grammar's philosophical content. What is most important for us in this dispute, is that there was no unity in understanding of grammatical forms, especially concerning special temporal grammatical categories.¹

The correlation of time and eternity remains one of the key philosophical questions. In the Platonic sense, eternity is metaphysical, relevant to the supranatural idem, whereas space and time are initial and finite. In the new Oxford Handbook to Philosophical Theology, William Lane Craig examines options for understanding eternity as infinite and without origin, or even timelessness (Craig 624). Metaphysical subjects that go beyond the material-time continuum, have the characteristic of eternal existence. Therefore, to describe the activities of the Eternal Subject, it is logical to assume somewhat different grammatical forms, different from the categories describing perishable and temporary objects.

In the Russian tradition, grammar's theological content was erected to patristic theological wisdom. In the 12th century, Clement Smolyatich talked about the ancient school's influence on the content of grammatical forms.² This was about correlating the grammatical categories that denote the deeds of the Eternal Subject with categories describing the temporal, initial and final. He was offensively called a "philosopher" and was reproached with the elevation of pagan thought, with references to Homer, Aristotle and Plato instead of revered scripture.³

1 As we know, it was grammar and dialectic (with rhetoric) that entered the trivium of the seven liberal arts. Grammar even before dialectics, although the primary, of course, is a philosophical question...

2 Obviously, Climent of Smolensk received his monastic name from Climent of Ohrid, who in the Orthodox tradition is considered as "the first bishop of the Slavonic language", more accurately the church language. In Russia, Climent Smolyatich was the second Russian bishop and the first philosopher "which had not yet been in the Russian lands". In general, for the tradition of giving the names of saints in Christian ordinances (baptism and ordination into monasticism), the idea of "reproduction of the sociality" is especially characteristic. This means that along with the name, the new owner receives a special virtuous script with instructions on how to build a righteous life and how to preserve the eternal life of metaphysical ideas in the life of the church community. In this respect, the connection between Climent of Smolensk and Climent of Ohrid is very symbolic, because the perception of the name of the departed saint was very important. Now the meaning of this tradition is almost lost in secular life and only a few know about it. Clearly, this is also connected with Clement of Alexandria's argument that biblical monotheism must be understood from the point of view of classical ancient philosophy.

3 All this took place against the backdrop of a political struggle between Kiev and Novgorod princes, who, by the way, were relatives.

As we can see, by the 12th century in Russia the tradition of philosophical comprehension of church grammar had already been damaged, and there was no unanimity on the philosophical content of the temporal categories in the Russian tradition. Modern linguists have not received a clear idea of this, and it is not an urgent task for them. In the 20th century, during the reign of Marxist materialism, Russian metaphysical thought suffered greatly. However, this also applies to Western European thought. In modern Russian education, the philosophy of grammar is not the subject of active research. In turn, grammatical problems are not a subject of research attention of modern philosophers. As a result, there are very few people dedicated to such details of the grammatical tradition. The circle of this sort of sages is very narrow. In principle, a fairly insignificant portion of the population is interested in metaphysics. And the theme of metaphysics in grammar is the lot of rare individuals.

As far as I know, at numerous philosophical conferences with the titles "The Philosophy of Language and the Language of Philosophy", the problems, described in my report, are rarely discussed. Perhaps the most famous analyst of this issue is Peter Strawson (Ross 371-390). Philosophical-linguistic thought is under the considerable influence of Ludwig Wittgenstein's *Tractatus Logico-Philosophicus*, which, in my opinion, cannot be removed from dialectical criticism. Under the auspices of our Foundation, a couple of articles were written on this topic. One of them, *Grammatica sub specie philosophia* is specifically devoted to this problem. At present, it cannot be said that the content of these articles is very popular or even known among philosophers and grammars. Of course, the theses of these articles can also be subject to criticism. But, in my opinion, it cannot be otherwise, because philosophy is not only logical discourse, but also dialectic. I mean that philosophy initially has a dialectical character. So, the *Tractatus Logico-Philosophicus* should also be considered within the framework of dialectical critic. The development of this thought fully corresponds to the goal of teaching critical thinking, which is close to the nature of philosophy or dialectic in general.

With respect to the philosophical content of grammatical forms, it is very interesting to compare the merits of church grammar with a class scientific language, such as Quenya in the Legends of Middle-earth, composed by Oxford professor John Tolkien. If we consider the grammar of Quenya in comparison with Church Slavonic, they are very similar in reserve grammatical categories. For example, use of the aphoristic aorist, denoting Eternal metaphysical truths. In Middle-earth, the language of Quenya was also the preserve of a narrow circle of sages, of whose knowledge the uninitiated could only guess. Both the Grammar of Quenya and the grammar of the Church Slavonic imply the existence of a special temporal grammatical form correlated with the idea of the Eternal Subject. The presence of this form, along with the form of the dual number, in the philosophical context that Wilhelm von Humboldt described in the article *Über den Dualis*, can be considered the signifier of a sacral or spiritual text. Thus, the grammatical category preserved the metaphysical idea in grammar. Another part common to both Church Slavonic and Quenya is their class character.

The Church Slavonic, which was created on the basis of the Greek philosophical and grammatical tradition, received an official, class and liturgical character. In the Middle Ages, Latin was also a class language. But there was no aorist in Latin, nor was there the dualis.

It is obvious that the philosophical idea of the eternal supranatural being must find its expression in a grammatical form. But in the Russian grammar school the

philosophical aspect of the tradition was not taught specifically. Preference was given to the patristic theological aspect, which did not add to understanding, but probably somehow affected the quality of faith. It is difficult to say whether this influence was positive or negative. From the point of view of rationalization, it was rather negative, because the biblical faith should be based on healthy comprehension.

As the practice of Russian philosophical and theological school shows, grammar's metaphysical content was, if not completely lost, then for a long time beyond the focus of research attention. Already in 19th century, the outstanding Slavic linguist Baudouin de Courtenay noted that in his time language was largely going to the service of natural science. Along with the disappearance of supranaturalism and metaphysics of this kind, the need for corresponding grammatical categories also began to disappear.

Incidentally, in the modern European languages spoken by philosophers, there are no such forms, which greatly complicates the interpretation of the existence of metaphysical concepts. To discuss metaphysics, we have to resort to additional complex explanations, which tend more to cloud the meaning rather than clarify it. Literary Russian's loss of these categories adversely affected cognitive potency. Metaphysical thought has lost effective tools for understanding metaphysics in general, as well as in education and pedagogy.

Metaphysics, in general, is the doctrine of an intelligible and invariant (eternal) part of the universe, of a constant part in a changing world, of what is accessible only to speculation, that is, to thought. By contrast the "metaphysics of pedagogy" is a teaching not just about the existence of pedagogy, but, firstly what is constant (invariant) in pedagogy and, secondly, what is accessible to theoretical development (Хазиев 287).

Reflecting on the essence of pedagogy, on its invariant part, one can be convinced that only the fact of knowledge, information and experience transfer, with its goals, can be invariant in pedagogy. If we somehow change this content, it will mean that the concept has a new meaning, it means it has become something different from pedagogy. This fact seems to be the only worthy title of the invariant part, because everything else in education is absolutely variable. This concerns techniques, methodologies etc.

If the history of linguistics preserves metaphysics in a quasi-dead language, then for metaphysics to exist in education, it is necessary to preserve abstract concepts such as justice, kindness, honesty – those qualities that distinguish people aspiring to the Highest sacred knowledge. As Alvin Plantinga believed, for a full and adequate perception of these concepts, one must have a special feeling – *senusus divinatis* (Plantinga 173). The Finnish philosopher, Tapio Puolimatka, spoke at the recent conference devoted to the work of Plantinga: "such knowledge can be taught without violating the standards of rationality. It can be argued, on the contrary, that teaching is indoctrinative if it completely bypasses religious and worldview issues and thereby hides the worldview connections of knowledge. Such teaching does not develop the central dimensions of the students' personalities and fails to open their minds for personal encounters with ultimate reality".

In recent years in Russia, teachers have talked a lot about the place of cultivating pupils' personalities during the educational process. How should this be? As we understand our tradition, at the heart of cultivating pupils' personalities are such humanitarian values and abstract concepts as justice, kindness, mercy, etc. These concepts are deeply metaphysical in nature. To describe and easily understand the

existence of these abstract concepts, there is a need for special grammatical categories. If not in a spoken language, then perhaps in the language of philosophy, or even in the language of fiction.

In Russia, Church Slavonic was the language of one of the two noble classes. In the Middle Ages, the norms of this language extended to the literary language of another noble class. Centuries later, the language of the “third estate”, which, from the point of view of the priestly class, was vile and profane, has received the status of a language of literature. In modern history, this language serves as the language of philosophy, of science in general. However, there is a question: how far is the language of the “third estate” suitable for philosophy? Along with the development of atheism and scientism, metaphysics’ share in the philosophical consciousness has significantly decreased. As practice shows, the norms of traditional ethics have also been subjected to a critical eye. This logic of the development of society does not provide for the preservation of these norms in language and mass consciousness, and only theologians and a very small part of secular scientists have interest in it.

In recent years, Heidegger’s phrase “Language is the house of being” is one of the most popular when it comes to the relationship of philology and philosophy. The presence of grammatical categories which serve to describe the essence of abstract concepts, characterizes this house of being. Thanks to these categories one can understand the existence of metaphysics in such a house.

The question of the language of philosophy must not concern solely philosophy, but also linguistics, namely its sections – grammar and vocabulary, and even phonetics. As early as the 19th century, our journal examined the philosophical aspects of the physiology of sound: Vowel sounds represent metaphysics, and consonants represent physiology. As for metaphysical vocabulary, a monograph, devoted to metaphysical vocabulary in V. Soloviev’s works, is of interest in this connection (Антропова 6). Incidentally, it would be nice to make the creation of a metaphysical dictionary of the Old Slavonic language one of the directions of the Macedonian philosophical society.

Currently, the role of philosophy in education is seen in the preservation of the best traditions and in the development of new and worthy discoveries, i.e. sustainable development which philosophical roots come from one of the ten Pythagorean pairs peace and movement, which Aristotle described in his tractate Metaphysics (Ростошинский 176).

As we believe, to make social development sustainable, it is necessary to preserve the fundamental social principles, such abstract concepts as justice, mercy, beauty. These divine virtues are not essential to common people. The barbarians, who are not familiar with the divine virtues, cannot claim inherent dignity. Beauty is order – the Cosmos, and the Cosmos is materialized justice. Justice is even higher than the gods (the Greek gods), because they betray it. The stars are always fair, because they are amenable to mathematical calculation and do not violate order. I think this was what Immanuel Kant had in mind when he spoke of the starry sky above us and the moral law within us.

Plato called justice the Idea of Ideas, an absolute good, which can only be seen as a revelation. The sage can see justice, but cannot bring it to the little man, because the people are busy with their own affairs. Therefore, the people need help. But there is no longer any such help to be found in grammar. Therefore, metaphysics must be preserved in philosophy. Philosophers should keep in touch with these ideas. If this connection were lost, then the folk would disappear. European civilization is now

dying demographically, and metaphysician are ever fewer and further between. Soon they will need to be protected from the barbarians with the support of UNESCO.

With the current state of affairs in secular education, the emergence of special grammatical forms for describing eternal metaphysical concepts seems unlikely. But this must be taught. We need the best tools to explain the metaphysical nature of Justice.

LIST OF REFERENCES

1. Craig, William Lane. Divine Eternity / Oxford Handbook to Philosophical Theology. Oxford, 2009. P. 624.
2. Plantinga, Alvin. Warranted Christian Belief. Oxford, 2000. P. 173.
3. Ross, Gregory A. Strowson's metaphysical grammar // The Southern Journal of Philosophy. Memphis, 1974, V. 12, P. 371-390.
4. Антропова, В. Н. Метафизическая (философская) лексика Вл. Соловьева: состав, функционирование, семантика. Ставрополь, 2002, 205 с.
5. Ростошинский, Е. Н. Проблемы сохранения в философии и естествознании. СПб, 1999, 176 с.
6. Хазиев, В. С. Философия педагогики / Истины бытия и сознания. Уфа, 2007, 287 с.

Prof. Chaslav D. Koprivitsa, PhD
Faculty of Political Science
University of Belgrade, Serbia

37.017:1

PHILOSOPHY AS EDUCATION AND/OR PROFESSION

For Lenka T., who gave rise to the paper

SUMMARY

In this paper we deal with the genesis of philosophy as a matter of education образование (Russian), Bildung (German) in the primordial sense. By that, we imply the fundamental fact that it is about a necessity for human, as being finite, to shape his own Being and his identity through education. That is why philosophy is considered to be a life form in which being, work and service are interwoven. Not only does one get closer to the truth in conversation with others, by being together with them, but he also has the obligation to share his knowledge with others. By the end of the Middle Ages, man's identity was defined by his profession, since essentially no separate public and private spheres were assumed. This situation changes with the modern age, so that participation in the field of work has primarily instrumental character, while private realm remains related to identity building. By contrast, philosophy, as the unity of thought, way of life and profession, is distinguished as a "case" transcending the mentioned epochal and structural divisions.

Keywords: philosophy, education, profession, history of ideas, modernity, privacy.

INTRODUCTION

From its beginnings, philosophy determined itself having in mind the way in which a human needs to shape himself. The Nietzschean "unestablished animal" should be established – by it being shaped – through paidea, i.e. Bildung, in German, which is in English, we believe unsatisfactorily conveyed as "education". On this trail, the Ancient Greeks gave a relevant form of the idea and practice of human learning as a transformation of the being of the one getting education. The questions of knowledge and education are inseparable because a human's life – normally not in terms of sheer survival, but mostly concerning the issue of how one should live – depends on what is being said, which means on his logos, either by knowing something, by being able to communicate it, explain it, etc. – or perhaps rather not. Additionally, a human can appear as one who does not know what he could or perhaps should know, just because his Being is unfinished. Both of them – firstly, dependence on knowledge, which is in principle always inadequate, both in terms of quantity and quality, but also, secondly, the imperfection of his being, have the same root – in human's finiteness. That is why even the very knowledge of human is finite and hence always subject to overwriting, unlike, at least hypothetical, Knowledge, which is in God. When it comes to the issue of education, there are two main philosophical topics that, viewed through the prism of the human condition, actually turn out to be two faces of a unique drama of human's life, which drama, whether conscious or not, is always repeated in the life of each individual.

What does it mean to be educated? It means to be shaped properly or to be shaped fully – in order to be able to live a good and dignified life. The idea of education, as the shaping of a person for excellence, makes sense only if “legitimate” and worthwhile is not just any way of life, or any fundamental existential choice, by virtue of the mere fact of it being chosen and done by someone. If, as today many people tend to believe, the very act of someone’s choice is considered valuable as such – unless it violates or narrows the equal rights of others to make their choices – then the very idea of education is at best of secondary meaning, if not entirely meaningless. And then in the process of formal learning there would be room only for specialized knowledge, technical expertise and skills, but not for the one whose background is labeled by the question: Who is the man and how should he live?

To be educated means to be shaped properly or, conditionally speaking to be totally shaped – in order to be able for a good and dignified life. The idea of education, as the shaping of a person for excellence, makes sense only if “legitimate” and worthwhile is not any way of life, or any fundamental existential choice, by virtue of mere fact of being done by someone. The ability to make life choices is something that needs to be guaranteed for everyone, but the choice making as such should not be regarded as sort of independent value per se.¹ If, as today many people tend to believe, the very act of someone’s choice is considered as valuable as such – unless it violates or narrows the equal rights of others to make their choices – then the very idea of education is at best of secondary meaning, if not completely meaningless. And then in the process of formal learning there would rest room only for “technical” knowledge of experts and skills, but not for the one whose background is labeled by the question: Who is the man and how should he live?

That philosophy is a life form – is not a matter of extravagance of a group of people united by similar intellectual preferences. On the contrary, philosophy has only revealed what is a crucial feature of the overall human situation, and what does it mean to be essentially human, although not everybody is capable of understanding it, let alone to live in corresponding mode. It then immediately “applied” the discovery to itself, i.e. to people dedicated to philosophy. In philosophy – it is not just about a form of theory, but what is also at stake is the manner in which the one who puts philosophy in practice should practice his own life. This indicates the crucial circumstance that theoretical life and life in practice are not only directed at one another, but, moreover, they have a common root – in education. This is not opposed by the fact that there are many who are, colloquially speaking, “uneducated,” since the lack of education, via negativa, is also a form of education, although a deficient one.

Therefore, it is not a coincidence that Plato himself gave such an important role to the topic of education. For him, this is not just one of many other topics, but the leading thread of philosophy as such. If Socrates said that philosophy is preparing for death then everything that a human does (or does not) accomplish until that cardinal moment his soul – education for death, through the knowledge that transformed. Besides, the same figure is maintained in Christianity, where the entire life of a Christian, roughly speaking, comes to preparation for the Last Judgement, for the moment of

¹ Taylor, 24: “But in some forms this discourse slides towards an affirmation of choice itself. All options are equally worthy, because they are freely chosen, and it is choice that confers worth.” In the further course of the same treatise Taylor reconstructed the historical-epochal constellation that led to the outcome, concluding with the following: “This sets up a vicious circle that heads us towards a point where our major remaining value is choice itself. But this, as we saw above, deeply subverts both the ideal of authenticity and the associated ethic of recognizing difference.” (Taylor, 43).

the eternal Truth of his whole earthly "existence". And death, this is not the point at which life simply passes away, but the very moment that is its end, i.e. the last tact which, even though it put an end on life, at the same time belongs to itself. Therefore, is essentially the same to say that philosophy is training for a dignified life and to say that it is preparing for death. After all, education for a valid life is the same as education for an "authentic death", namely for the one by which should finally be confirmed the validity of the life that found its end in such a death. Although biologically and ontically death is a negation of life, it, as an, conditionally speaking, event – if it does not come quite suddenly, too early, which is, of course, always possible – should, by its "content" to express symbolically the life which is concluded by it.

The most important thing for a proper education is to recognize the essential patterns of thinking and living, if any, and provided the one who contemplates is capable of grasping them. Hence, it comes as no chance that Plato, as a privileged way of philosophical thinking, identified the recognition of essential forms – the ideas, that is, *eidai*. The teaching on Forms is therefore the primordial philosophy of education – not only in temporal, historical sense, but also and above all in the logical-conceptual one. *Eidos*, which should serve as a pattern, as what the soul should recall, and which was originally, before it making union with the body, was presented to it, in Slavic languages, perhaps in the highest accordance with Greek original, is conveyed as *obraz*. Additionally, the Slavic word for education – *obrazovanie* – was derived from this word. And education, for its part, when taken in the narrow sense, is a matter of intellectual intuition, and *paiadeia* itself – a matter of "eidology". The teaching on Forms i.e. ideas, is necessarily a teaching on education, on, conditionally speaking, "eidisation", or "formation" of the soul, which, as noted, was, though insufficiently, permeated with them in advance. The inscription of the patterns in the soul is a condition of the possibility of any, not just valid thinking, while the path of true education has a form of reminders of these archetypical patterns of the thinking mind. In other words, the above mentioned establishment of a human for Plato means mnemopoiesis – re-coining and imprinting in the soul essential forms which are familiar to it to a certain extent, though somewhat faded.

Education is therefore not only the question of an optional acquisition of knowledge for a creature, whose life is directed to the necessity of orientation, which obviously depends on his (not-)knowledge, but it is closely connected with the shaping of his Being, and thus with the necessity to reach one's own identity. Therefore only a human, as the finite creature that is in his everyday life dependent on knowledge, can be uneducated. And again, as being directed to possession, speaking in terms of ideal types, of complete, comprehensive and undeniable Knowledge, which is inaccessible to a finite human, he is never fully and sufficiently educated. Being-educated is, therefore, a boundary, infinitesimal concept, which is always and necessarily co-directed to its conceptual duplicate, to being-uneducated. Nevertheless, the difference between those two is only a conceptual-gradual one, because in reality there are only different degrees of (un)educatedness, but never pure and complete education, nor pure and complete lack of it.

If, according to the famous Aristotle's figure, a human is being situated in the middle between an animal and God, then, in the context of our subject, one can spell out anew that only a human can be uneducated – while an animal cannot, because it lives on this side of any education, since no education is necessary in order for it to live as an animal. And God himself, for his part, is on the other side of any education, since

He, as ens perfectissimum, is perfectly knowing, and therefore, if you so wish – perfectly „educated”.

If, for Plato again, the thinking is a discourse of the soul with itself, then it is immediately apparent that this has the function of shaping the self-talking soul, which obviously represents a profound contribution to the educational process. Yet, as being finite, the human is unavoidably made dependent on the assistance of other people – as he is, in turn, for all of them potentially helping when it comes to discussing things of common human importance. Finally, the logos as such can reach its true notion when it is made public, when it goes public, which means when it circulates in the interpersonal, symbolic-communicative space, thus connecting people, regardless of whether initially causing agreement or disagreement.

In connection with this, a public discussion of matters of universal importance could be regarded as an attempt to mitigate generally the insurmountable lack of solitary human thinking through communication. Joint discourse is therefore a form of co-education of interlocutors. Public, loud conversation represents at the same time an educational process, but also a form of, so to say, noble selfishness, through which one tries to use the efforts of his interlocutors in order to gain proper insight for oneself. Serving to the others, i.e. making use of them is a twofold process – taking others as a means of one's own spiritual education, but also an unselfish endeavor to help others in their educational aspirations, which are analogous to one's own. Not only are this „selfishness” and selfless service inseparable, but their interconnection even does not depend on the will of the participants in discourse, since the „logic” of the public logos is such that both of these parts are embedded in its very nature. That is why, in the necessary way, the care of the soul, the Platonic epimeleia, is always care not only of one's own soul but also of the soul of (an)other person(s) – to the extent that the intellectual logos cannot permanently remain “imprisoned” in the private space of the individual soul. And that is why the intellectual virtue is finally unseparable from the political one. If he were not finite, a human would not be essentially directed to another human, and therefore could not have been an animal politicum.

It is known that Plato continuously insisted on the importance of sinousia, i.e. Being-together of students and their master, as the prerequisite for educational situation – and not just because of students' being next to their teacher in order for them to listen to him, but rather out of essential reasons – in order to form a logical-argumentative, and ultimately an educational community through a paradigmatic, rational life form. Besides, it should be noted that this situation is (spiritually) useful not only to listeners, students, but, perhaps only to a slightly smaller degree – and to the teacher himself. The lecturer, teacher, since he has only the finite insights, is, in principle, never in any sovereign “possession” of utter Knowledge. That is why every time when presenting something to his listeners – he is actually testing his theses not only in front of the auditorium, but also for himself.

What is exposed as so-called “teaching material” in the educational situation is, generally, not nearly the knowledge that needs just to be conveyed to someone else, but rather it is a provisional reflection which is being spelled out, and which in every such pedagogical attempt could be confronted with better insights, reasons and arguments, and consequently changed, re-shaped or re-formed. And the lecturer, although at least formally competent to teach students about a given subject, performs a threefold service through his lecture: 1. he serves to his students, in their acquisition of insight, 2. he “serves” to himself, by reconsidering his own views on a

given issue, and, finally, 3. he serves to the „thing itself“, to the truth about the issue. In this regard, the difference between lectures, which has the form of conversation, and symposia with colleagues, as is this one, who are at least formally on the same level of knowledge of the topic, is only gradual, because in both cases the educational situation is at work: noble serving to the others, i.e. making use of their efforts – for the purpose of illuminating the truth and for its adoption, in the form of Education.

Although entering the auditorium as the one who ought to, so to speak, profess the truth, as if he were a kind of prophet, the professor is actually an officer of the truth, and as such he should always keep in mind the possibility of progress, that is, the possibility of error in what is the current version of the truth he is supposed to teach. The professor is, therefore, a precarious prophet; but still, as a professor, he must not be psychologically unsure because it would be “unprofessional” and unproductive. As the “precarious prophet” who lacks a definite certainty, a professor should present his teaching to the best of his current ability, as if it was the Truth itself, but he should at the same time always bear in mind the possibility that things might not be quite so. Therefore, teaching materials, while taught, are always tested concerning their teachworthiness.

The fact that the words professor, profession and prophet have the same root, is no coincidence, especially not a sheer linguistic one. The professor is, in some way, the figure of a secular prophet, who, conditionally speaking, professes, teaches from his cathedra, as priests once preached from their pulpits. After all, the word cathedra, similarly as the word cathedral, comes from the ecclesiastical domain, just as the preacher is a form of the knower. The professor – of course, in an emphatic sense, and not as someone who strictly “professionally” carries out the task of conveying knowledge – is a sort of heir to the pre-modern figure of the preacher.

In this regard, it is important to point out the historical change that the word professio passed through. Today, it is an occupation that somebody does in an effort to contribute in some way to the society in which he lives – and by doing so to earn for his life. The modern individual takes primarily an instrumental stance toward his own profession and he tries as much as possible not to be “personally”, „emotionally“ “invested” in something that is “just a job”. According to Marx’ theorem, being at work means “not to be at home” – but that not meaning a residence registered with the Home Office, but as an inner symbolic-psychological space, that is, the “native” sanctuary of one’s own existence. What one really is, and nowadays it means, what one is in one’s private domain, on the one hand, and what one does and what one is while working, on the other – these two are, at least for self-understanding of contemporary atomistic individuals, quite separate realms. Regardless of the fact that professional success is undoubtedly a matter of social prestige, it is primarily important as a means of achieving as much “freedom” and “independence” as possible in “creating” one’s own life within the so-called leisure, when everyone should be what they actually are or what they aspire to be.

By contrast, by the end of the Middle Ages, the human was in his Being determined by what his profession was. In a feudal, estate society, the human was tantamount to the social function he performed. His was “an estate soul”, as Jean Delumeau brilliantly formulated the psychosocial organicism of the pre-modern society. This phenomenon was looked upon in such a way not only from an external perspective, but people at the time recognized so their entire “professional” life-situation. They did not become at home in any way different in comparison with what they were when “at work”.

Their lifelong calling did not stop at their doorstep. To them, identity, dignity, and sense of pride were mediated primarily by their profession. The profession ultimately determined them not only socially, but also placed them in the symbolic cosmos, and in so far they obtained an objective "sense" of their personal lives. The metaphysical background assumption of the absorption of strictly personal and social identity is – not only the hypothetical – the adequacy of the internal calling and the professional call, on which should rest the relative social harmony of the pre-modern era.

Since their identity was defined in terms of profession, for them, the issue of personal identity could hardly be explicitly raised. Namely, for the pre-modern human, the profession defined his life task as a mission within the community and for the community he lived in. Thus, the medieval "professional" solved – actually without directly being faced with – at once the issue of his identity and of his relationship to others, for he, working diligently – at the same time served people from his surroundings, served his community, as the people of God, which additionally was considered to be pleasing God. Identity appears as a problem only for the modern individual, who fell out of old, socio-spiritual structures. For the moderns, their job stands only for the means to make a living, not as something that determines their own life calling, and therefore finally the very purpose of life.

Nevertheless, in the Medieval, but also – however surprising it may seem – in the contemporary, educational-professorial constellation, being, working and serving are inseparable – by contrast to modern society, especially to the extent that atomized individuals lose sight of the idea and feeling of their community (as *Gemeinschaft* in sense of Ferdinand Tönnies), to which each of us (should) serve, at least by doing our job as well and as efficiently as possible. Just like a philosopher, that is, a humanist scholar, and a professional who sees himself as an officer of his community, who builds his personal dignity in perfecting what he knows best – a professor, in a Heideggerian way of speaking, is in the service of knowledge, and a "professional" of specific expertise – is in the "service of art".

CONCLUSION

Linking the functions of work, living and service, that is, social, ontological and communal, is becoming increasingly difficult nowadays, since socio-psychological structures that tend to further the social processes of differentiation, and subsequently fragmentation, did not stop even on the boundaries of individual persons' Being and lives, but instead deeply penetrated them, introducing internal divisions between experientially and functionally more and more separated spheres of individual lives. This often brings the modern human into a situation in which not only does he feel tensions between different dimensions of his Being (personally-emotional, professional, family, friends ...) but he often has to choose between them, and thus to make personal sacrifices – in order to allegedly conduct his life properly.

Such a situation was largely unknown to the people of pre-modern times. This typically modern form of a divided, immanently tense human's Being is increasingly confusing, leading him subsequently to a growing identity confusion, since it is more and more difficult not only to be "at peace" with the social environment but it is even more uncertain for him to "make peace" with himself, too. Is it not here that to a great extent lies the explanation for the "epidemic" of neuroses and other forms of mental dysfunction that affected the modern man? The logic of the individualist splitting of the social-symbolic spheres and life dimensions ultimately leads to an internal split

of the individual, which, in terms of cultural criticism, could be “read” as its historical reductio ad absurdum. In that respect, the pre-modern individual had not only a much “clearer” situation, but also the possibility for him to experience personal internal duplications was much smaller, which made him simpler and more monolithic than the man of modern times, and therefore also psycho-socially incomparably “stronger”.

In a hypothetic situation of mutual cooperation, rather than the tensions and exclusion of various functions and levels of personal, communal, or social life, it would be possible to achieve what was once at work, when the unity of these levels – while being not just functional-instrumental, but symbolically-ontologically – prevented the emergence of the problem of identity. And precisely this matter made the famed way of life one of the greatest practical, but also theoretical problems of the modern man.

LIST OF REFERENCES:

1. Taylor, Charles, *The Malaise of Modernity*, Toronto: House of Anansi Press, 1991. Print.

